FÖLDRAJZ

A POLGÁRI LEÁNYISKOLÁK II. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

AZ 1908. ÉVI POLGÁRI LEÁNYISKOLAI TANTERV SZERINT ÁTDOLGOZOTT MÁSODIK KIADÁS

ÍRTÁK:

DALLOS ISTVÁN **KIRÁLY KÁROLY**

ÉS

DR STARCK ANDOR

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

PINTER J. ANTAL
könyv-, papír-, írószer- és zenemű-kereskedése
BUDAPEST, István-utca 1.

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

Ausztria császárság.

Területe: 300.232 km². — Lakóinak száma: 26 millió. (1 km²-re 85 lakó jut.)

Határai és fekvése. Hazánkat három oldalról, északról, keletről és nyugatról az Osztrák császárság, Ausztria veszi körül. Földrajzilag nem oly egységes terület, mint Magyarország, mert hosszan és keskenyen, félkör alakban övezi hazánkat; a természet által alkotott határai sem oly tökéletesek, mint hazánk határai.

Délnyugaton az Adriai-tenger határolja, a Német birodalomtól pedig a Salzach és Inn folyók, továbbá a *Böhmer-Wald* (Cseh-Erdő-hegység), *Erz-Gebirg* (Cseh-Érchegység) és a *Sudetek* hegyláncolata választják el. A Weichsel (Visztula) folyó pedig Ausztria és Oroszország közt alkot határt egy kis darabon.

Magyarországon kívül szomszédjai Ausztriának: Románia, Orosz- és Németország, Svájc és Olaszország, továbbá Montenegró.

Hegységei és vizei. Ausztriában, az egyes folyamvölgyeket kivéve, nagyobb síkságokat nem találunk; az egész országot kisebb-nagyobb hegyek és dombok ágazzák be. Hegységei három hegyrendszerbe tartoznak, ú. m. a Kárpátok, Német középhegység és Alpok hegyrendszeréhez.

1. **Az Alpok hegyrendszere.** Ausztriának délnyugati részében a Brenner-hágótól keletre a Dunáig az Alpok keleti szakaszát, az úgynevezett *Keleti-Alpokat* találjuk, melyek Ausztriának a Duna és az Adriai-tenger közötti részét ágazzák be, sőt még Magyarországnak nyugati részébe is elhúzódnak s a Dunántúli-Dombvidék hegyeit alkotják.

A Keleti-Alpok három részre oszthatók: a Dunától délre a Salzach és Enns folyók felső völgyéig terjednek az *Északi-Elő-Alpok*. Legmagasabb része a *Dachstein* (3000 m magas).

Az Északi-Elő-Alpoktól délre a Salzach, Enns és Dráva folyók völgye közt a *Középponti-Alpok* hatalmas hegyláncait találjuk. Részei: A *Magas-Tauern* (legmagasabb csúcsa a *Gross-Glockner*, 3800 m magas), az *Alacsony-Tauern* és a *Nóri-* vagy *Stajer-Alpok*.

A Keleti Alpoknak harmadik láncolata, a *Déli-Mészkő-Alpok*. Részei: a 3900 magas *Ortler*, a *Trienti-Alpok*, a *Karni-* és a *Júli-Alpok*, a kopár *Karszt-hegység*, amely Dalmáciában a *Dinári-Alpok*kal végződik.

2. **A Német középhegység**hez tartozik Ausztriának az a hegyvidéke, mely az Alpok és Kárpátok között emelkedik, s a Duna, Oder (Odera) és Morva folyók közét ágazza be. Középpontjuk a *Fichtel-hegység*, innen húzódik délkeletre a Dunáig a *Böhmer-Wald* (Cseh-erdő), északkeletre pedig az Elbe folyó völgyéig az *Erz-Gebirg* (Érchegység). Az Erz-Gebirgtől délkeletre az Oder eredetéig húzódó hegyvidéket *Sudetek*nek mondjuk. Ettől északra van e vidék legmagasabb emelkedése, az úgynevezett *Riesen-Gebirg* (Schneekoppe 1600 m magas). Az Erz-Gebirget a Riesen-Gebirggel az *Elbemelléki* homokkő-hegység köti össze, melyen az Elbe folyó tört magának utat. Szeszélyes formájú homokkő-sziklái miatt vadregényes ez a vidék, miért is *Cseh-Szász-Svájc*nak is nevezik. A Sudeteket a Böhmer-Walddal a *Cseh-Morva-földhát* köti össze.

2. **A Kárpát-hegyrendszer**nek Ausztriában levő része északon a Weichselig, keleten pedig a Szereth, Pruth és Dnyeszter folyókig lejtősödik. Lejtői változatosak, nagy erdőségek vannak rajta. A *Magas-Tátra* egy része is Ausztria területén van.

Folyói. Ausztria folyóvizekben bővelkedik, de a hegységek elhelyezkedésénél fogva, a Dunát kivéve, nagyobb folyóvize nincsen, csak egyes jelentékeny folyó forráskörnyéke, felső folyása, esik Ausztria területére.

A *Duna* amint az Alpok gletschereiből táplálkozó *Inn*t felveszi, Ausztria területére lép. Felső- és Alsó-Ausztrián keresztülfolyik s Dévénynél már hazánkat üdvözli. Jobbparti mellékfolyói közül legnevezetesebb a *Salzach* folyóval bővült *Inn*, mely határt alkot az Osztrák császárság és a Német birodalom közt. Az Inn, mikor a Dunába ömlik, akkorának látszik, mint a Duna maga, s így bajos eldönteni, hogy melyik a főfolyó. Pontos mérésekből azonban mégis meg lehet állapitani, hogy az Inn a mellékfolyó. Jobbparti mellékfolyója még a Dunának a *Traun* és *Enns* is, bal-

parti pedig a *Morva*, mely a *Thayát* veszi fel. Az Alpokban ered a *Lajta*, *Rába*, a *Dráva* s ennek mellékfolyója: a *Mura*, itt ered a *Száva* is, de ezek Ausztria területén gyors folyású, rohanó hegyi folyók; Magyarország területén ömlenek a Dunába.

Az Alpokban ered az *Etsch* és az *Isonzo* is. Mindkettő az Adriai-tengerbe ömlik.

A Riesen-Gebirgben eredő *Elbe*, miután a *Moldva* és *Eger* mellékfolyókat felveszi, keresztültöri az Elbemelléki homokkő-hegységet, végig folyik Németországon, s az Északi-tengerbe ömlik.

A Balti tengerbe szakadó *Oder* (Odera) eredete a Sudetekben, a *Weichsel* (Visztula) forrása pedig a Kárpátok északi lejtőin van. A Weichsel mellékfolyói a *Dunajec*, a *Wisloka* és a *Szan*, melyek szintén a Kárpátokban erednek. A Kárpátok északkeleti lejtőin ered a *Dnyeszter*, mely a Fekete-tengerbe ömlik, továbbá a *Pruth* és *Szereth* is, melyek a Duna mellékfolyói.

Az Alpokban eredő folyók nem hajózhatók, azért mégis fontos útvonalak. Az Inn völgyéből az *Arlbergi* alagúton át fontos vasút vezet a *Rhein* (Rajna) völgyébe. Ez a legrövidebb út Svájcba, hová hazánkból sok lisztet szállítanak. Az Etsch völgyéből a *Stilfs*-hágó (Stilfser-Joch) vezet Olaszországba. Legfontosabb útvonal Olaszországba a *Brenner*-hágón vezet keresztül. Élénk forgalmú vasút kanyarog itt az Inn völgyéből az Etsch völgyébe, az égbe nyúló büszke bércek között. A *Pontebai* hágón szintén vasút vezet a Dráva völgyéből Olaszországba.

Állóvizei közül különösen a Dachstein aljában elterülő Salzkammergutban vannak szép hegyi tavak. A *Hallstatti-*, *Traun-* és *Atter-tó*, továbbá a Dráva völgyében levő *Wörthi*-tó stb. említendők, melyek változatos, regényes környékük miatt nevezetesek. A szép és kellemes vidékü *Garda-* és *Boden*-tavon már hajók is járnak, de ezeknek a tavaknak csak egy kis részük tartozik Ausztriához. Említést érdemel még a Karsztban levő *Zirknitzi*-tó.

Éghajlata. Az Alpok déli lejtőin és az Adriai tenger mellékén kellemes, tavaszias az időjárás, mert ide a délről jövő meleg légáramlatok felhatolhatnak, minek következtében a tél rövid és enyhe. A délről fúvó meleg szél (Föhn) gyakran meleg esővel termékenyíti meg a völgyeket. A Középponti-Alpok vidékén ellenben a szigorú telek után rövid, hűvös és esős nyarak következnek. Sokáig tart a tél a Kárpátok északi lejtőin is. Ide az északi hideg szelek akadály nélkül eljuthatnak s ezek nagyon is lehűtik a levegőt. A Sudetek mellékét a környező hegyek megvédik a zord északi szelektől, s azért ezeknek a tartományoknak az éghajlata kedvező.

Terményei. Ausztria földje majdnem mindenütt termékeny. A hegyes vidéket gyönyörű erdők borítják, melyek közt pompás legelők vannak. Legdélibb részén még rizst is termesztenek, az Alpok alacsonyabb völgyeiben és a Sudetek mellékén sok gabona, zöldség és gyümölcs terem. A Sudetek vidékén világhírű komlót és sok cukorrépát termesztenek. A kárpáti tartományokban leginkább csak zab, rozs és burgonya, továbbá kender és len terem. Még a Karsztvidéket is művelik, bár nagy fáradsággal. A havasi bércek aljában, illatos virágú, pompás rétek vannak, ezért az Alpok völgyeiben és a hegyoldalakon állattenyésztéssel foglalkoznak. A Cseh-Morva földháton sok juhot tenyésztenek. Aranyat és ezüstöt nem találnak ugyan annyit, mint Magyarországban, de az ipari célokra oly rendkívül fontos kőszén, vasérc, kéneső, ólom, só, petroleum és más hasznos ásvány bőven található.

Az ásványoknak nemcsak bányászatával, hanem feldolgozásával is nagy szorgalommal foglalkoznak.

Lakóinak száma 26 millió. (Egy km²-re 85 lélek jut.) A lakosok több nemzetiséghez tartoznak. A *németek* száma $8^1/_2$ millió, legtömegesebben a Duna völgyében és az Alpok mellékén laknak. A *szlávok* (csehek, morvák, lengyelek, ruthének, vendek, horvátok és szerbek) a Sudetek vidékén, a kárpáti tartományokban és Ausztria legdélibb vidékén laknak. Számuk 14 millió. A tengerparti városokban és Tirol déli részen *olaszok*, Bukovinában pedig *románok*, sőt egynéhány bukoviniai községben *csángó magyarok* is laknak.

Mindamellett, hogy a szláv népek vannak többségben, az állam hivatalos nyelve a német. Vallásra nézve a lakosok legnagyobb része római katholikus.

A lakosságnak körülbelül a fele földmíveléssel és állattenyésztéssél foglalkozik, de iparűző és kereskedő sokkal több van, mint nálunk. Ausztria ipara igen fejlett; hazánkból még most is igen sok nyers terményt visznek Ausztriába feldolgozás végett. Igen fejlett a vas-, papir-, üveg- és porcellán-gyártása, híres a vászon- és gyapjuszövése, a sör- és cukorgyártásban is kitünnek. Hangszert is sokat készítenek. Ausztria ipari készítményeinek jelentékeny piaca Magyarország. Ausztria ipara sokkal régibb és fejlettebb, mint hazánké, s mivel az osztrák gyártmányokért, midőn hazánk határain áthozzák, vámot nem fizetnek, azért készítményei-

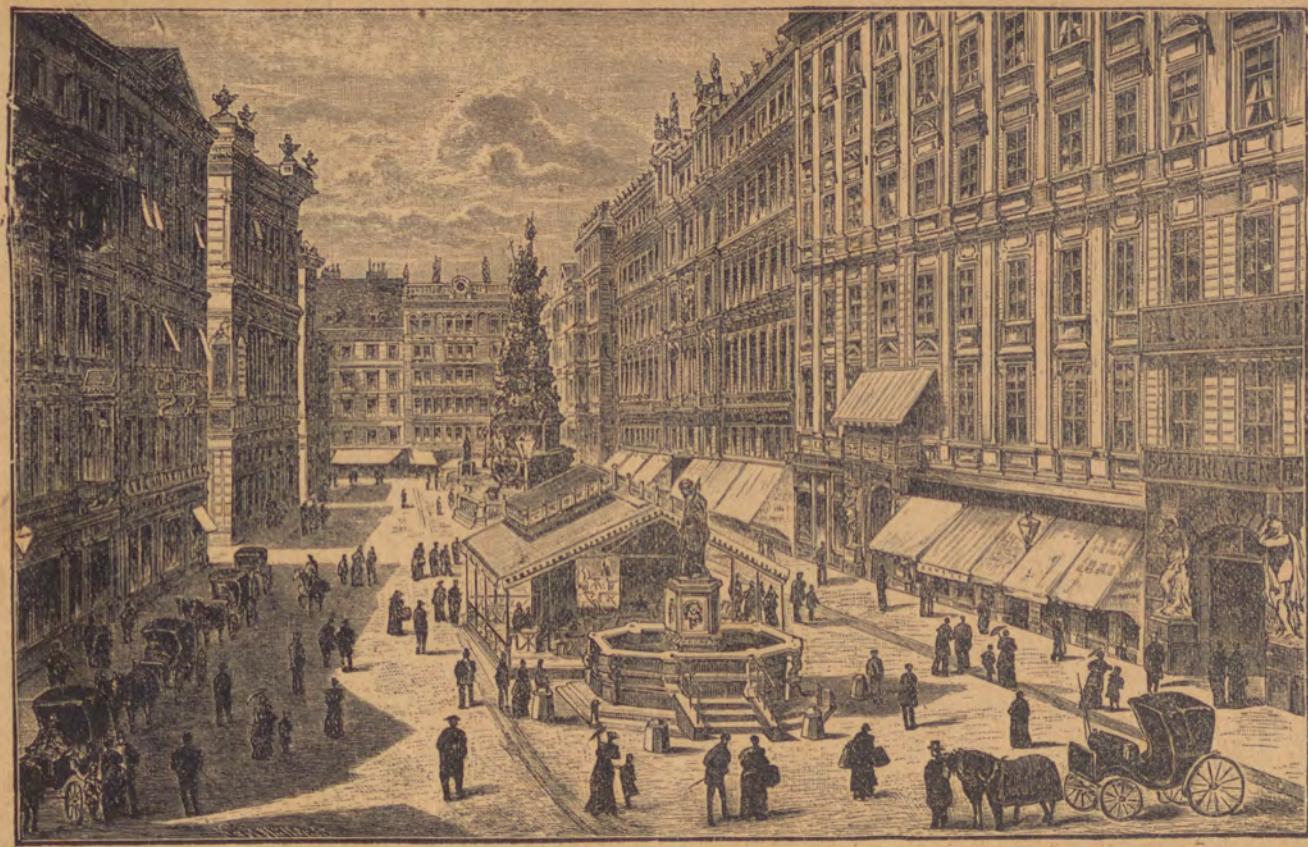

Wien (Bécs).

ket olcsóbban adhatják, mint a hazai gyárosok és iparosok. Részben ez az oka annak, hogy hazánk ipara lassan fejlődik. Kellő szorgalommal és kitartással kell tehát arra törekednünk, hogy iparunk versenytársát elérjük.

A kereskedelem szolgálatában a fejlett vasúthálózat, a kitünő kőutak és hajózható folyók állanak. A tengeri kereskedelem főhelye Trieszt, mely az Adriai-tenger legnagyobb forgalmú kikötője.

Politikai tekintetben Ausztria 17 tartományból alakult alkotmányos császárság. A törvényeket a birodalmi tanács (Reichsrat) alkotja. A birodalmi tanács két testületből áll: az *urakházából* és a *képviselőházból*. A birodalmat a felelős minisztérium kormányozza, de az egyes tartományoknak külön helytartójuk van s az egyes tartományok saját ügyeiket, a többitől függetlenül, önmaguk intézik.

Ausztria tartományai a következők:

1. **Az Alpok tartományai:** Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Tirol és Vorarlberg, Karinthia, Stájerország, Krajna, Görz és Gradiska, Trieszt és vidéke, Isztria, Dalmácia.

2. **A Német középhegység mellékén levő tartományok:** Csehország, Morvaország és Szilézia.

3. **Kárpáti tartományok:** Galicia és Bukovina.

Az Alpok tartományai.

1. **Alsó-Ausztria** főhercegség hazánktól nyugatra fekszik az Enns folyóig. Közepe táján a Duna folyik.

Fővárosa *Wien* (Bécs), mely egyszersmind az egész császárság fővárosa és az osztrák császár székhelye. Lakóinak száma $1^1/_2$ millió. Wien (a rómaiak Vindobonának hívták) a Dunának a városon keresztül vezetett csatornája és a kis Wien folyócska mellett van. Legszebb része a *Ring* (körút), mely a várost körülvevő várfalak helyén keletkezett szebbnél-szebb palotákkal. A város középpontján van a *Szt. István templom*, melynek tornya 138 m magas. Nagyszerű parkok között emelkedik a hatalmas »*Burg*« az osztrák császár palotája, továbbá az *operaház*, a *Reichsrat* palotája, *városház, egyetem, múzeumok, szobrok* stb. mind azt hirdetik, hogy Ausztria fővárosa gazdag és szép világváros. Az uralkodók és az uralkodó család tagjai már régi idő óta nagy áldozatkészséggel iparkodnak a császári főváros fényét emelni. A magyar király, ki egy-

úttal osztrák császár is, legszívesebben itten tartózkodik, s állandóan itt is lakik, csak rövid időre látogat el máshová. Wien nemcsak politikai tekintetben fővárosa az Osztrák Birodalomnak, hanem a birodalom tudományos és művészi életének, továbbá az iparnak is középpontja. Kedvező földrajzi fekvésénél fogva a fő kereskedelmi útvonalak is itt összpontosulnak.

Wien környékén, a Wiener-Wald aljában szép kirándulóhelyek találhatók. *Schönbrunn* és *Laxenburg* az uralkodó pompás kastélyaival Wienhez közel vannak. *Baden* fürdőjéről, *Wiener-Neustadt* (Bécs-Újhely) pedig katonai iskolájáról nevezetes.

2. **Felső-Ausztria** főhercegség Alsó-Ausztriától nyugatra a Salzach és Inn folyókig terül el. Déli részében emelkednek az Északi-Elő-Alpok legmagasabb csúcsai, melyeknek északi lejtőin találjuk a *Salzkammergut* változatos vidékét, szebbnél-szebb tavaival. A Duna felé lejtősödő dombos vidéken sok gabona és gyümölcs terem.

A tartomány fővárosa *Linz*, a Duna mellett fekszik, csinos város. Linztől keletre, a Duna másik partján van *Mauthausen*, hol kitünő gránitot fejtenek. Az Enns mellett találjuk *Steyr* várost, jelentékeny vasgyártással. *Gmunden* és *Ischl* a Salzkammergut leglátogatottabb nyaralóhelyei.

3. **Salzburg** hercegség Felső-Ausztriától délre terül el. A Salzach folyó két részre osztja; a folyó felső völgyét *Pinzgau*-völgynek nevezik. Itt tenyésztik a híres, erős pinzgaui lovat. Salzburg kis tartomány, de annál nagyobbak természeti szépségei. Rohanó hegyi patakok, vízesések, hóval fedett hegycsúcsok, festői völgyek teszik e vidéket széppé és látogatottá. Földmívelésre alkalmas területe alig van, de a jó havasi legelők igen sok szarvasmarhát táplálnak. Sót igen sokat találnak ebben a tartományban.

Fővárosa *Salzburg*, a Salzach folyó mellett van. Sziklán épült régi várából jól látható ez a szép vidéken fekvő csinos, régies város. Magas völgyben, a havasok aljában van *Gastein*, látogatott fürdőhely, meleg forrásokkal.

4—5. **Tirol és Vorarlberg** hercegség Ausztria legnyugatibb tartománya. Az egész tartományt az Alpoknak örökös hóval és gletscherekkel borított hegyóriásai ágazzák be. Két fővölgye van. Északon az *Inn* folyó völgyét találjuk, melyen végig vasút vezet Svájcba (Arlbergi alagút), déli részében pedig az *Etsch* völgyét, melyet az Inn völgyével a Brenner-hágó köt össze. Ebben a völgy-

Salzburg.

ben is van egy vasút, mely az Inn völgyéből Olaszországba visz. Az Etsch folyónak dél felé nyitott völgyében rendkívül enyhe az éghajlat s ezért az itt levő *Meran, Arco* és *Riva* városok környékére sok beteg tüdejű ember látogat el télen, mert itt akkor is kellemes az időjárás.

Földmívelésre alkalmas terület igen kevés van, s azért inkább csak állattenyésztéssel foglalkoznak. Az Etsch völgyében gyümölcsöt is termesztenek és selyemiparral is foglalkoznak.

Fővárosa: *Innsbruck*, az Inn folyó mellett fekszik, az Alpok aljában. *Kufstein* sziklavára oda van építve, ahol az Inn elhagyja Ausztriát. Tirol déli részében van *Botzen* kereskedő város. Ettől délre van az Etsch völgyében a régi *Trient* és *Roveredo*, mely a selyemgyártás középpontja. *Bregenz* a Bodeni-tó mellett, szép vidéken fekszik. Fontos kereskedő város.

Vorarlberg és a Rhein folyó közt van a kis **Lichtenstein** hercegség, mely Ausztria védelme alatt áll. Fővárosa *Vaduz*.

6. **Karinthia** hercegség Tiroltól keletre van a Magas-Tauern és a Karni Alpok közt.

Közepén a Dráva völgyét találjuk. Lakóinak legnagyobb része bányászattal foglalkozik. Itt vannak Európa leggazdagabb ólom- és ónbányái. Vasat is sokat találnak s annak feldolgozásával is sok gyár foglalkoztatja a lakosságot.

Fővárosa *Klagenfurt*, a látogatott vidékű *Wörthi-tó* mellett fekszik. Szép vidéken, a Dráva mellett van *Villach*, melynek közelében *Bleiberg* stb. környékén kimeríthetlen ólombányák vannak.

7. **Stájerország** hazánk nyugati szomszédja, Alsó- és Felső-Ausztriától délre terül el. Legnagyobb részét a Stájer Alpok láncolatai, déli részét pedig a Júli Alpok nyúlványai borítják. A Mura és a Dráva folyók mentén hazánk felé lejtősödik. Erdős-völgyes szép vidékeit nagy gonddal művelik, a magasabb, hegyes vidéken pedig vasat és kőszenet bányásznak. Lakói hazánkkal élénk kereskedelmi összeköttetésben állnak. Különösen sok gazdasági szerszámot hoznak hozzánk. Az állattenyésztésben is kitünnek. (Stájer ló.)

Szép tájékon, a Mura mellett, parkok és sétaterek között épült a tartomány fővárosa: *Graz*. Kereskedelme és ipara jelentékeny. *Gleichenberg* és *Rohitsch* látogatott fürdőhelyek. *Mária-Zell* szép vidéken fekszik, templomát sok búcsújáró keresi fel.

8. **Krajna** hercegség Stájerországtól délre, majdnem az Adriai tengerig terül el. Keleti határa Horvátország. Földjét a Júli Alpok

mészkő-hegységei ágazzák be; legtöbb részök kopár, csak itt-ott vannak rajtuk erdők. Főfolyója a Triglavban eredő *Száva*. A Száván kívül nagyobb folyóvize nincsen, csak kisebb patakok, melyeknek vize a mészhegyek barlangjaiban el-eltűnik. Ezek az úgynevezett búvópatakok. Ilyen patak vize csörgedezik a nagyszerű *adelsbergi cseppkőbarlang*on át, hol több föld alatt bujkáló patak vizét veszi magába, s mikor megnövekedve kijön a barlangból, tovább folyik, meg eltűnik, s később, mint tekintélyes nagyságú folyó, *Laibach* néven a Szávába ömlik. Mellette van a tartomány fővárosa *Laibach*, melyet nemrég földrengés pusztított el. Azóta szépen fejlődik. Laibachtól nyugotra van *Idria*, gazdag kénesőtelepekkel (higany).

9. **Görz és Gradiska** Krajnától nyugatra terül el. Nyugati határa Olaszország, délen pedig az Adriai-tenger zátonyos partjai. Délnyugati része sík.

E vidék éghajlata enyhe, még télen is tavaszias, miért is sok fügét, narancsot, citromot, szőlőt stb. termesztenek.

Fővárosa *Görz*; szép vidéken, az Isonzo völgyében fekszik. A tengerparttól nem messze *Aquileja* községet találjuk. Egykori nagyságát csak romjai hirdetik.

10. **Trieszt,** szabad birodalmi város, az Adriai tengernek legészakibb részén, a Trieszti öböl mellett fekszik. A vidéke kietlen, kopár, de a tenger partján szép a növényzet. Kikötőjében évenkint igen sok hajó megfordul. Lakói nemcsak kereskedéssel, hanem iparral is, különösen hajógyártással foglalkoznak.

Mellette van a híres *Miramare*-kastély egy nagyszerű parkban.

11. **Isztria** határgrófság az Isztria félszigeten van, mely félsziget a *Quarnero*- és *Trieszti*-öböl közt délre nyúlik az Adriai-tengerbe. Belsejét a Karszt-hegység ágazatai borítják, melyek lépcsőzetesen ereszkednek alá az Adriai-tenger felé. Délnyugoti lapályos része eléggé termékeny. Megterem itt a rizs, olajfa, füge, szőlő stb., gabonájuk azonban nem terem. Lakóinak főfoglalkozása a halászat.

Parenzo a tartomány fővárosa, de ennél sokkal jelentékenyebb *Póla*, Ausztria-Magyarország legnagyobb és legerősebb hadi kikötője. A rengeteg milliókba kerülő hadihajókat is itt készítik. *Abbazia* a Quarneroi-öböl mellett fekvő, látogatott tengeri fürdőhely.

A Quarneroban levő *Veglia*, *Cherso*, *Lussin* és ezeken kívül több kisebb sziget is Isztriához tartozik.

Cattaro.

12. **Dalmácia** hosszan és keskenyen nyúlik el délre az Adriai-tenger sziklás partjain. Belsejét a kopár *Dinári-Alpok* ágazzák be, melyek a tenger felé hirtelen és meredeken ereszkednek alá. Dalmácia vízben szűkölködik, a hegységek kopárak, a völgyek közül kevés művelhető, de azért a hegyek oldalain igen jó bor terem. Folyói nagy vízesésekkel rohannak a tengerbe.

Lakói, a szálas dalmaták, kitünő tengerészek.

Dalmácia jog szerint épen úgy társországa hazánknak, mint Horvát-Szlavonország, de most Ausztria kormányozza osztrák törvények szerint.

Fővárosa *Zára*, szép partvidéken fekszik. Remek székesegyháza van. *Spalato* és *Raguza* műemlékei e városoknak hajdani nagyságát hirdetik. *Sebenico* és *Cattaro* megerősített hadikikötők. A Cattaroiöböl a legszebb öblök egyike. Dalmácia partjai mellett számos sziget van, melyek közül legfontosabbak: *Brazza*, *Lesina*, *Curzola* és *Lissa*.

A Német Középhegység mellékén levő tartományok.

13. **Csehország** a Böhmer-Wald, Erz-Gebirg, Riesen-Gebirg, a Sudetek és a Cseh-Morva-hegyhát által körülzárt lépcsőzetes fennsík, mely az Elbe völgye felé lejtősödik. Folyói mind az Elbe felé sietnek. A föld igen termékeny, gondosan művelik. Rozs, árpa igen sok terem. Termesztenek ezeken kívül még cukorrépát, kendert és igen sok komlót.

Ausztria egy tartományának sem olyan fejlett az ipara, mint Csehországnak. Hazánknál sokkal kisebb, s mégis majdnem annyi gyára van, mint Magyarországnak. *Posztót* és *vásznat* sokat szőnek; finom *üveget* és *porcellánt* készítenek, a *sör-* és *cukorgyártásban*, *hangszerkészítésben* kitünnek; *vasgyártása* is jelentékeny. Az ipar és kereskedelem előmozdítására kitünő vasúthálózat áll rendelkezésükre. Lakóinak kétharmada cseh, a többi leginkább német; Ausztria legműveltebb népei.

Fővárosa *Prag* (Prága) a Moldva folyó mindkét partján épült Igen szép fekvésű város, sok régi emlékkel, melyek mind azt hirdetik, hogy már a régi időben is középpontja volt a tudománynak és művészetnek. A várkastély (Hradsin) székesegyházában vannak eltemetve régi királyai. *Rumburg* vásznáról, *Reichenberg* pedig posztójáról nevezetes. A híres cseh üveget *Gablonz*ban készítik.

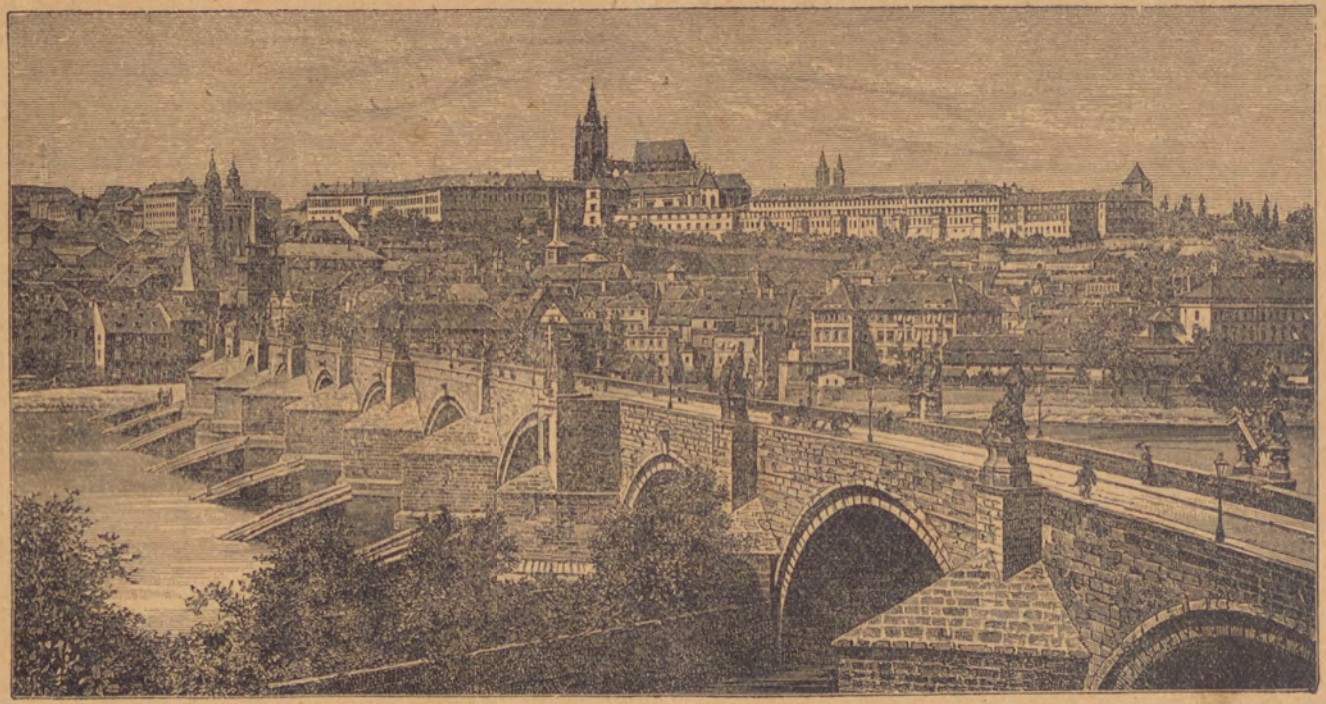

Prága.

Pilsen a sörgyártás középpontja. Az Eger völgyében *Karlsbad*, Európa leglátogatottabb, nagyszerű fürdője. Híres fürdőhelyek *Marienbad*, *Franzensbad* és *Teplitz*. *Königgrätz* és *Josefstadt* várai hadászati tekintetben fontosak.

14. **Morvaország** Csehország és Magyarország közt terül el. A Kárpátok és Sudetek nyúlványai ágazzák be. Az egész terület a Morva folyó felé lejtősödik, s ezért folyói mind a Morvába ömlenek. Éghajlata enyhe, földje igen termékeny. Lakói nemcsak a földet művelik a legnagyobb gonddal, hanem kitünnek az állattenyésztésben is. Juhtenyésztése híres. Ipara is elsőrangú.

Fővárosa *Brünn*, a tartomány első iparos városa, a posztógyártás középpontja. A Morva felső völgyében van *Olmütz*, elsőrangú erősség. A Thaja mellett fekvő *Znaim* szintén elsőrangú iparos város.

15. **Szilézia** két részből áll. A déli kisebb részét a Beszkidek ágazzák be, a másik rész ettől északnyugatra van a Sudetek keleti lejtőin. A kettő közt van az Oder folyó felső völgye. A tartomány földje nem eléggé termékeny, s ezért a lakosságnak az ipar és bányászat a fő keresetforrása.

Fővárosa *Troppau* élénk iparos város. Posztógyárai híresek. *Teschen* a *Jablunkai* hágon keresztülmenő *Kassa-Oderbergi* vasút egyik fontos állomása. Lakói iparral foglalkoznak és hazánkkal élénk kereskedést üznek. *Ostrau* környékén gazdag kőszénbányák vannak. *Gräfenberg* fürdőjéről nevezetes.

Kárpáti tartományok.

16. **Galicia** királyság hazánktól északra fekszik. Déli részét a Kárpátok borítják, észak felé fokozatosan lejtősödő dombos vidéke a Szarmata-alfölddel érintkezik. A *Weichsel* (Visztula), *Szan* és *Dnyeszter* folyók öntözik síkságát, mely eléggé termékeny, de a hűvös időjárás miatt leginkább csak zab, árpa, burgonya, továbbá kender és len terem rajta. Lengyel és ruthén lakói a földmívelésen kívül állattenyésztéssel is foglalkoznak, bányákat is művelnek. A Kárpátok lejtőin sok petroleumot s még több sót találnak.

Fővárosa *Lemberg*, élénk forgalmú város, keleti Ausztria iparának és tudományos életének középpontja. Vásárai híresek. A Weichsel folyó mellett van *Krakau*, a régi Lengyelország fővárosa,

a lengyel királyság emlékeivel. Most a birodalom egyik legfontosabb erőssége. *Przemysl* (olv. Psemiszl) szintén hatalmas vára miatt fontos. *Wielička* és *Bochnia* sóbányáiból igen sok sót bányásznak.

17. **Bukovina** Ausztria legkeletibb tartománya. Galiciától délre, a *Borgói*-havasok keleti lejtőin fekszik. A hegyek oldalai hatalmas bükkerdők borítják. A Szereth- és Pruth-melléki dombos vidéken a ruthén és oláh lakosság földmíveléssel foglalkozik.

Fővárosa *Csernovitz*, a Pruth folyó mellett van. Tőle délkeletre vannak a *csángófalvak* (Istensegíts, Istenfogadj, Józsefalva, Andrásfalva, Hadikfalva, Magyarfalva és Boldogfalva), melyeknek lakói Erdélyből vándorolt székelyek. Nyelvüket és szokásaikat itt is megtartották.

Az Osztrák-Magyar Monarchia.

Magyarország királya egyszersmind császárja Ausztriának. Ennek következtében a két, egymástól teljesen független ország közt szövetségi viszony áll fenn. A két ország közösen védelmezi egymást háború esetén s ezért a honvédségen kívül egy közös hadsereget is tartanak fenn, melynek költségeit közösen fedezik. A két ország közös ügyeit a magyar- és az osztrák országgyűlés által választott 60—60 tagú bizottság, a *delegáció* intézi el. E bizottság határozatait a *közös miniszterek* (közös kül-, had- és pénzügyminiszterek) hajtják végre. Ausztriát és Magyarországot együttvéve *Osztrák-Magyar* Monarchiának mondjuk s Európa leghatalmasabb birodalmai közé tartozik. A monarchiának egy közös tartománya is van, melyet a közös pénzügyi miniszter kormányoz. Ez a tartomány Bosznia és Hercegovina.

Bosznia és Hercegovina.

Hazánktól délre Montenegróig, Dalmáciától pedig keletre a Drina folyóig terül el. Mindkét országot a Dinári-Alpok láncolatai borítják. Bosznia hegyei erdősek s északra, a Száva felé lejtősödnek. Erre felé nyílnak tágas völgyei is, melyekben az *Una, Verbász, Boszna* és *Drina* folyók sietnek a Szávába. Hercegovina hegyei kopárak s az Adriai-tenger felé lejtősödnek. Folyói is erre folynak. Legnagyobb folyója a *Narenta*.

Bosznia és Hercegovina éghajlata mérsékelt, de nyáron az egyes völgykatlanokban elviselhetetlen hőség uralkodik. A föld eléggé termékeny, de lakói nem használják ki kellően. Szerb származású lakói, kiknek egy része mohamedán vallású, a gabonaféléken kívül gyümölcsöt, különösen sok szilvát termesztenek. A hegyoldalak erdőségei állattenyésztésre alkalmasak. A hegyekben vasérc és szén bőven található.

Bosznia és Hercegovina néhány évtizeddel ezelőtt Törökország tartománya volt. Lakói egymással örökösen békétlenkedtek s mivel a török köztük békét és rendet teremteni nem tudott, az európai hatalmas országok 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchiát bízták meg a rend helyreállításával. A monarchia sok vér- és pénzáldozattal rendett teremtett. Jogilag egy ideig Törökország fenhatósága alatt állott, de az Osztrák-Magyar Monarchia katonasággal állandóan megszállva tartotta ezt a tartományt. Végre 1908 október 7-én Ausztria császára és Magyarország királya, Magyarország régi jogánál fogva, a Monarchiához tartozó tartománynak nyilvánította. Ausztria-Magyarország költséget nem kímélve, mindent elkövet, hogy lakói a műveltségben minél előbbre haladjanak s a békés életmódhoz hozzászokjanak. Vasutakat építtet, iskolákat állíttat stb.

Bosznia fővárosa *Szerajevo*, Hercegovináé *Mosztár*.

I. RÉSZ.

EURÓPA.

Balkán-félsziget.

Fekvése és határai. A Balkán-félsziget Magyarországtól délre terül el. Keleten a Fekete-tenger, a Boszporusz tenger-szoros, a Marmara-tenger, a Dardanellák-útja és az Aegei-tenger határolják, délen a Földközi-, nyugaton pedig a Jóni- és az Adriai-tenger.

Partjait tengeröblök és félszigetek tagolják. Tengeröblei közül legfontosabbak a következők: a Fekete-tengerben a *Várnai-* és a *Burgaszi*-öböl, az Aegei-tenger számos öble közül a *Szaloniki-* és *Aeginai*-öböl, a Jóni-tengerben pedig a *Patraszi*-öblöt találjuk, amelynek folytatása a *Korinthoszi*-öböl. A Korinthoszi-öblöt a vele szemben levő Aeginai-öböltől a szárazföldnek csak egy keskeny része, a *Korinthoszi-földszoros* választja el, melyen át a mult század végén csatornát készítettek. Ezt a csatornát két hazánkfia, *Türr István* és *Gerster Béla*, tervei szerint ásták. Félszigetei a *Trák-*, *Gallipoli-*, *Chalkidike-*, *Attika-* és *Morea-*(Peloponneszosz) félszigetek. A Morea-félsziget, mióta a *Korinthoszi-csatornát* megásták, félsziget jellegét elveszítette; most már tulajdonképpen sziget. A partok mentén levő számos sziget közül legfontosabbak a *Jóni szigetek*, továbbá a *Kikladok* és a *Sporadok* szigetcsoportja az Aegei tengerben. Legnagyobb *Kréta*-sziget a Földközi-tengerben. Kréta-sziget régebben Törökországhoz tartozott, most önálló kormányzás alatt áll.

Felszíne. A Balkán-félsziget majdnem mindenütt hegyes, csak a folyók mentén vannak kisebb-nagyobb síkságai. Legnagyobb síksága a *Havas-Alföld*, mely a Kárpátoktól délre a Dunáig terjed.

A Balkán-félsziget hegységeit folyóvölgyek szerint három csoportba oszthatjuk.

1. Az Adriai-tenger mentén délre huzódó hegységek keleti határa a *Morava-folyó*, az *Üszkübi-hágó* és a *Vardar-folyó* völgye. Ezek közül a hegységek közül legészakibb a *Dinári-Alpokhoz* csatlakozó *Fekete-hegység* Montenegrócban. (Durmitor 2500 m. magas.) Ettől délkeletre van a *Sar-Dag*, (dag = hegy) melynek déli folytatása a *Grammosz* és a *Pindosz*. A Grammosztól keletre, az Aegei-tenger partján, a 3000 m. magas *Olymposzt* találjuk. (A régi görögök azt hitték, hogy isteneik az Olymposz tetején laknak.) A Pindoszhoz csatlakozik a *Parnasszosz* és a *Helikon*. Legdélibb a Morea-félsziget emelkedése, a *Taygetosz*, mely a *Matapan*-fokban végződik. Ez Európa legdélibb pontja.

2. A Moravától, az Üszkübi-hágótól és a Vardartól keletre a *szófiai völgyig* és a *Marica-folyóig* találjuk a *Vitos-*, *Rilo-dag*, *Perim-dag* és *Despoto-dag* vagy *Rodope-hegységet*.

3. A Morava- és Marica-folyó, továbbá a Duna és a Fekete-tenger között a *Balkán-hegységet* találjuk, amelytől ez a félsziget a nevét nyerte. Nevezetes átjáró útja a *Sipka-szoros*. (1330 m.)

A Balkán-félsziget hegységeit egymástól elválasztó folyóvölgyek mentén halad ennek a félszigetnek két legfontosabb vasúti vonala is.

a) **Szaloniki**, Vardar-folyó, Üszkübi-hágó, Morava-folyó, Nis, Belgrád, **Budapest**.

b) **Konstantinápoly**, Drinápoly, Marica-folyó, Filippopoly, Szófia, Nis, Morava-folyó, Belgrád, **Budapest**.

Vizei. Legnagyobb folyója a *Duna*, mely mocsaras delta torkolattal ömlik a Fekete-tengerbe. Az Aegei-tengerbe szakadó folyók közül legfontosabbak a *Marica*, *Sztruma*, *Vardar* és *Szalamvria*. (A Szalamvriának a magas Olimposz- és Ossza-hegyek közt levő festői völgyét *Tempe-völgynek* hívják.) Az Adriai-tengerbe ömlő folyók közül legnagyobb a *Drin*. Állóvizei közül legnagyobb az Adriai-tengerhez közel fekvő *Szkutari-tó*. Vizét a *Bojana*-folyó viszi az Adriai-tengerbe.

Éghajlata. A Balkán-félsziget éghajlatára igen nagy hatással van a Balkán-hegység. Ettől a hegylánctól északra, a félsziget északi felében szélsőséges, szárazföldi éghajlat az uralkodó; a forró nyár után hideg tél következik. A Balkán déli lejtőin s általában az Aegei-tenger melléken a meleg nyarat enyhe tél

követi; a havat alig ismerik. A délszaki növények (citrom, narancs és fügefa) itt szépen díszlenek.

Lakói. A Balkán-félsziget déli részén és a szigeteken leginkább *görögök* laknak. Északabbra *albánok*, *örmények* és *törökök*; tovább pedig *bolgárok*, *szerbek* és *oláhok*. Vallásra nézve a legnagyobb részük *görög-keleti* és *mohamedán*.

A Balkán-félsziget országai: (Dalmácián, Bosznia és Hercegovinán kivül) Montenegro, Szerbia, Románia, Bulgária és Kelet-Rumélia, Törökország és Görögország.

Peloponneszoszi nő.

Montenegro fejedelemség.

Területe: 9000 km². — Lakóinak száma: 230 ezer. (1 km²-re 25 lakó jut).

A Balkán-félsziget legkisebb országa. Földjét a Fekete-hegység vadul szaggatott hegyláncai borítják. Termőföldje kevés van; csak a *Szkutari-tó* környéke termékeny. Vad, harcias és szabadságszerető lakói szép, szálas és erőteljes emberek; pásztorkodással foglalkoznak. Legnagyobb községe *Cetinje* (Csetinje), itt lakik a fejedelem. (Vladika.) Az Adriai-tenger partján van *Antivari*, a fejedelemség kikötője.

Szerbia királyság.

Területe: 48.300 km². — Lakóinak száma: 2½ millió (1 km²-re 52 lakó jut)

Szerbia Magyarországtól délre a Drina- és a Timók-folyók közt terül el. Déli részét középmagasságú hegyek borítják, melyek észak felé lejtősödnek. A hegyeket hatalmas tölgy- és bükkerdők borítják, melyek a sertéstenyésztést mozdítják elő. Sertéseiket

leginkább Magyarországba szállítják. A hegyekben sok érc és kőszén van, de a bányászat még fejletlen. Fő völgyében a *Morava*-folyó siet a Dunába.

Szerbia lakói földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak.

Fővárosa *Belgrád* (Nándorfehérvár, szerbül Beográd) a Duna mellett, Zimonynyal szemben fekszik. Belgrád jelentékeny állomása a Duna-gőzhajózásnak és egyik legfontosabb állomása a Budapest-Belgrád-Konstantinápoly és Szaloniki vasutnak. Mikor Szerbia Magyarországhoz tartozott, akkor Belgrádnak *Nándorfehérvár* volt a neve és igen fontos végvára volt hazánknak. Itt aratta Hunyadi János egyik legszebb diadalát a török fölött 1456-ban. *Kragujevac* az országgyűlésnek (skupcsina) székhelye. *Nis* Szerbia déli részének legfontosabb városa. A Konstantinápoly és Szaloniki felé vezető vasút elágazásánál. *Semendria* (Szendrő) a Duna, *Sabac* (Szabács) pedig a Száva mellett fekszik. Mindkettő erősség.

Románia királyság.

Területe: 131.000 km². — Lakóinak száma: 5,900.000. (1 km²-re 45 lakó jut.)

Hazánktól délre a Dunáig terjed. Keleti határa a Feketetenger, északon pedig Oroszország a szomszédja. Déli sík részét *Havas-Alföldnek* mondjuk, melynek északi részében Erdély déli határláncolatának nyúlványait találjuk. Északi része, melyet régebben *Moldvának* hívtak, a Kárpátok keleti lejtőin fekszik.

Főfolyója a *Duna*, mely három-ágú deltával ömlik a Feketetengerbe. Romániának azt a részét, mely a Duna és Fekete-tenger közt van, *Dobrudsának* nevezzük. Terméketlen terület. A Duna főbb mellékfolyói a *Zsil*, *Aluta* (Olt), *Ardsis*, *Jalomnica*, *Szereth* és *Prúth*.

Éghajlata mérsékelt, de a téli nagy hidegeket forró nyár követi.

Földje majdnem mindenütt termékeny, sok gabonát és kukoricát termesztenek. Buzájukból még külföldre is visznek. Állattenyésztése is virágzó, különösen a juhtenyésztés. A bányászat és ipar még kezdetleges, de haladás ezen a téren is tapasztalható; kereskedelme is fejlődik.

Lakóinak legnagyobb része oláh. A gazdag nagybirtokosok (bojárok) műveltek, de a köznép szegény és műveletlen.

Fővárosa *Bukuresci*, (Bukarest), a király székhelye, az ország kereskedelmének és tudományos életének középpontja. *Sinaja* a Bucsecs aljában fekvő gyönyörű nyaralóhely; a román király és főurak nyári tartózkodási helye. *Galati* (Galac) Románia első kereskedő városa. A nagy tengeri hajók a Dunán idáig feljöhetnek. Itt székel az „*Európai-Dunai-Bizottság*, melynek az a feladata, hogy a Duna deltájának a középső ágát, a Szulinai ágat, kotrógépekkel tisztíttassa. *Jassy* Románia északi részének legfontosabb városa. A Fekete-tenger partján van az ország egyetlen jelentékeny tengeri kikötője, *Konstanza*, melyet igen nagy költséggel építettek. Bukurescivel, az ország fővárosával, vasút köti össze. Ez a vasút *Csernavoda* mellett a Dunán egy nagyszerű hidon megy keresztül; ez a híd Európa leghosszabb hídja. (2800 m. hosszú.)

Bulgária és Kelet-Rumélia.

Területe: 96.600 km². — Lakóinak száma: 3,300.000. (1 km²-re 34 lakó jut.)

Bulgária Kelet-Ruméliával egyesült fejedelemség a Balkánhegység két oldalán terül el, Szerbiától keletre a Fekete-tengerig. Északi része a Duna felé lejtősödő fensík, déli részében pedig a *Marica*-folyó termékeny völgyét találjuk. Lakosai bolgárok, kik szorgalmas földmívelők, szőlőt is termesztenek. A konyhakertészetben is kitünnek. A Balkán déli lejtőin, a *Sipka-szoros* aljában, rózsaligetek vannak; a rózsa sziromleveleiből rózsaolajat készítenek. *Kazanlik* város a rózsaolaj-készités főhelye. A bolgárok különösen a házi-iparban tünnek ki. Asszonyok, leányok, sőt még a gyermekek is *fonnak*, *szőnek*, a férfiak pedig ügyes *fafaragók*.

Bulgária és Kelet-Rumélia egyesült fejedelemség. Bulgária fejedelme egyszersmind kormányzója Kelet-Ruméliának. Kormányzói méltóságában azonban őt a török szultán erősíti meg.

Fővárosa és a fejedelem székhelye *Szófia*, az Isker-folyó mellett van. Tőle keletre találjuk *Trnovot*, (Tirnova) az ország régi fővárosát. A Duna mellett levő *Vidin*, *Nikápoly*, *Szisztov*, *Ruszcsuk*, *Szilisztria* fontos erősségek és jelentékeny forgalmu gőzhajó-állomások. *Várna* és *Burgasz* a Fekete-tenger mellett vannak. Élénk kereskedő városok. Kelet-Rumélia fővárosa *Filippopoly* (Plovdiv) a Marica völgyében fekszik.

Törökország.

Területe: 178.500 km². — Lakóinak száma: 5,710.000. (1 km²-re 32 lakó jut.)

Montenegrótól, Szerbiától, Bulgária- és Kelet-Ruméliától délre Görögországig az Adriai-, az Aegei-, a Márvány- és a Fekete-tengerek közt terül el.

Földjén hegyek, völgyek váltakoznak. Nagyobb lapályt csak a *Marica*- és *Vardar*-folyók völgyében találunk. Éghajlata, különösen az Aegei-tenger mellékén enyhe, tavaszias. Itt már a déli

Ozmán férfi (dervis).

Ozmán bey.

gyümölcs is megterem. Terményei közül legfontosabbak a *gabonafélék*, az *olajbogyó*, a *dohány*, *mák*, *pamut*, a *szőlő*, *narancs* és a *citrom*. A hegyek sok értékes ásványt rejtenek magukban, de a bányászat még kezdetleges. Lakóinak legnagyobb része mohamedán vallásu török, akik fanatikus, vallásos és kényelemszerető de erkölcsös emberek. Leginkább földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Iparral és kereskedéssel nem szeretnek bajlódni, a díszes szövetek és remek szőnyegek készítésében azonban kitünnek. Az Adriai-tenger melléki hegyes vidéken a harcias

Konstantinápoly.

albánok, a Vardar mellékén levő Macedóniában pedig *görögök* és *örmények* laknak. Vallásra nézve ezek keresztények.

A török császárság hajdan olyan hatalmas volt, hogy egész Európát megrázkódtatta; régi nagyságának most már csak emlékei láthatók.

Fővárosa *Konstantinápoly* (Stambul) a Bosporus-tengerszorosnak Aranyszarv nevü öble mellett fekszik. Az egész világnak egyik legremekebb fekvésü városa. Itt van a szultánnak (padisah = királyok ura) *szeráj*-a, mely maga egy különálló városrész. A szultán nemcsak birodalmának korlátlan hatalmú ura, hanem a világ minden mohamedánjának fejedelme. Amilyen érdekeseknek látszanak Konstantinápoly nagyszerü mecsetjei, (Legszebb az Aja Sophia mecset, mely régen keresztény templom volt.) minaretjei, bazárjai stb., épen oly különösek szűk, piszkos és rendetlen utcái, melyeken gazdátlan kutyák kóborolnak. A françia bencések templomában nyugodtak II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek és Zrinyi Ilonának hamvai. (1906 október 29. óta II. Rákóczi Ferencnek és bujdosó társainak hamvai magyar földben nyugosznak.) *Rodostóban*, a Márvány-tenger partján, éltek II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai száműzetésben. *Szelanik (Szaloniki)* a hasonló nevü öböl mellett épült, jelentékeny kereskedő város. *Janina* nyugati Törökországnak, Albániának, főhelye. *Szkutari*, a róla elnevezett tó mellett, *Edirne* (Drinápoly) pedig a Marica-folyó mellett fekvő nevezetes városok.

Görögország.

Területe: 65.100 km². — Lakóinak száma: 2,430.000. (1 km²-re 37 lakó jut.)

Törökországtól délre, a Jóni-, Földközi- és az Adriai-tenger közt terül el a Balkán-félsziget legdélibb országa, az ó-kori műveltség bölcsője, Görögország.

Szigetektől tarkázott partjai változatosak, mint a felülete, melyet a rajta levő hegységek több medencére osztanak. Ez a körülmény magyarázza meg azt, hogy miért volt itt az ó-korban több, egymástól független, kis görög állam. Legnagyobb síkságát a *Szalamvria*-folyó völgyében találjuk. A folyók völgye termékeny s meleg éghajlata következtében a déli gyümölcs, szőlő, olajfa, gabonaféle stb. szépen díszlik. A hegyek oldalai terméketlenek,

Athén és az Akropolis.

még erdő is kevés van rajtuk; a lakosság itt leginkább állattenyésztéssel foglalkozik. Lakói, kik a régi görögök utódjainak tartják magukat, a szláv népekkel való érintkezés következtében elszlávosodtak. A szigetek lakói leginkább megtartották ősi szokásaikat s inkább beszélik a régi görög nyelvet.

Fővárosa *Athén* az Attika-félszigeten; a király székhelye. *Pireus* a főváros kikötője. Athen régi emlékei közül legszebbek a régi fellegvárnak (Akropolis) romjai. Az ó-korban hires városok voltak *Korinthosz*, *Theba*, *Spárta* stb. Helyükön most csak falvak vannak. Korinthosz, mióta a csatornát megásták, szépen fejlődik. *Patrasz* megerősített város, kereskedelme is élénk. A Görögországhoz tartozó *Kikladok* szigetcsoport éghajlata enyhe, mindannyinak földje termékeny. A szigeteket ügyes hajósnép lakja. A szigetek közül legjelentékenyebb *Szyra*-sziget, melynek kikötőjét igen sok hajó látogatja.

A *Jóni*-szigetek közül legnagyobb *Korfu*-sziget, hol boldogult Erzsébet királynénk szeretett tartózkodni.

Közlekedési útak.

A Balkán-félsziget Magyarországgal a következő vasúti vonalakkal van összeköttetésben:

1. *Budapest*, Zimony, Belgrád, Nis { Szófia, *Konstantinápoly*. / Üszküb, *Szaloniki*.
2. *Budapest*, Orsova, Bukuresci { Csernavoda, *Konstanza*. / Ruszcsuk, *Várna*.
3. *Budapest*, Brassó, Tömösi-szoros, Predeal, *Bukuresci* { *Konstanza*. / *Várna*.

Ezeken a fővonalakon kivül Magyarországból még a *Gyimesi*-, a *Vöröstoronyi*- és a *Vulkáni*-szoroson is vezet vasút Romániába.

Említendő még ezeken kivül a legolcsóbb közlekedési vonal: a *Duna*.

Ezekre a szárazföldi és vizi közlekedési útakra rendkivül nagy szüksége van hazánknak, mert fölösleges ipari készítményeinket leginkább csak a Balkán-félsziget országaiban tudjuk eladni. A Balkán-államok ipara ugyanis még fejletlen, a lakosok csak háziiparszerüen foglalkoznak az iparnak egyik-másik ágával.

Olaszország.

Területe: 288.540 km². — Lakóinak száma: 31 millió. (1 km²-re 109 lakó jut.)

Határai, körrajza és felszíne. Az Alpok hatalmas hegyóriásaitól délre az *Adriai-*, a *Jóni-*, a *Tirreni-* és a *Liguri-tenger* közt találjuk az *Appennini-félszigetet*, melyen *Olaszország* van. Keleti partvidékén kevés kikötésre alkalmas öblöt találunk. Déli és nyugoti oldala jobban tagosult. Keleti oldalán a Garganó-félsziget van, délen pedig az *Apulia* és *Calabriai-félszigetet* találjuk, melyek közt a *Tarantoi-öböl* mélyed a szárazba. Nyugoti oldalán a *Nápolyi-* és *Genovai-*öböl a legjelentékenyebbek.

A félsziget mellett van *Szicilia-sziget*; a kettőt egymástól csak a keskeny *Messinai tengerszoros* választja el. Szicilia legnagyobb részét hegyek borítják, melyek közt legnagyobb az *Aetna*. (3300 m. magas, tűzhányóhegy). Sziciliától délre *Malta* és *Gozzo* szigetek vannak (az angolok birtoka), északra pedig a Lipári-szigeteket találjuk, melyeknek egyikén szintén találunk egy vulkánt (Stromboli). A Genovai-öböltől délre *Elba* szigetet, majd a hegyekkel borított *Korszika* és *Szárdinia* (Corse és Sardegna) szigeteket találjuk. Korszika-sziget a franciáké.

Az Appennini-félszigetet a szomszédos országoktól északon a *Nyugati-* és *Középponti-Alpok* választják el, melyeknek hótakart csúcsai aljában, a *Lombard-Velencei-síkságon*, télen is virágok feslenek. Az Alpokkal összefüggésben vannak az *Appenninek* (A két hegyrendszert egymástól a Col di Tenda hágó választja el), melyek a félsziget legdélibb csúcsáig húzódnak. Az Appennineknek három részét különböztetjük meg. Északon a *Liguri-*, középen a *Római-*, délen pedig a *Nápolyi-Appenninek* vannak. A *Római-Appenninek* egy részében, a vad és zord *Abruzzok*-ban találjuk a félsziget legmagasabb emelkedéseit. (*Gran Sasso d'Itália* 2921 m., *Monte-Amaro* 2795 m.)

Az Appenninek keletre meredek lejtővel ereszkednek a tenger felé, nyugatra enyhe a lejtőjük s hullámos, dombos a vidékük. A Nápolyi-öböl környékén elterülő termékeny dombos vidéket *Campaniának* mondjuk. Itt emelkedik a *Vezuv* tűzhányóhegy, mely a legutóbbi időben is nagy pusztítást vitt véghez.

Vizei. Legnagyobb folyója a *Nyugati-Alpok*-ban eredő *Pó*, mely a Lombard-Velencei-síkságon hömpölyög végig s delta torkolattal

Részlet az Appenninekből (Perugia környéke).

ömlik az Adriai-tengerbe. Az Alpokból sok törmeléket hord magával, melyet a torkolatánál lerak s azért itt apró szigetek keletkeznek. (Ezeket a kis szigeteket *lidók*-nak nevezzük, a köztük levő kisebb-nagyobb tavakat pedig *lagunáknak*.) A Pó fontosabb mellékfolyói:

A Vezuv teljes működésben. (Ez a kitörés 1822. év október havában történt).

a *Dora Baltea*, *Ticino* (Ticsinó), *Adda*, *Oglio* és *Mincio* (Mincsó) az Alpokból erednek. A Keleti-Alpokban eredő *Adige* (Adidzse. Míg Ausztria területén folyik, *Etsch* a neve.) *Brenta* és *Piave* szintén a Lombard-Velencei síkság folyói. Az Appenninekben eredő folyók közül legnagyobbak az *Arno*, a *Tiber* és a *Volturno*.

Állóvizei közül legfontosabbak az Alpok déli lejtőin levő

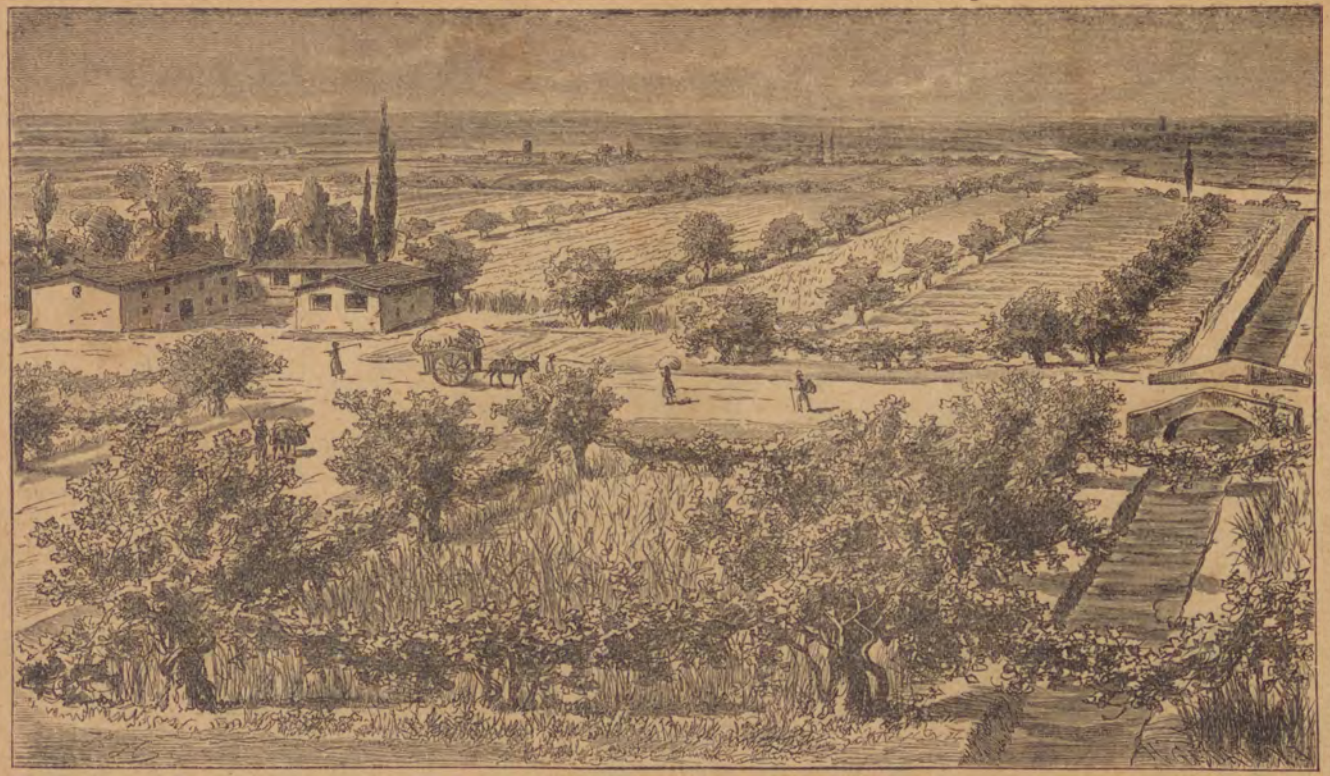

A síkság megművelése a Pó mentén.

Lépcsőzetes földművelés Dél Olaszországban.

szebbnél-szebb tavak, melyek közül legnagyobbak a *Lago-Maggiore* (Madzsore. Lago = tó), a *Comoi-* (Komoi) és a *Garda*-tó.

Éghajlata. Olaszország északi részében a forró nyarat rövid, enyhe tél követi; Közép-Olaszországnak még enyhébb az éghajlata, havat csak a magas hegyek tetején látni télen, míg Dél-Olaszország és Szicilia annyira enyhe éghajlatu, hogy ott télen is olyan az időjárás, mint minálunk tavasszal. Ezért ilyenkor sok idegen látogatja.

Leány Róma környékéről.

Terményei. A Pó síksága rendkívül termékeny. Valóságos kerthez hasonlít, melyet folyók és csatornák szeldelnek. A csatornákkal öntözik ültetvényeiket és a rizsföldeket, melyeknek széleit gyümölcsfák, eperfa, szőlő stb. diszítik. Búza, rizs, szőlő és más gyümölcs igen sok terem itt. Gabonájuk azonban nem terem annyi, mint amennyire a lakosságnak szüksége van. Az Appennineknek különösen nyugoti lejtői termékenyek, a hegyvidék, dacára kellemes időjárásának, csak állattenyésztésre alkalmas. Legtermékenyebb Campánia, hol épen úgy, mint Sziciliában, a narancs- és citrom- ligeteket gesztenye-, olajfa- és mandulafa-erdők váltják fel. (Sziciliában terem a legszebb és a legjobb minőségü narancs; a dúsan fizető gesztenyefa pompás gyümölcse pedig jelentékeny tápszere, valóságos kenyere a népnek.) Szőlő igen sok és nagyon jó minőségü terem ebben az országban. Ha jobban értenének a bor kezeléséhez, igen nagy jövedelmük lehetne a bortermésből.

Lakói a művészetre nagy hajlammal bíró, dallamos nyelvü, heves vérü, boszúálló olaszok. Vallásra nézve római katholikusok. Földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Mivel Olaszország földjét nem mívelik mindenütt kellő szorgalommal és szakértelemmel,

azért a lakosság nagy része igen szegény. Télire rendszerint csapatosan keresik fel a szomszédos országokat, vagy pedig kivándorolnak hazájukból; leginkább Dél-Amerikába.

Ipar és kereskedelem. Az ország selyemipara igen fejlett. A selyemtermelésben Olaszországot egy európai ország sem mulja felül; Olaszország termeli a legtöbb nyers selymet. Hangszeripara és üveggyártása virágzó. (Velencei tükör, cremonai hegedü.) Mozaik- és műipari tárgyak készítésében is kitünnek. A rizs szalmájából finom szalmakalapot készítenek. (Florentini kalap.) Makkarónit és szalámit sokat szállítanak külföldre. Az ország kereskedelme jelentékeny; különösen mióta az Alpok hatalmas gerincei alatt alagútakat fúrtak. Ezeken vasútak vezetnek keresztül s így Olaszország Nyugat- és Észak-Európa országaival egyenes összeköttetésben áll. Olaszország kereskedelme évszázadokkal ezelőtt sokkal jelentékenyebb volt, mint most, mert akkor a világkereskedelemben az olasz városok voltak az elsők. (Velence, Genua, Firenze.)

Nápolyi hajós.

Magyarországból a legrövidebb idő alatt Fiumén át hajóval juthatunk Olaszországba, vasúton pedig Trieszten át.

Olaszország alkotmányos királyság. Székhelye *Róma*, az „Örök város". Nemcsak az olasz királynak, hanem a római katholikus egyház fejének is, a pápának székhelye. Nagyszerű műemlékei, műkincsei, gyűjteményei és építészeti remekei miatt igen sok utazó látogatja. (Szent Péter-templom, Vatikán, Quirinál, Angyalvár, Colosseum stb.) Tőle délre van *Napoli* (Nápoly), a világ legszebb fekvésű városa. Közelében emelkedik a *Vezuv* tüzhányó-hegy, mely már igen sokszor volt veszedelmére a közelében élő lakosságnak (Kr. sz. óta 70-szer félemlítette meg a lakosságot kitöréseivel.

A Forum Rómában.

Márványfejtés Carrarában.

Kr. sz. után 79-ben Herculánum és *Pompeji* városokat egészen eltemette. Ennek a két városnak romjait most ássák ki a láva alól.) A Nápolyi-öbölben van *Capri-sziget* a kék barlanggal. *Firenze* (Flórenc) az Arno-folyó mellett van; gazdag műgyüjteményei nevezetesek. *Genova* (olv. Dzsenova, Génua) szép fekvésű város, elsőrangú kikötő. Itt született *Kolombus Kristóf*, Amerika fölfedezője. A Genovától nyugatra levő partvidék, a *Riviera*, éghajlata enyhe. Mikor nálunk a dermesztő hideg mindent elfagyaszt, itt akkor is meleg, tavaszias napok vannak. Genovától délkeletre, közel a tengerparthoz *Carrarát* találjuk, amelynek márvány bányászata régóta híres. *Torino* (Turin) a Pó mellett van. Itt halt meg hazánk nagy fia, Kossuth Lajos, 1894. márc. hó 20-án. *Milanó* a Pó mellékének leggazdagabb városa, a selyemipar középpontja. *Venezia* (Velence) az Adriai-tengernek 117 szigetére épült nagyszerű tengeri város. *Ancona* és *Brindisi* fontos kikötők. *Loreto* búcsujáróhely. Szicilia fővárosa *Palermo*.

San-Marino a hasonnevű kis köztársaság fővárosa. A köztársaság az olasz király védnöksége alatt áll.

Pireneusi félsziget.

Fekvése és körrajza. A *Földközi-tenger* az *Atlanti-óceán* és a Vizcayai-öböl által körülvett félszigetet Pireneusi félszigetnek mondjuk. Európa törzsétől északon a Pireneusok hegyláncolata, délen Afrikától a Gibraltár tengerszoros választja el. Partvidékén nagy ívalakú öblöket találunk. Déli és keleti partjain jó kikötők is vannak. Északi és északnyugati partjain keskenyen bevágódó mély vizű, de magas, meredek partú öblöket találunk, melyeket *riáknak* nevezünk. (Fjord-szerű öblök.)

Felszíne az Atlanti-óceán felé lejtősödő fensík, melyet a félsziget közepén levő *Kasztiliai-választóhegység* két részre oszt, ú. m. *Ó- és Új-Kasztiliára*. Az Ó-Kasztiliai-fensíkot északon a *Kantabriai-hegység*, keleten pedig az *Ibériai-hegység* párkányozza. *Új-Kasztiliának* keleti határa szintén az Ibériai hegység, délen pedig a *Sierra-Morena* (Sierra = hegység. A sierra tulajdonképen fűrészt jelent. A fűrészfogak módjára rovátkolt gerincekről nevezték a spanyolok a hegységeket Sierrá-knak.) A Földközi-tenger mentén, azzal párhuzamosan húzódik a *Sierra-Nevada*, melyben a félsziget legnagyobb

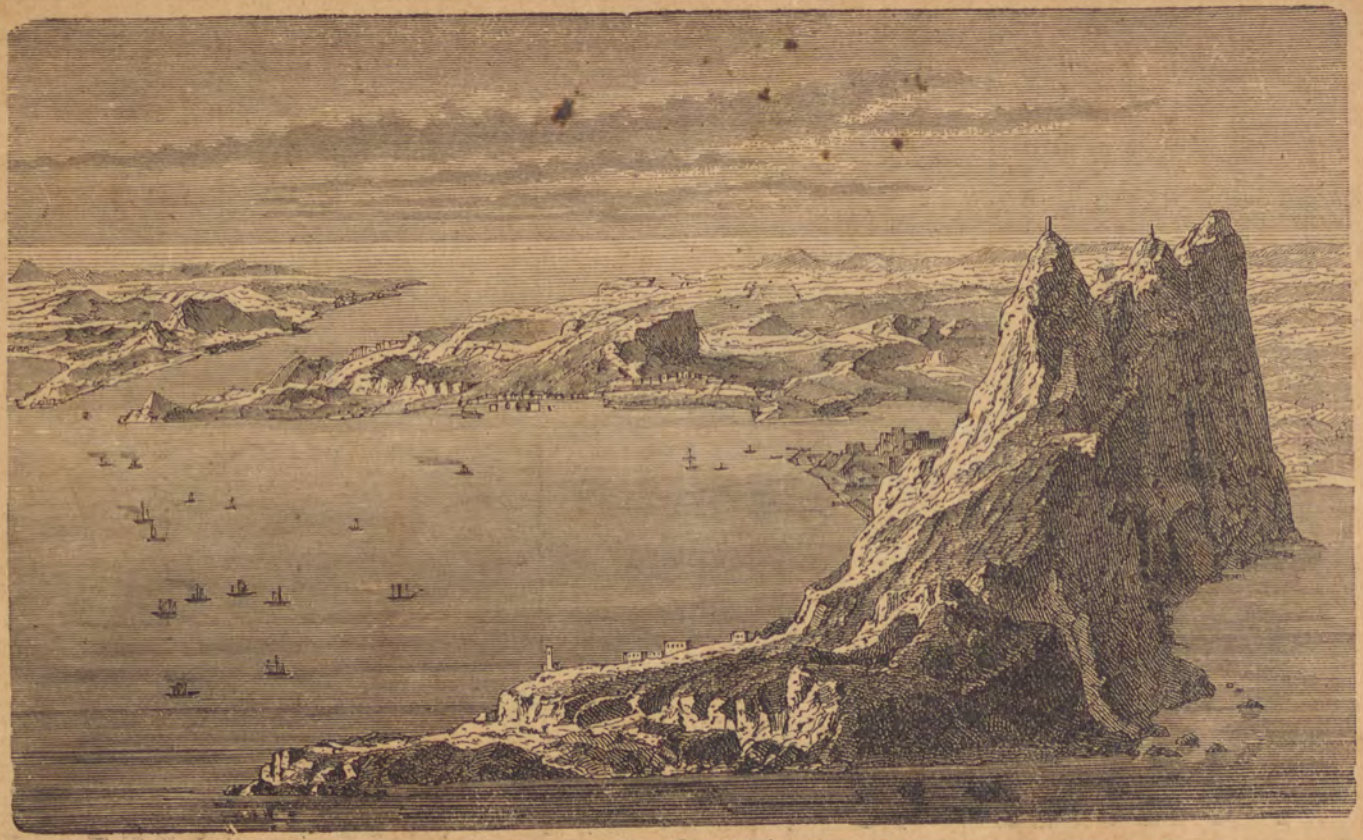

Gibraltár és a Gibraltári-szoros

emelkedését, a *Mulahacen* (Mula-aszen) csúcsot találjuk. (3480 m. magas.)

A Sierra-Morena és Sierra-Nevada közt van a félsziget legnagyobb és legtermékenyebb lapálya, a festői *Andaluzia*. Utána nagyság szerint az Ibériai-hegységtől északkeletre levő Ebro lapálya következik, de ez már nem olyan termékeny, mint Andaluzia. Az Ebro völgyétől északra, a Földközi-tengertől nyugatra, a Vizcayai-öbölig húzódik a *Pireneusok* hegyláncolata, mely mintegy hatalmas várfal húzódik Francia- és Spanyolország határán. Átjáró út is csak a két végén, a tengerpartok mellett van. Legmagasabb csúcsa a *Maladetta* (3400 m. magas).

Vizei. A félsziget lejtősödésének megfelelőleg folyói is majdnem mind az Atlanti-oceánba folynak. A Földközi-tengerbe szakadó folyók közül az *Ebro* a legnagyobb, a *Jucar* (Jukár) és a *Segura* kisebbek. Az Atlanti-oceánba folynak a *Minho*, a *Duero*, a *Tajo*, a *Guadiana* és a *Quadalquivir*. A *Quadalquivir* leginkább hajózható.

Éghajlata. Az Atlanti-óceán mellékének van a legkellemesebb éghajlata. Esőzések elég gyakran látogatják ezt a vidéket. Annál kevesebb eső esik a félsziget belsejében levő fensíkokon, miért is ennek a vidéknek szegényes a növényzete. A félsziget belsejében a forró nyarakat elég hideg tél követi. A Földközi-tenger melléke megint kedvező éghajlatu, termékeny terület. A Sierra-Nevada déli lejtőinek legmelegebb az éghajlata egész Európában.

Terményei. A gabona, déli gyümölcs, szőlő stb. különösen Andaluziában fizet jól, a Földközi-tenger mellékén pedig datolyát és olajfát termesztenek sokat. Malaga környékén sok déli gyümölcsöt, szőlőt stb. termesztenek. A fensíkok leginkább csak állattenyésztésre alkalmasak. Itt tenyésztik a finomszőrű *merino-juhot*. Erdei fái közül a *paratölgy* említendő. A hegyekből igen sok *ezüstöt*, ólmot, ónt, kénesőt bányásznak, vas és kőszén is van elég.

Lakói régebben Európa leggazdagabb és legműveltebb nemzetei közé tartoztak, de a haladásban nem tartottak lépést a művelt európai nemzetekkel. Legnagyobb részük spanyol és portugall. Országot is kettőt találunk ezen a félszigeten, ú. m. Spanyolországot és Portugalliát. Spanyolországhoz tartoznak a Földközi-tengerben levő Balearok és Pityuzok szigetcsoportjai is.

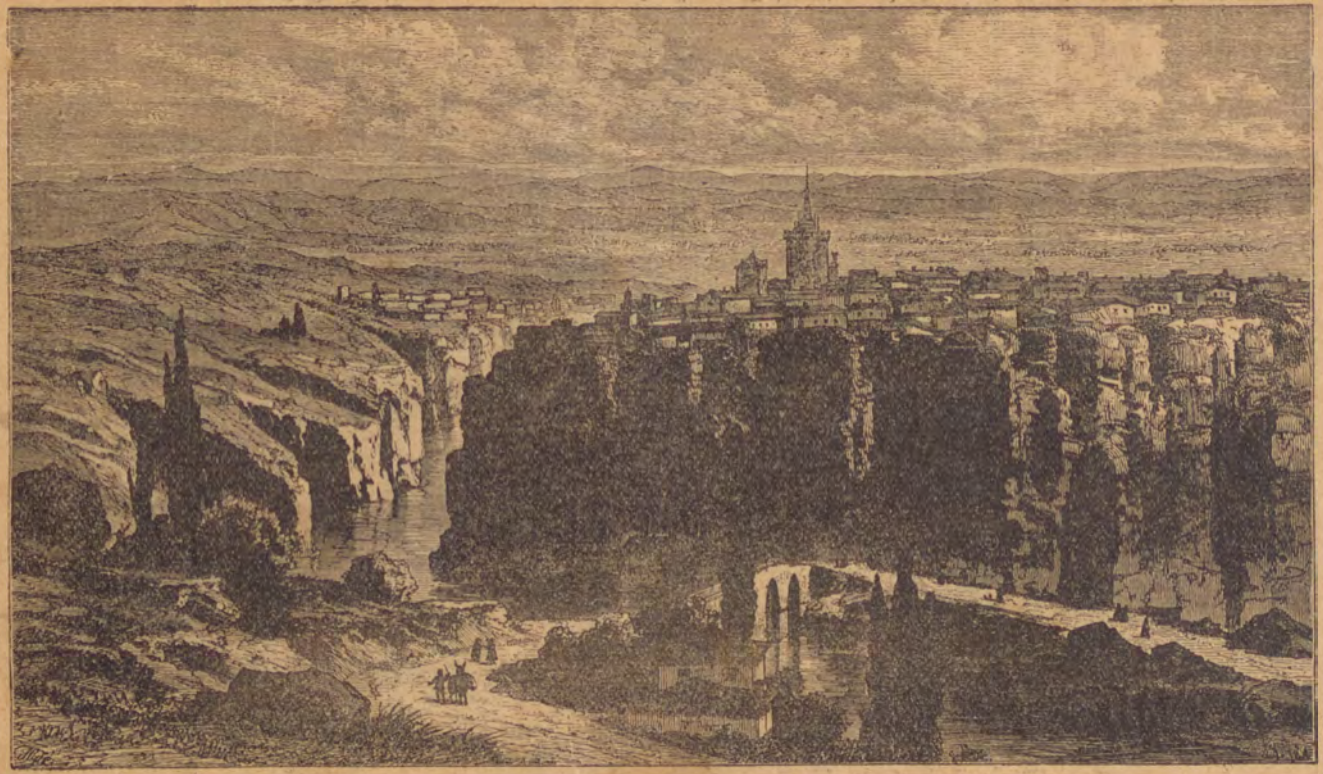

A Jucar völgye Cuenca mellett.

Spanyolország.

Területe: 497.000 km². — Lakóinak száma: 18 millió (1 km²-re 36 lakó jut.)

Fővárosa *Madrid*, a Tajo völgyében, a Manzanares folyócska mellett fekszik. A király széklye. A város szép, de vidéke kietlen, kopár. Tőle délre van *Aranjuez* (Aranhuez), a spanyol király nyári tartózkodási helye. A Sierra-Morena északi lejtőjén van *Almadén* a világ leggazdagabb kéneső (higany) bányájával. Andaluziában van *Cordoba* (Kordova), mely a mórok uralkodása idejében az ország fővárosa volt. *Sevilla* ennek a vidéknek legjelentékenyebb kereskedő városa. Itt találjuk az *Alcazar* nevű nagyszerű királyi palotát, mely a mór uralom idejében épült. *Granadában* vannak az Alhambra nevű királyi kastélynak romjai. *Cadiz* régi kikötőváros. *Palos* kikötőjéből indult el *Kolumbus Kristóf* fölfedező útjára. A Gibraltári szorosban van az angoloknak sziklára épült erőssége, *Gibraltár*, mellyel az angolok a tengerszoros fölött uralkodnak. *Malaga* boráról és déli gyümölcséről nevezetes. *Valencia* és *Barcelona* élénk kikötővárosok. Barcelona Spanyolország első iparos városa. Ó-Kasztiliában *Valladolid*, az Ebro völgyében pedig *Zaragoza* a legfontosabb városok. A Vizcayai-öböl környékének főhelye *Santander*.

Portugallia.

Területe: 92.000 km². — Lakóinak száma: 5 millió 5 km²-re 52 lakó jut.)

Alkotmányos királyság, melynek fővárosa *Lisboa*, (Lisszabon), a Tajo öbölszerű torkolatánál fekszik. Ezt a várost 1755-ben nagy földrengés pusztította el, de azóta fölépült s mint jelentékeny tengeri kikötő, szépen fejlődik. A Duero torkolatánál van *Porto*, a portói borok fő kiviteli helye.

A Pireneusi hegylánc bércei aljában a kis **Andorra-köztársaság** van, mely Spanyol- és Franciaország védnöksége alatt áll. Fővárosa: *Andorra*.

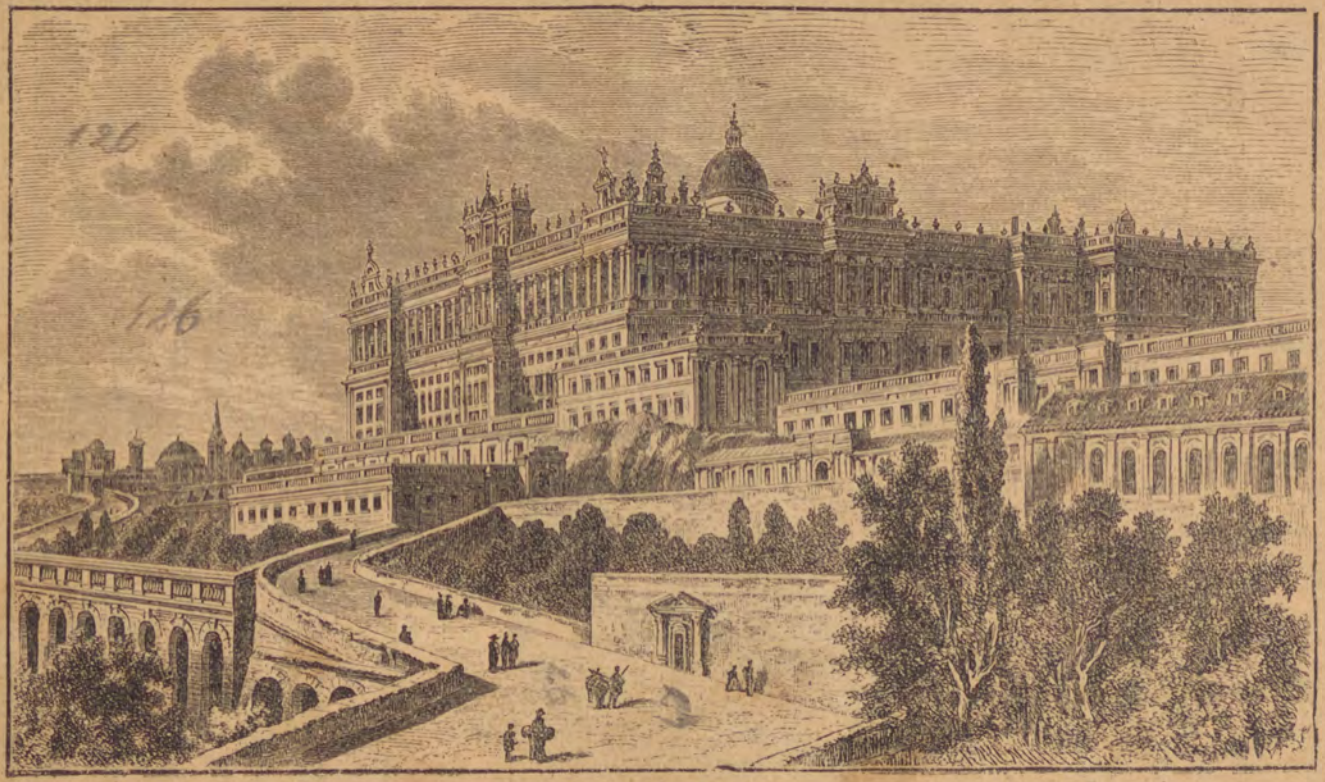

A királyi palota Madridban.

Franciaország.

Területe: 536.400 km². — Lakóinak száma: 38½ millió. (1 km²-re 72 lakó jut).

Határai és körrajza. Franciaországot délen a *Lyoni-öböl* és a *Pireneusok hegyláncolata*, nyugaton az *Atlanti-óceán*, északon pedig a *La Manche-csatorna* (La Mans) határolják. Keleten a *Nyugati-Alpok*, *Jura-hegység*, a *Vogesek* és az *Ardennek* választják el a szomszédos országoktól. Öblei közül legfontosabb délen a Lyoni-öböl, északon pedig a *Bretagne-* (Bretany) és *Normandiai-félsziget*

Szőllő Champagneban.

közt a *Normandiai-öblöt* találjuk. A Normandiai-öbölben levő *Normann*-szigetek az angolok birtokai. A Szárdinia-szigettől északra levő *Korszika* sziget a franciáké.

Felszíne. Franciaország északi és nyugati része, eltekintve Bretagne és Normandia dombos vidékeitől, sík, csak néhol vannak rajta alacsony dombok. Közepe táján az *Auvergnei fensík* (Overnyi) terül el. Sok kúpalakú hegy van ezen a fensíkon, melyek régesrégen tűzhányó hegyek voltak. Az Auvergnei-fensíknak keleti párkánya a kőszénben gazdag *Cevennek*-(Szevennek)-hegyláncolat.

A Cevennekhez csatlakozik északon a *Côte d'or-hegység* (Kotdór), melyet dombvidékével együtt Burgundi-fensíknak mondunk. Még északabbra van a *Langresi-fensík* (Langr-i) és *Champagne* (Sampany)

dombos vidéke. Franciaország délnyugati részében, Francia- és Olaszország határán a *Nyugati-Alpok* vannak, melyek fokozatosan lejtősödnek a Rhone-folyó lapálya felé. A Nyugati-Alpokat a *Durance* (Düránsz) és az *Isère* (Izer) folyók völgye három részre osztják: *Tengeri-, Cotti- és Graji-Alpokra.* A Nyugati-Alpok északi végében, Svájc, Francia- és Olaszország határán az Alpok leghatalmasabb tömegét, a *Mont-Blanc csoportot* találjuk. Legmagasabb csúcsa a *Mont-Blanc* (4810 m. magas, Európa legmagasabb csúcsa), Franciaország területére esik. Az Alpok dél felé és az ország belseje felé is fokozatosan lejtősödnek. A Földközi-tenger mellékén változatos dombos vidéket találunk, melyet *Provence-nak* (Provánsznak) nevezünk. Éghajlata télen is tavaszias, ezért sokan látogatják.

Champagnei borpincze.

Vizei. Franciaországnak majdnem minden vidékére jut egy-egy hajózható, bővizű folyó. A *Seine* (Szén) a La Manche-csatornába, a *Loire* (Loár) és *Garonne* (Garonn) pedig az Atlanti-oceánba ömlenek. Mindhárom folyónak kedvező, széles, öbölszerű torkolata van. Ezek a folyók, sőt egyik-másik mellékfolyó is, hajózhatók. Hajózásra azonban mégis a Seine a legalkalmasabb s ezért környékén és a La Manche-csatorna mentén fejlődött az ország ipara és kereskedelme a legmagasabb fokra. A Lyoni-öbölbe ömlik a *Rhone-folyó* (Rón), mely Svájcból, a Genfi-tóból jön. Legfontosabb mellékfolyói a *Saône* (Szón), a *Durance* és az *Isère.*

Minthogy ezeket a folyókat egymástól alacsony hegyek (vízválasztók) választják el, azért könnyü volt őket egymással csatornákkal összekapcsolni. A *Déli-csatorna* (Canal du Midi olv. Kanal

dü Midi) a Garonnet a Földközi-tengerrel, a *Középponti-csatorna* (Canal du Centre olv. Kanal dü Szantr) a Loire-folyót a Saône-

A Seine a Yonne torkolatával.

Reims.

folyóval, a *Napoleon-csatorna* pedig a Rhein-folyót a Doubs (Dub) közvetítésével a Rhoneval köti össze. Említendő ezeken kivül a *Rajna-Marne-csatorna.*

Éghajlata a tenger közelsége miatt egyenletes, csak a Vogesek mellékén szélsőséges az időjárás, mert itt a forró nyarak után

rendszerint szigorú telek következnek. A Földközi tenger mellékének nagyon enyhe az éghajlata, itt már az olajfa, narancs, füge, mirtus stb. diszlenek.

Terményei. Franciaország földje, a Garonne torkolatától délre elterülő *Landesok* (Landok) vidékétől eltekintve, mindenütt termékeny. Gondos művelés folytán sok gabona terem. Szőlőmívelése

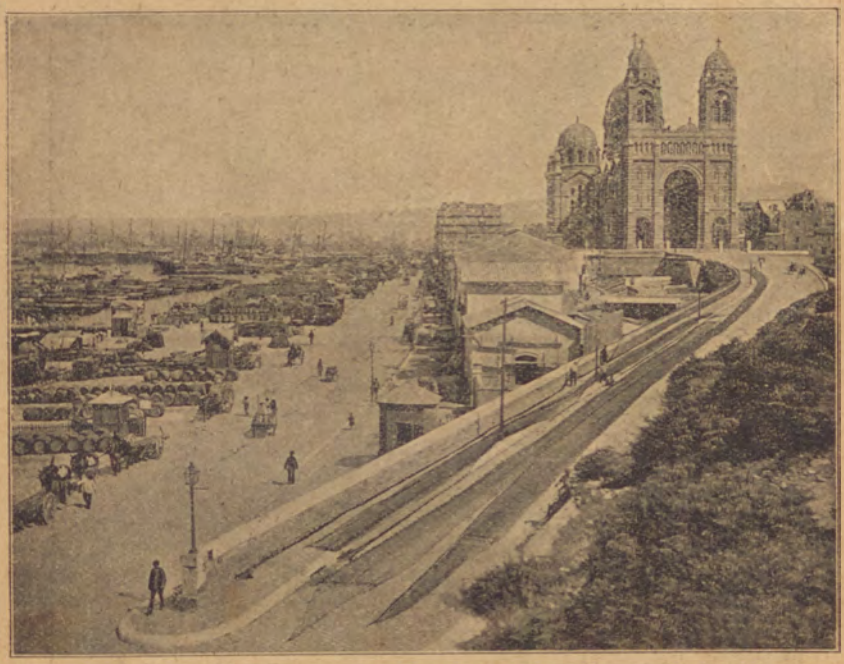

Közraktár a marseillei kikötőben.

elsőrangú. Ebben a tekintetben a Föld egyik országa sem múlja felül Franciaországot. Nemcsak a legtöbb bort termeli, (Évi bortermesük 40—50 millió hl., Magyarországé pedig csak 3—4 millió hl.), hanem boruk minőség tekintetében is kiváló. Boraik okszerű kezeléséhez is értenek. Termésüknek nagy részét a külföldi országokba szállítják. Legjobb bortermő vidékek Champagne, Bordeaux és Burgund környéke. A gyümölcsfák nemesítéséhez is nagyon értenek; gyümölcsöt sokat termesztenek. A Rhone völgyében igen sok mandula, füge és olajbogyó terem és a selyemhernyó-tenyésztés is virágzik itt.

Ásványi kincsekben nem mondható gazdagnak ez az ország; vasércet és kőszenet ugyan sokat bányásznak, de rendkívül fejlett iparuknál fogva szükségletükre ez nem elég.

A Notre-dame templom Párisban.

Ipara. Franciaországban az iparnak minden ága rendkívül fejlett. Különösen a műipar-árúk és a divatcikkek gyártásában, továbbá a finom porcellán- és selyemgyártásban tűnnek ki. Elsőrangú a vászon-, gyapjú- és pamut-szövése is; a fémiparban és a gépgyártásban is kitünnek. A francia iparosok munkáját nemcsak

a munka jósága, hanem a külcsín is jellemzi; minden munkájuk fejlett izlésükről tanuskodik, ezért divat dolgában irányítólag hatnak más országokra.

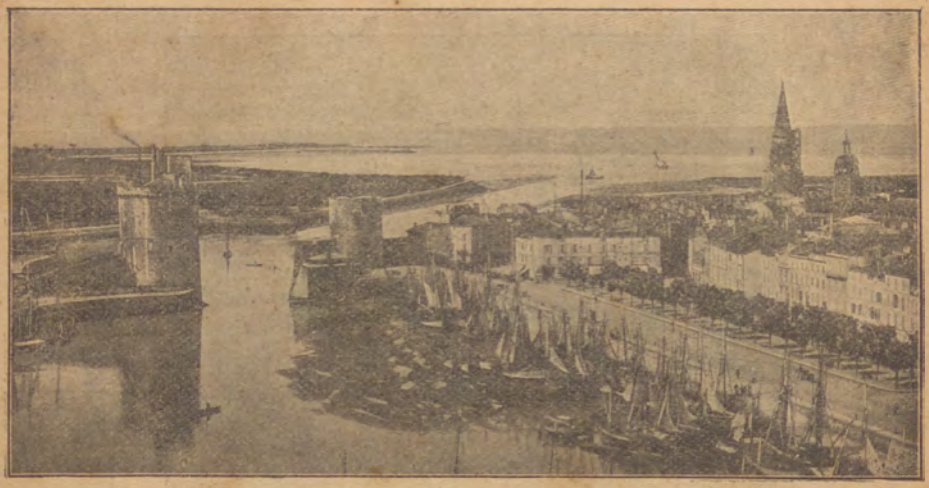

La Rochelle.

Ajaccio.

Lakói majdnem mind franciák. Fő jellemvonásuk a vidámság, a szellemesség és a kellemes társalgási modor. Takarékosságuknál csak a szabadság- és a hazaszeretetük nagyobb.

Franciaország 1871 óta *köztársaság*. Első tisztviselője a köztársasági elnök, akit hét évre választanak. (Köztársaságban sem fejedelem, sem király, sem császár nem uralkodik, hanem az ország élén a nemzetgyűlés által időről időre választott *köztársasági elnök áll.*)

Bonifacio.

Franciaország fővárosa *Páris*, mely London után Európa legnagyobb városa (2,800.000 l.). Az ország művészetének, a tudománynak, iparnak és kereskedelemnek középpontja. Széles utcái és tágas tereit szebbnél-szebb paloták és műemlékek díszítik. Alig van a városnak és környékének olyan része, amelyben a sok idegen ne gyönyörködnék. Párist tartják a világ legszebb városának. Páris a Seine-nek mindkét partjára van építve; az egész várost hatalmas bástyafalak, várak és sáncok veszik körül, hogy háború esetén ne jusson olyan szerencsétlen körülmények közé, mint a német-francia háború alkalmával (1870—1871). Épületei közül legszebbek: a *Notre-Dame*-templom (Notr-Dam), a műgyűjteményeiről

híres *Louvre* (Luvr), a *Tuileries* (Tüileriák) kertjében van a francia királyok palotája, a *Hotel des Invalides* (Invalidusok palotája) I. Napoleon síremlékével, a *Pantheon* a kiváló férfiak szobrait foglalja magában. Tudományos intézeteinek legtöbbje a balparti városrészekben van, pl. a *Sorbonne*. (Szorbonn.) Párishoz közel van *Versailles* (Verszálj) és *Saint-Denis* (Szen-Döni) a királyság emlékeivel,

A monacoi félsziget.

Sèvres (Szevr) pedig híres porcellángyárral. *Rouen* (Ruan) és *Le Havre* (Lö Avr) a Seine torkolatánál levő fontos kikötő városok.

Északon, a határszélen van *Lille* (Lill), mely a szövőipar középpontja. *Cherbourg* (Serbúr), *Brest* és *La Rochelle* (La Rosell) erős hadikikötők. *Nantes* (Nant) és *Bordeaux* (Bordó) gazdag kereskedő városok. *Marseille* (Marszely) az ország első kereskedelmi kikötője, *Toulon* (Tulón) pedig fontos hadikikötő. *Nizza* (*Nice*, olv. Nisz) látogatott tengeri fürdőhely. *Lyonnak* selyemipara fontos. *Saint Etienne* (Szent Etien) mellett vannak az országnak legjelentékenyebb vas- és kőszén-bányái. *Rheims* a Champagne vidékének középpontja, gyönyörű székesegyházzal. Corsica-sziget fővárosa *Ajaccio* (Ajaccso). Itt született I. Napoleon. Nevezetes *Bonifacio* is.

Nizzától keletre, kies vidéken van a kis **Monaco-fejedelemség,** melynek fejedelme korlátlan hatalommal uralkodik. A Franciaország védnöksége alatt álló fejedelemség legfontosabb városai *Monaco* és *Monte-Carlo.*

Közlekedési útjai. Franciaország élénk kereskedelmét a hajózható folyók és csatornák, továbbá a vasutak mozdítják elő. A vasútak középpontja Páris, amellyel az ország minden része vasúti összeköttetésben áll. A szomszéd országokkal és más világrészekkel való jelentékeny kereskedelmét a tengernek köszönheti, amely három oldalról veszi körül Franciaországot.

A Pirenei-félszigetre két vasúti vonal vezet: az egyik Bordeaux-ból, a másik pedig a Rhone-völgyéből. Mindkettő szorosan a tengerparton. A Marseille-Toulon-Nizza-Genovai vasút szintén szorosan a tengerparton vezet Franciaországból Olaszországba. Ezt a két országot azonban egy másik vasút is összeköti, ez a Rhone-völgyéből vezet a Mt. Cenis (Mt. Szeni) alagúton keresztül a Pó síkságára.

Svájc.

Területe: 41.000 km². — Lakóinak száma: 3 millió. (1 km²-re 73 lakó jut.)

Határai: Keleten Ausztria, délen Olaszország, nyugaton Franciaország, északon pedig Németország.

Hegy- és vízrajza. Kicsiny ez az ország, kisebb mint Erdély, de Európának legnagyobb hegyei, a *Középponti-Alpok* borítják. Nyugati határán a *Jura-hegység* mészkő sziklái vannak, melytől keletre Svájc legalacsonyabb vidékét, a *Svájci-fensíkot* találjuk. A Középponti-Alpok főtömege a *Szent Gotthard-hegység* (2500 m.). A Szent Gotthard-hegység az Alpoknak nem a legmagasabb emelkedése, azért mégis ez Európa legfontosabb vízválasztója. Itt ered a *Rhone*, (Rón), mely a *Genfi-tóba* ömlik. Vele ellenkező irányban, északkeletre, folyik a *Rhein* (Rajna), mely Svájc, Németország és Ausztria határán kiszélesedik és a *Boden-tó* keletkezik belőle, ebből kifolyik és egy darabon Svájc és Németország között a Rhein természetes határvonal. A Szent Gotthard környékén ered az *Aare-folyó* is (a Berni-havasokban), mely a *Brienzi-* és *Thuni-tavak* medencéjét kitölti, végigfolyik a Svájci-fensíkon s a Rheinbe

Élet az Alpokban.

ömlik. A Szent Gotthardban van a *Reuss-folyó* forrása is, mely a gyönyörü *Vierwaldstädti-tavon* végigfolyván, az Aarba ömlik. A Lago-Maggioreba ömlő *Tessin* vagy *Ticino* (Ticsino) is a Szent Gotthardban ered. Amint látjuk, az Alpokban eredő folyókat az jellemzi, hogy mielőtt középső folyásukat megkezdenék, tavakká szélesednek ki és csak azután folynak tovább. Ezekben a tavakban rakják le azt a sok törmeléket, amelyet a magas hegyekből magukkal hoznak.

Roseg-glecser Berninában.

A már megemlített nagyszerű hegyvidéki tavakon kivül még igen sok kisebb-nagyobb tó van az Alpok bércei aljában. Említendő a *Neuenburgi-tó* a Svájci-fensíkon és a *Zürichi-tó* a Glarni-Alpok lábánál. Mindkettő vizét az Aar-folyó viszi a Rhein-be.

Az előbb említett folyók (Rhone, Rhein, Aar, Reuss és Ticino) völgyei választják el a Középponti-Alpok egyes hegyláncait egymástól.

A Rhone balpartján a *Wallisi-Alpok* (vagy Pennini-Alpok) vannak Svájc és Olaszország határán. (Legmagasabb része a Monte-

A Rigi fogaskerekü vasut.

Rosa, mely 4638 m. magas és a 4482 m. magas Matterhorn.) A Szent Gotthardtól délre a *Tessini-*, a Rhein jobbpartján pedig a *Graubündeni-Alpok* (vagy Rhäti-Alpok) vannak a Rhein és Inn felső völgye között.

Az Inn jobbpartján a *Bernina-Alpokat* találjuk, melyek keletre a Brenner-hágóig húzódnak. A Rhone jobbpartján, az Aar-folyótól délre, az Alpok legnagyszerübb és legtömegesebb részét, a *Berni-Alpokat* találjuk. Fellegekbe nyúló bércei közt vannak a legnagyobb kiterjedésű hómezők és gletscherek. (Legmagasabb csúcsai a *Finsteraarhorn*, *Aletschhorn*, *Mönch*, *Jungfrau* stb. a 4000 métert meghaladják.)

A Reuss- és Aar-folyók közé ékelődnek a *Vierwaldstädti-Alpok*, a Rhein palpartján pedig a *Glarni-Alpokat* találjuk, melyeknek legmagasabb csúcsa a *Tödi*, 3600 méternél magasabb. A Vierwaldstädti-tó mellett levő *Rigi* és *Pilátus* csúcsokra merészen épült vasút vezet föl. Ezekről a hegycsúcsokról láthatók a Berni-Alpoknak égbe nyúló büszke bércei, hótakart mezői és gletscherei a legnagyszerübb pompájukban.

Ámbár ezeket a folyóvölgyeket fellegekbe nyúló hegyóriások választják el egymástól, azért mégis találunk közöttük átjáró útakat, amelyek közül némelyiket már évszázadok óta használnak közlekedésre. Ezeken a hágókon nagyszerü műútak vezetnek keresztül sőt az utóbbi időben vasútakat is építettek. Az Alpok első vasútja a *Semmeringen* át, utána pedig a *Brenner-hágó* vasútja létesült az Ausztria és Olaszország között levő forgalom lebonyolítására. Később építették a *Mont-Cenis-vasútat* (Mon-Szeni) Francia- és Olaszország között. Leghosszabb alagútja $13^1/_2$ km. hosszú. Ennél hosszabb, 15 km. hosszú, alagútja van a *Gotthard-vaspályának*, amelyet a Szent Gotthard-hegység alatt fúrtak. A Gotthard-vaspálya a *Reuss*-folyó völgyéből vezet a *Ticino* (Ticsino) völgyébe és így Svájcot Olaszországgal köti össze. Még ennél az alagútnál is hosszabb a *Simplon-vasút* alagútja, a *Simplon-alagút*, amely majdnem 20 km. hosszú. Ez az alagút a Rhone völgyét a *Toce*-folyó (Tócse) völgyével köti össze; a rajta keresztülvezető vasút tehát szintén Svájcból vezet Olaszországba. Ezek az alagútak igen nagy jelentőségüek, mert csak így létesülhettek azok a fontos vasútvonalak, amelyek a legrövidebb útvonalak Nyugat- és Dél-Európa között.

Éghajlata és terményei. Svájc legnagyobb részét az Alpok

Birkózás. Svájci népies játékok. Kődobás.

hegyóriásai borítják s azért ezeknek a hegyvidékeknek sokkal zordabb az éghajlata, mint az alacsonyabb fekvésü szomszédos országoknak. Svájc magas hegyvidékein a tél igen hideg és sokáig tart, a nyár rövid, kellemes időjárásu, gyakran hüvös. A 3000 méternél magasabb hegyeken a hó még nyáron sem olvad el. A hegyvidéken, az éghajlat zordsága és a talaj alkalmatlansága miatt, földmíveléssel nem foglalkozhatnak, hanem csak állattenyésztéssel. A hegyek lejtőin és a völgyekben virágos rétek és pompás havasi legelők vannak, ahol a lakosság a legkitünőbb fajtáju teheneket tenyészti s a haszonnal járó sajt- és vajkészítést üzi. (Évenkint 30 millió korona értékü sajtot készítenek. Emmenvölgyi és grói sajt.)

A Svájci-fensíkon enyhébb az időjárás, itt már földmíveléssel is foglalkozhatnak. Gabonájuk azonban nem terem annyi, mint amennyire szükségük van. Magyarországból szállítanak ide sok gabonát és lisztet.

Legenyhébb az időjárás a Lago-Maggiore, a Genfi- és a Bodeni-tó környékén. Ezeken a vidékeken már a szőlő is megérik és a szőlőt, valamint a gyümölcsféléket eredményesen gondozzák.

Ásványi kincsekben szegény ez az ország. Egy kevés kősót és vasat, továbbá aszfaltot bányásznak.

Lakói-nak legnagyobb része *német*. Az ország nyugati részében *franciák*, a déli részében pedig olaszok laknak. Vallásra nézve a legnagyobb részük ev. ref. vallásu. (Helvét hitvallásu.) Lakói igen műveltek, szorgalmas, takarékos és szabadságszerető emberek. Hazájuk függetlenségét mindig és mindenkivel szemben meg tudták őrizni. Állattenyésztésen, földmívelésen kivül iparral is foglalkoznak. Jelentékeny a *faipara*, különösen pedig a *gépgyártása*, az *órakészítése*, a *selyem-*, a *gyapju-* és *pamutszövése*. Az Alpok vidékei elég mostohán látják el lakóit terményekkel, de természeti szépségeikkel kárpótolják őket. Az örökös hó- és jégmezőket, gletschereket, a rohanó hegyi patakokat, vízeséseket, tavakat stb. nyaranta igen sok utazó keresi fel. Az idegenek ellátása bő jövedelmet biztosít a hegyvidék lakóinak. Az idegenek ellátásából évenkint 80—100 millió korona hasznuk van.

Politikai szervezete és városai: Svájc 22 kantonból (megyéből) egyesült *szövetséges köztársaság*. Az országot a *szövetségtanács* kormányozza, amelynek 7 tagját 3 évre választják. A szövetségtanács

élén az *elnök* áll, akit egy évre választanak. A szövetségtanács székhelye *Bern*, az Aar-folyó mellett fekszik. Itt találkoznak a legjelentékenyebb vasútak. *Genf* a róla elnevezett tó déli végénél, a Rhone kifolyásánál lévő szép város. Órakészítése világhirű. A vas- és acélárúk készítésében, a selyemszövésben és a divatcikkek gyártásában is kitűnik. Genfet sok idegen látogatja. (Itt gyilkolták meg, 1898 szeptember 10-én Erzsébet magyar királynét.) A Rhone völgyében van *Brieg*, a Simplon-vasútnak főállomása.

A Rajna vizesése Schaffhausennél.

A Berni-Alpok aljában lévő *Interlaken*-t látogatja a legtöbb turista. Innen lehet legkönnyebben eljutni a Berni-havasokra, innen indul ki az a vasút is, mely a *Jungfrau* tetejére szállítja a kirándulókat. *Luzern* a Vierwaldstätti-tónál fekszik. Sok utazó látogatja. (Rigi, Pilátus.) Főállomása a Szent Gotthard-vasútnak. *Zürich* Svájcnak nemcsak legnépesebb városa, (160,000 lakóval) hanem Svájc iparának és tudományos életének is középpontja. Selyem- és pamutszövése, valamint gépgyártása is jelentékeny. Műegyeteme világhirű. *Schaffhausen* mellett van a Rhein-folyó nagyszerü vízesése. (15—19 m. magas.) *Basel* Svájcnak leggazdagabb kereskedő városa. Itt hagyja el a Rhein Svájcot. Az Aare és a Reuss összefolyása közelében „*Habsburg*“ vár romjait, a Habsburg uralkodó család ősi fészkét találjuk. *Neuenburg* a Jura hegység vidékének legfontosabb városa.

Német-birodalom.

Területe: 540.000 km². — Lakóinak száma 56 millió (1 km²-re 104 lakó jut.)

Fekvése és körrajza. Svájctól és Ausztriától északra az Északi- és Keleti-tengerig terjed. Keleti határa Oroszország, nyugaton pedig Franciaország, Belgium és Hollandia a szomszédjai. Délen a Rhein-folyó és a Bodeni-tó, tovább az Alpok, majd a Salzach- és Inn-folyó, aztán a Böhmer-Wald, Erz-Gebirg és a Sudetek a természetes határai. Északon az alacsony partu és a partok mellett sekély vízű Keleti- és Északi-tengert találjuk, melyeknek vannak ugyan öblei, de a hajók kikötésre leginkább csak a folyók torkolatait használják. A partok mentén levő szigetek közül legnagyobb *Rügen* sziget.

Felszíne és vizei. Északi felét a nagy kiterjedésü *Északnémet-alföld* (Germán síkság) foglalja el, mely összeköttetésben áll a nagy Szármát-síksággal. A Germán-síkságon a tavak sokaságával találkozunk. Megkülönböztetjük a *Mecklenburgi-*, a *Pomerania-* és a *Porosz-tóvidéket.*

A Német-birodalom déli része változatos hegyes-, völgyes-, dombos vidék.

A birodalom déli határán az Inn-folyó és a Boden-tó közt, a *Mészkő-Alpok* láncolatát találjuk, melyek a Duna völgye felé lejtősödve fensíkká alakulnak. Ezt a fensíkot *Sváb-Bajor-Fensíknak* mondjuk. Ezen a fensíkon tavak, helyenként még mocsarak is találhatók. A *Rhein* jobbpartján, a Rhein s ennek *Neckar* nevű mellékfolyója közt az erdőségekkel borított *Schwarz-Wald-hegység* (Fekete-erdő) van, melynek keleti lejtőin ered a *Duna.*

A Duna Európának nagyságra nézve második folyója; de jelentőségét tekintve az első. Összekötő kapocs Nyugot- és Kelet-Európa között. Már az ó-kori népeknek is a Duna völgye volt egyik legfontosabb útvonala. A Duna két patak egyesüléséből keletkezik. Az egyik a *Brege*, a másik a *Brigach.* Ezek Donaueschingennél egyesülnek és ott felveszik a *Donau* forrás vizét s innen kezdve *Donaunak* (Dunának) nevezik. Keresztülfolyik Németországon és Ausztrián; Dévénytől kezdve Orsováig magyar földön halad. Miután Orsovát elhagyja, Románia és Bulgária határán folyik s később delta torkolattal ömlik a Fekete-tengerbe. A Duna 2900 Km. hosszú.

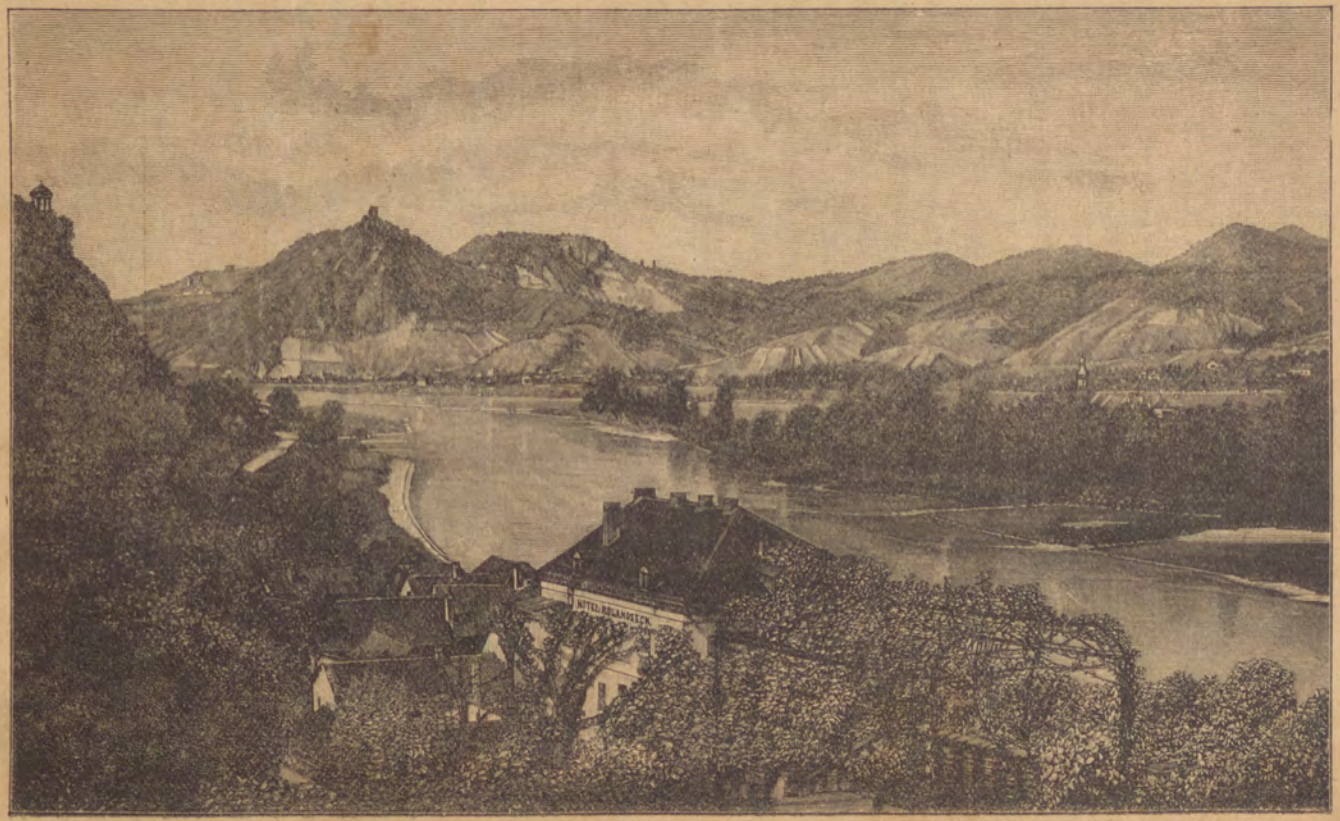

A Rajna.

Ebből Magyarországra jut a 997 km. hosszú középső szakasza. A Duna, kedvező vízálláskor már Ulmtól kezdve, tehát majdnem egész hosszában végig hajózható. Ha nyilt oceánba ömlenék és nem a meglehetősen elzárt Fekete-tengerbe, a közlekedés rajta még jelentékenyebb lenne, mint most. Németországi mellékfolyói jobbparton az *Iller*, *Lech* és *Isar*, továbbá az *Inn*, mely a Német-birodalom és Ausztria közt határfolyó és Passaunál ömlik a Dunába. A Duna balparti mellékfolyói közül a legnagyobb az *Altmühl*.

A Duna balpartján, a Dunával párhuzamosan, északkeleti irányban húzódik a *Sváb-Jura*, ehez csatlakozik a *Frank-Jura*, mely északra a *Main*-(Majna)-folyóig húzódik. A *Main*-folyó a *Fichtel-hegységben* ered, több kanyarulatot téve nyugatra folyik s a Rheinba ömlik. A Fichtel-hegység a kiindulási pontja azoknak a hegyeknek, melyek a Main-folyótól északra vannak, az Elbe- és Rhein-folyók közt. A Fichtelből indul ki az *Erz-Gebirg*, amely Csehország és a Német-birodalom határán húzódik északkeleti irányban. Északi lejtőiben sok vasat és szenet találnak. A Fichtelből északnyugatra indul ki a változatos vidékü *Thüringer-Wald*, melytől északra a *Harz*-, nyugatra a *Rhön*-, a *Spessart*- és a *Vogelsgebirg* találhatók.

A Rhein mindkét partján a *Rajnamelléki Pala-hegység*, ettől délre a jobbparton a *Taunus*, balpartján a *Hunsrück*, majd Francia- és Németország határán a *Vogesek* találhatók. Németország hegyeit gondozott erdőségek borítják, sőt újabb időben a síkság homokos területeit is fákkal ültetik be.

A *Rhein*-folyó, melyre a németek rendkivül büszkék és „*Vater Rhein*"-nek mondják, a Vogesek és a Schwarz-Wald közt északi irányban halad a Felső-Rajnai lapályon. Miután a Main-folyót fölveszi, északnyugotra fordul s a mellette levő hegységek között tört magának utat s Németország legszebb vidékeinek egyikén halad tovább. Kitünő bort termő, változatos hegyoldalak vannak mindkét partján, itt ott a régi idők emlékei, a lovagvárak láthatók. Miután ezt a regényes vidéket a Rhein elhagyja, az Alsórajnai síkságra lép, kifolyik Németországból s keresztülfolyva Hollandián, delta-torkolattal ömlik az Északi-tengerbe. Balparti mellékfolyói közül a *Mosel* a legnagyobb. A jobbpartiak közül pedig, a Neckaron és Mainon kivül, a *Lahn*, a *Sieg* és a *Ruhr* említendő. Az Északi-tengerbe ömlik még az *Ems*, *Weser*, *Elbe*, a Keleti-tengerbe pedig az *Oder*, *Weichsel* és a *Memel*. Ezek a folyók

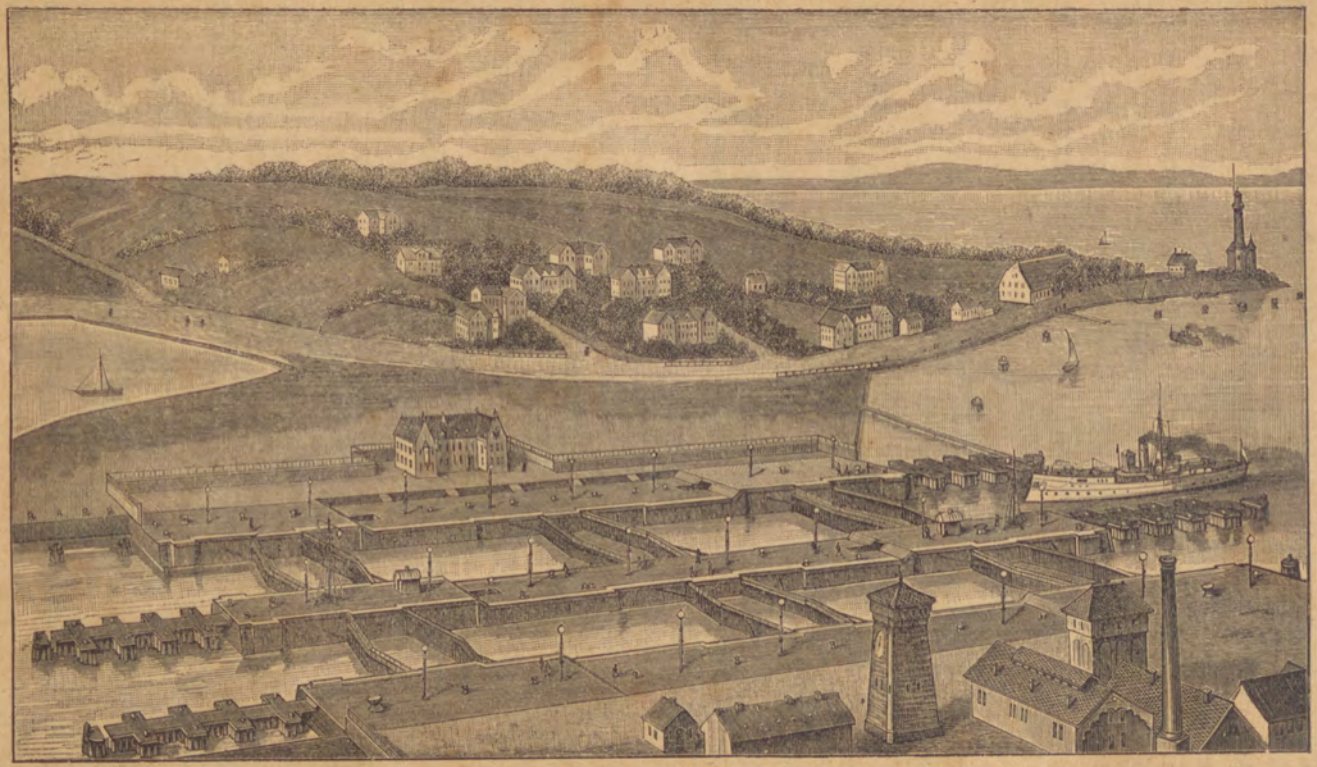

A Vilmos-császár-csatorna zsilipje.

mind öbölszerű torkolattal ömlenek a tengerbe. A Keleti-tengerbe ömlő folyók széles torkolatát a nyilt tengertől szigetek és keskeny földnyelvek (Nehrung) választják el. Az ilyen öblöket *Haff*-oknak mondjuk. (Ilyenek a Stettini Haff, Frisches-Haff és a Kurisches-Haff.) Az Elbe-, Oder- és Weichsel-folyókat egymással csatornák kapcsolják össze. Németország csatornái közül említendő még a *Lajos-csatorna*, mely a Main- és Altmühl-folyókat köti össze. Legfontosabb a *Vilmos-csatorna*, mely a Keleti-tengerből az Elbe torkolatába vezet.

Éghajlat, termények. Éghajlata mérsékelt, egyenletes, csak az északi részein, különösen a Keleti-tenger mellékén, hosszú és hideg a tél.

A föld, különösen a déli dombos vidék, igen termékeny, hol rozsot, zabot, árpát és burgonyát, továbbá cukorrépát, a Sváb-Bajor fensíkon pedig komlót termesztenek. Buza aránylag kevés terem az országban s azért a magyar liszt és gabona itt keresett árúcikk. A Rhein- és Mosel-folyók környékén levő, nagy gonddal művelt szőlőkben kitünő bor terem. A Thüringer-Wald környékének lakói világhírű kertészek.

Állattenyésztése szintén virágzó. A déli részében szarvas marhát és juhot, a síkságon pedig lovat tenyésztenek. A tengerpartok és a tóvidékek lakói sok ludat nevelnek. (Mecklenburgi ló, emdeni lúd).

Az Elbe- és Rhein-folyók közt levő Német-Középhegységben kitünően művelt vas- és szénbányák vannak.

Ipara és kereskedelme. A gyáriparnak majdnem minden ágában kitünnek, de legnagyobb előhaladás a *papir-*, *vas- és gépgyártás* terén tapasztalható. *Pamut-*, *gyapjú-* és *vászonszövése* is nevezetes. *Sörgyártása* világhírű.

Kereskedelmét nagyszerű tengeri kikötői, hajózható folyói, csatornái és fejlett vasúthálózata mozdítják elő. Kereskedő hajói a világ összes tengereit bejárják. Fejlett, nagyszerű kereskedelmét csak az angoloké mulja felül.

Lakói. Eltekintve a nyugati határon lakó franciáktól és a keleti határszélen lakó lengyelektől, továbbá az ország északnyugoti részében lakó dánoktól, Németország lakói valamennyien németek. A németek szorgalmas és takarékos emberek; a lelkiismeretes munka hívei.

Szabad kikötő Bremenben.

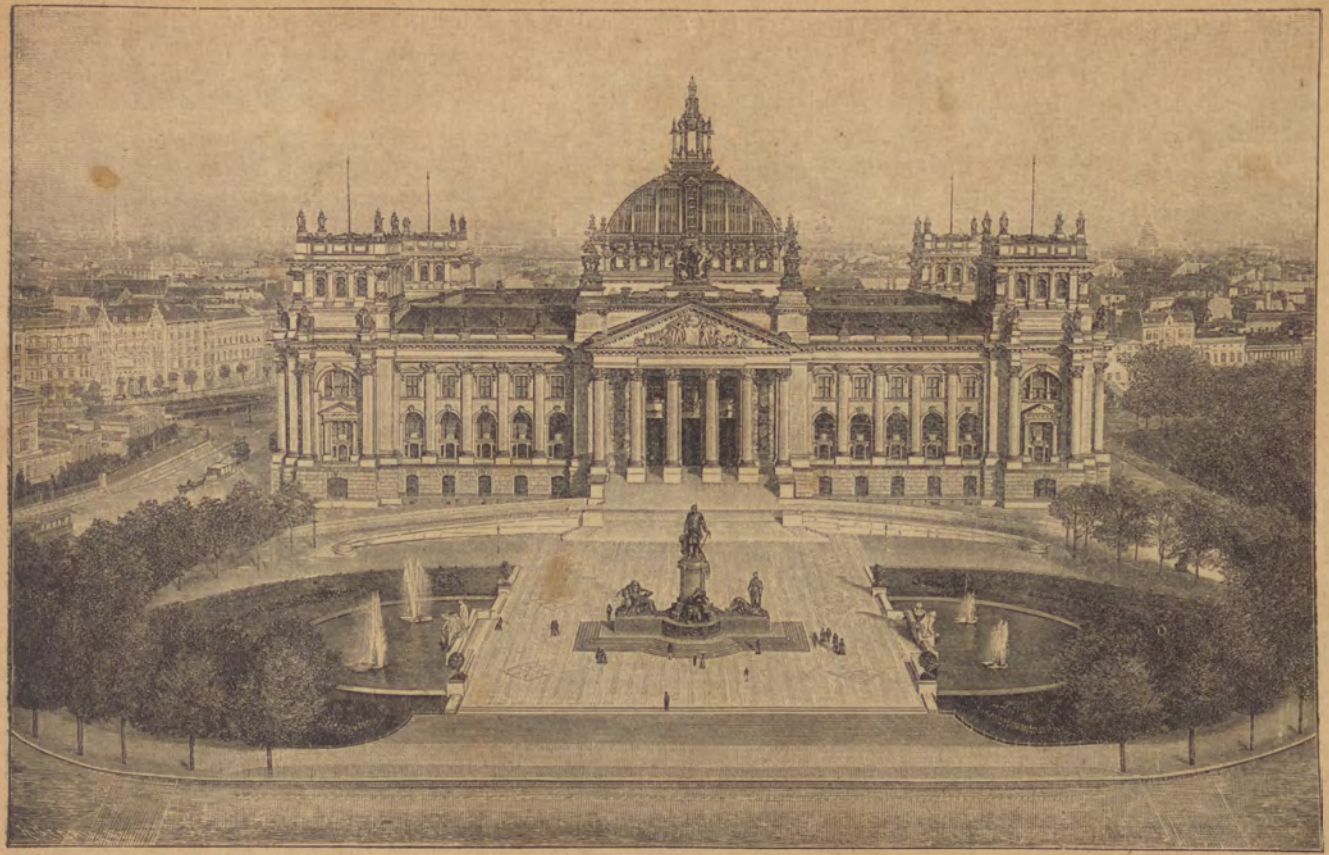

A berlini országház.

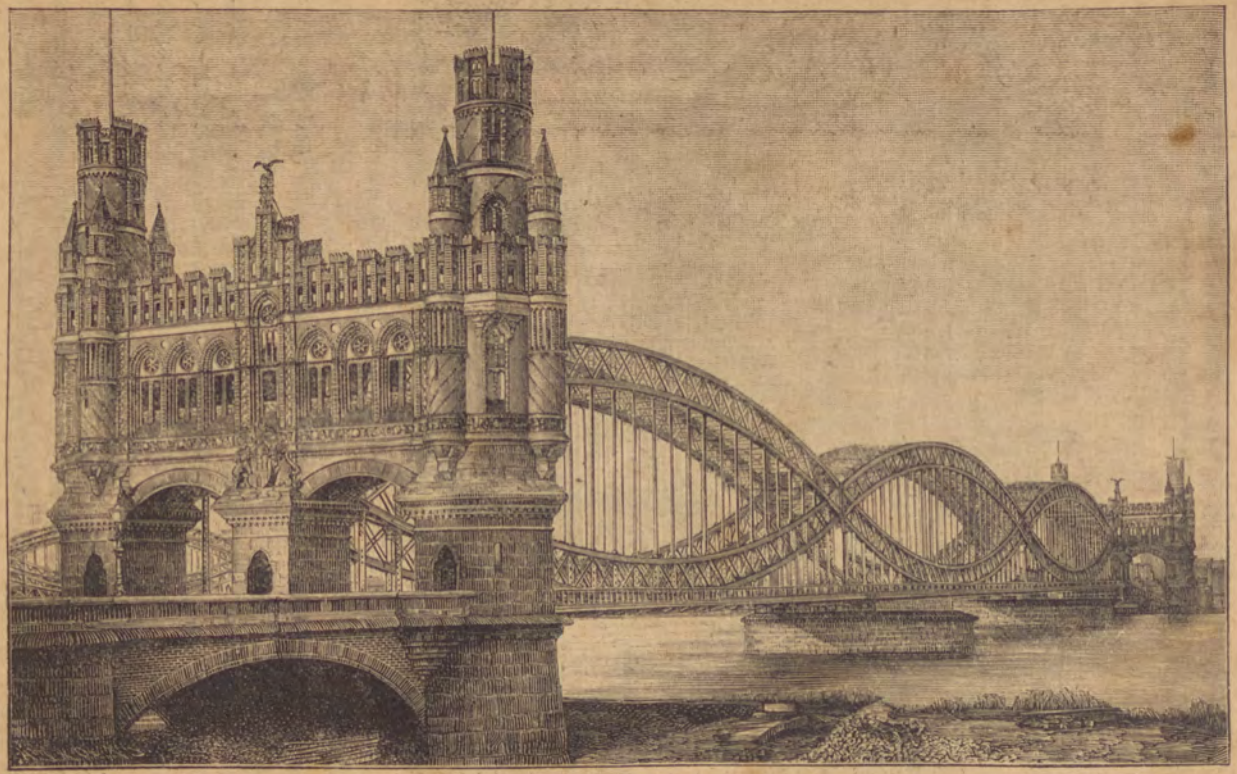

Elba hidja Harbug és Hamburg között.

A német nyelvnek rendkívül sok tájszólása van; a különböző vidékek lakói egymás beszédét nehezen értik meg, de a német irodalmi nyelv mindnyájuknak közös kincse. Az irodalmi nyelv és a közös haza szeretete olvasztotta össze őket egy hatalmas nemzetté.

Politikai szervezete és városai. A 26 államból alakult császárság az egész világnak egyik leghatalmasabb birodalma.

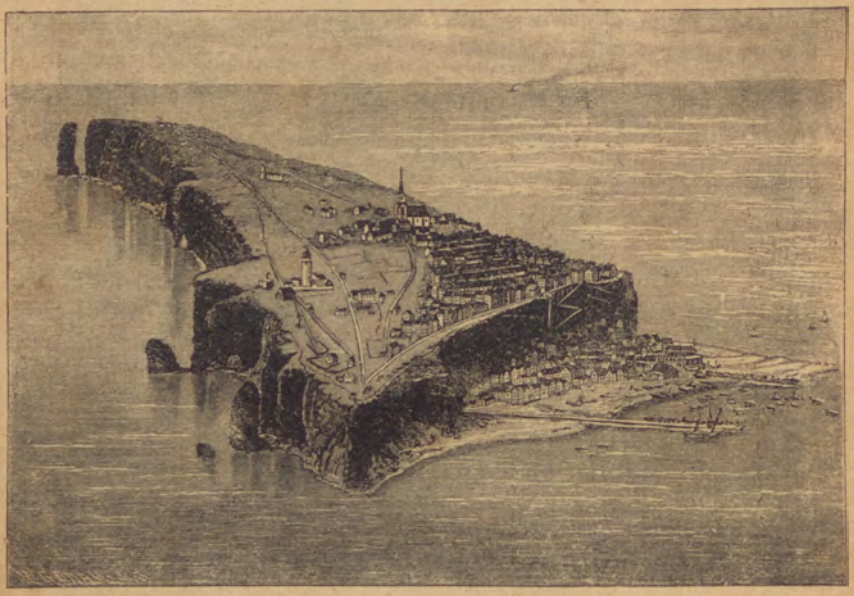

Helgoland.

Élén a porosz király áll, ki egyszersmind a Német-birodalom császárja is.

A birodalom fővárosa *Berlin*, melynek környéke egyhangú, mocsaras és egészségtelen. A birodalom minden részéből itt összefutó vasútak az ország első kereskedővárosává, az ipar, tudomány és művészet középpontjává tették. A folyton fejlődő szép világváros (lakóinak száma két és fél millió) legszebb utcája az „*Unter den Linden*“, melynek környékén vannak legszebb palotái és műemlékei. (Királyi palota, a székesegyház, Brandenburgi kapu, Ruhmesallee, Sieges-Säule stb.) Berlinhez közel van *Potsdam*, az uralkodó kedvenc tartózkodási helye. Berlintől délkeletre, az Oder mellett

Strassburg.

van *Breslau* (Boroszló) népes kereskedőváros. A Keleti-tenger mellett levő *Königsberg*, *Danzig*, *Stettin* és *Lübeck* élénk forgalmu kikötővárosok, jelentékeny kereskedéssel. *Kiel* a Német-birodalom egfontosabb hadikikötője. Innen indul ki az a csatorna, mely la Keleti-tengert az Északi tengerrel összeköti. Különösen hadászati tekintetben fontos. Az Elbe jobbpartján van *Hamburg*, Európának egyik legnagyobb forgalmú tengeri kereskedővárosa. A nagy tengeri hajók az Elbén egészen idáig feljöhetnek. Hamburgnak gyáripara is, különösen dohány- és hajógyárai jelentékenyek. Az Elbe torkolata előtt van *Helgoland* sziklás sziget. Látogatott tengeri fürdőhely. A *Weser* torkolatánál levő *Bremen* is élénk forgalmú tengeri kereskedőváros. Az Elbe mellett van *Wittenberg* (Luther Márton), majd *Dresden*, mely Európa leggazdagabb és legsűrűbb népességű országának, Szászországnak fővárosa. Képtárai világhírűek. Itt találjuk *Leipziget* nagyszerű könyvkereskedéseivel, *Meissen* pedig porcellángyártásáról nevezetes. A Duna mellékén levő városok közül legszebb Bajorország fővárosa, *München*, melynek nemcsak sörfőzése, hanem műgyüjteményei és képtárai világhírűek. A régies *Nürnbergnek* játékszergyártása fontos. *Augsburg* történelmileg neve-

zetes régi város. A szép fekvésű *Stuttgartnak* könyvpiaca jelentékeny. Nagy erősség a Rhein mellett *Strassburg*, a Mosel mellett pedig *Metz*. (Strassburg székesegyháza a „*Münster*".) *Baden* Németország első fürdőhelye. *Mainz* és *Frankfurt* jelentékeny iparos- és kereskedővárosok. *Koblenz* a Rheinmelléki borok piaca. *Köln* a Rhein völgyének legszebb és legnagyobb forgalmú kereskedővárosa. Székesegyháza (a kölni dom) a legszebb templomok egyike. *Aachenben* koronázták meg hajdan a német császárokat *Essen*, *Soligen*, *Elberfeld-Barmen* és *Krefeld* nagy gyárvárosok.

A Német-birodalom államai. A Német-birodalmat a következő államok alkotják:

1. *4 királyság*, (Poroszország, Szászország, Bajorország és Württemberg);

2. *6 nagyhercegség*, (Baden, Hessen, Oldenburg, Szász-Weimar, Mecklenburg-Schwerin és Mecklenburg-Strelitz);

3. *5 hercegség*, (Braunschweig, Szász-Meiningen, Anhalt, Szász-Koburg-Gotha és Szász-Altenburg);

4. *7 fejedelemség*, (Waldeck, Lippe-Detmold, Schaumburg-Lippe, Schwarzburg-Rudolfstadt, Schwarzburg-Sondershausen, Reuss-Schleiz és Reuss-Greiz);

5. *3 szabad bir. város*, (Hamburg, Bremen és Lübeck);

és *egy birodalmi tartomány*, (Elsass-Lotharingia).

Közlekedési útak. A Német birodalom Európának a közepén fekszik. Középponti fekvésénél fogva már régi időkben is Németország volt a közlekedésnek és kereskedelemnek középpontja s ezért Európának leggazdagabb országa.

A szomszéd országokat nemcsak a tengeren, hanem hajózható folyóin és rendkivül fejlett vasúthálózatával is meg tudja közelíteni.

Németország vasúti forgalma rendkivül élénk. Legjelentékenyebb vasúti csomópontok: *Berlin*, *Hannover*, *Köln*, *Frankfurt* (A Majna melletti) és *München*.

Hamburg és *Bremen* kikötői a világforgalomnak legjelentékenyebb helyei közé tartoznak.

Magyarországból Németországba a legrövidebb út a *Jablunkai hágón* át vezet *Oderberg—Berlin* felé; vagy *Wien*-en át az Elbe völgyén *Dresden* felé, vagy *Wien—Linz*-en át *München* felé.

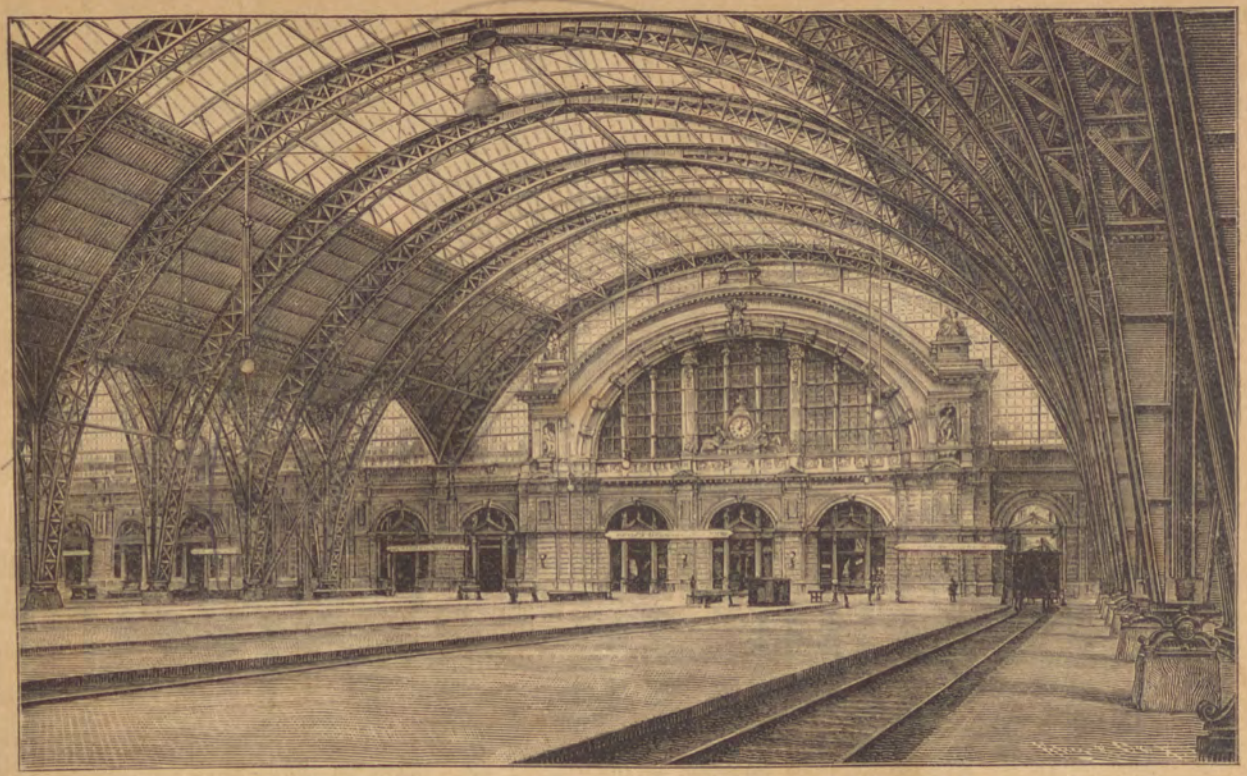

A frankfurti középponti pályaudvar hármas ívü csarnokainak egyike.

Hollandia.

Területe: 3300 km². — Lakóinak száma: 5 millió. (1 km²-re 157 lakó jut.)

Határai, körrajza és felszíne. Németországtól nyugatra az Északi-tengerig terül el ez a kis ország. Legnagyobb öble a Zuider (Szajder) tó, melytől északra az alacsony Frislandi-szigetek vannak a partok mentén. Földje teljesen sík, (Német-Alföld) sőt az Északi-tenger mellékén az ország területének körülbelül harmadrésze 5 méterrel fekszik alacsonyabban a tenger színénél. A partok mentén levő homoktorlaszok, (Dünák) nem elegendők arra, hogy a tengernek a szárazföldbe való nyomulását megakadályozzák, azért a partokon gátakat, töltéseket emeltek. Hollandia partvidékén levő gátak hosszúsága több 60 Km.-nél. Így hódítják el a tengertől szárazföldjüknek jó részét. A Zuider-tó a 13. század elejéig a tengerrel nem állott összeköttetésben, tehát zárt tó volt, de a tenger hullámai északnyugati partjait elmosták. Ujabb időben ennek a tónak a kiszárítását tervezik.

Folyói. Ezt a síkságot a *Rhein* deltája s ennek mellékfolyója, a *Maas* öntözik. A Rhein ágai a következők: *Waal*, *Leck* és az *Öreg-Rajna*. Ezek az ágak az Északi-tengerbe ömlenek, az *Yssel* nevü ág pedig a Zuider-tóba. A *Schelde*-folyónak csak a torkolata esik Hollandia területére. A Rhein és Schelde ágai több szigetre osztják a szárazföldet, ahol a tengerbe ömlenek.

Éghajlata egyenletes. A tél enyhe, a nyár gyakran hüvös. A tenger közelsége miatt a levegő állandóan tele van vízpárákkal; az esőzések gyakoriak.

Termények. Hollandia földje, melyet a folyamágak, hajózható és öntöző csatornák szeldelnek, majdnem mindenütt termékeny. Gabonát azonban keveset termesztenek, inkább az ipari- és kereskedelmi növények müvelésével foglalkoznak. (Len, kender, virághagyma, takarmánynövények stb.) A legkisebb talpalatnyi földet is célszerüen felhasználják; az egész ország egy jól gondozott kerthez hasonlít. Erdejük nincsen, s ezért tüzelésre tőzeget használnak, amit ennek az országnak északkeleti részében levő turfatelepek bőven szolgáltatnak. A legelőkön jó fajtáju szarvasmarhát tenyésztenek; sajtot és vajat sokat készítenek. A hering-halászatból is

nagy haszuuk van. A hering besózásának módját hollandiai halászok találták fel. A hollandiai heringnek van most is a legjobb híre.

Lakói, ipara és kereskedelme. Lakói germán származásu hollandok. Hollandia nőit különösen a tiszt ság és rendszeretet jellemzik; a férfiak pedig már a régi-időben is, mint bátor tengerészek tüntek ki. Más világrészekben értékes gyarmatokat szereztek; a gyarmatáru-cikkekkel élénk kereskedést üznek. Ipara nem oly fejlett, mint kereskedése, de a vászonszövésben és a hajógyártásban kitünnek.

Hollandia alkotmányos királyság. A királyság székhelye *Haag* (Hága), melynek közelében *Scheveningen* tengeri fürdőhelyet találjuk. Az ország legnagyobb városa *Amsterdam*, a Zuider-tó mellett van. Nagy forgalmu kikötőjét az Északi-tengerrel csatorna köti össze. A sekély Zuider tavon a nagy tengeri hajók nem járhattak, azért építették azt a csatornát, amely Amsterdamot az Északi-tengerrel köti össze. Ezen a csatornán a legnagyobb tengeri hajók is járhatnak. Amsterdam kávéval és dohánnyal élénk kereskedést üz, ipara is jelentékeny. (Gyémántköszörülés.) *Rotterdam* kedvezőbb fekvésü kereskedő város, mint Amsterdam. Nagy gabonapiaca és hires hajógyára van. *Utrecht* régi egyeteméről hires.

Belgium.

Területe: 29.400 km². — Lakóinak száma: 6·7 millió. (1 km²-re 227 lakó jut.)

Körrajza és felszíne. Hollandiától délre terül el. Keleten a Német-birodalom, délen Franciaország, nyugaton pedig az Északi-tenger határolják. Belgium partvidéke is annyira alacsony, hogy a tenger árja ellen itt is gátakat kellett építeni. Az Északi-tenger a partvidéken igen sekély, azért a nagyobb hajók a partokat nehezen közelíthetik meg.

Nyugati része a Német Alfölddel összefüggő sikság, délkeleti részét pedig az *Ardennek* dombsorai borítják.

Éghajlata épen olyan egyenletes, tengeri éghajlat, mint Hollandiáé. Az esőzések itt is elég gyakoriak.

Termények, ipara és kereskedelme. Földje igen termékeny, gondosan müvelik. A földmüvelés azonban az aránylag sürü lakosságnak csak igen kis részét foglalkoztathatja, a legnagyobb részük a sokkal jövedelmezőbb iparral foglalkozik. Az Ardennek

Az antverpeni városház, háttérben a kikötő.

kimeríthetetlen vas- és kőszénbányái hatalmas támaszai az iparnak. Vas-, acél- és gépgyártása, különösen pedig a fegyvergyártása elsőrangu. Selyem- és cérna-készítése is fontos, csipkét pedig sehol sem tudnak olyan finomat készíteni, mint itt. (Brüsszeli csipke.) Belgiumnak üveg- és porcellán-gyártása, a lenszövészete és bőrkészítményei is régen hiresek. Az ipar és kereskedelem szolgálatában állnak hajózható folyói, a *Maas* és a *Schelde*, továbbá csatornái és rendkivül fejlett vasuthálózata. A világ egy országának sincsen olyan sűrü vasút-hálózata, mint Belgiumnak.

Lakói részint germán származású *flamandok*, részint pedig *vallonok*, kik franciául beszélnek. Az ország hivatalos nyelve is francia.

Belgium alkotmányos királyság.

Fővárosa *Bruxelles* (Brüsszel) Európa egyik legszebb városa, miért is kis Párisnak mondják. Ipara jelentékeny. Tőle délre van *Waterloo*. (Itt győzték le I. Napoleont.) *Anvers* (Antverpen) az ország első hadi- és kereskedelmi kikötője a Schelde torkolatánál van; a tengerparton pedig *Ostende* világhirü tengeri fürdőhelyet találjuk. Nagy költséggel épített mesterséges kikötője élénk forgalmu hely. Ostendétől keletre van *Brügge*, (Brüzs) amely a középkorban Európa első kereskedő városa volt. A Maas mellett van *Liége*, (Liézs, Lüttich) melynek gép- és fegyvergyártása hires. A Schelde mellett fekvő *Gand* (Gent) gyapotipara jelentékeny.

Luxemburg.

Területe: 2600 km². — Lakóinak száma: 236.000. (1 km²-re 91 lakó jut.)

Belgium, Német- és Franciaország közt fekvő független hercegség. Termékeny földjét az Ardennek dombsorai borítják.

Fővárosa *Luxemburg*.

Nagy-Britannia és Irország.

Területe: 314.600 km². — Lakóinak száma: 40 millió. (1 km²-re 125 lakó jut.)

Határai és körrajza. A La Manche-csatornától északra, az *Atlanti-oceán* és az *Északi-tenger* közt két nagyobb és sok kisebb szigetet találunk. A két nagyobb szigetet egymástól az *Ir-tenger* választja el; a nagyobbikat *Nagy-Britanniának*, a kisebbiket pedig *Irországnak* nevezzük.

Nagy-Britannia-szigetnek két országával, *Skótországgal* és *Angolországgal* 1800 ban egyesült *Irország*; azóta ennek az egyesült hármas-királyságnak a címe: *Nagy-Britannia és Irország egyesült királyságai.* (Röviden *Angliának* szoktuk mondani.)

Alig van olyan ország, amelynek annyi — körülbelül 500 — kikötésre alkalmas öble van. Nevezetesebbek a következők; A *Thames* folyó (Temsz, Temze) torkolata, a *Wash*-öböl (Vos), a *Humber* öböl (Hamber), a *Forth*- és a *Moray öböl* (Moré) mind a keleti parton vannak, a nyugotin pedig a *Lorn*-, *Clyde*- (Kleid) és a *Solway-öböl* (Szolvé), továbbá a *Mersey*-folyó (Mersze) torkolata és a *Bristol-csatorna* (Bristl) találhatók. Irország partvidéke nem ilyen változatos, de azért ott is sok, kikötésre alkalmas öböl kinálkozik.

Skócia északnyugati részét fjord szerű öblök tagolják, ezeknek mentén a *Hebrid*-szigeteket találjuk. A Hebrid-szigetekhez tartozik *Staffa-sziget*, amelyen a *Fingál-barlang* látható bámulatra méltó bazalt-oszlopaival. A Hebridáktól északra az *Orkney*- és *Shetland*-szigetek vannak. Az Ir-tengerben levő szigetek közül legnagyobb a *Man*- és *Anglesey*-sziget, (Englszi) a La Manche-csatornában pedig *Wight szigetet* (Ueit) találjuk közvetlenül a part mellett. Tengeri fürdője világhirü. Franciaország partjai mentén levő *Normann-szigetek*, valamint *Gibraltár* és a Földközi-tengerben levő *Malta*- és *Gozzo*-szigetek szintén Anglia birtoka.

Hegy- és vízrajza. Nagy-Britannia délkeleti része hullámos dombvidék, délnyugati részén pedig a *Cornwall*-félsziget (Kornuall) hegységeit találjuk, melyek a tengernél a *Landsend* fokban végződnek. Ettől északra, *Walesi- vagy Cambrián*-hegységet találjuk, északabbra pedig a kifogyhatatlan kőszéntelepeiről híres *Pennin*-hegység van. Angolország és Skócia határán az állattenyésztésre alkalmas *Cheviot*- (Csiviot) hegységet, Skócia északi részében pedig a zord *Grampian*- (Grempjen) hegységet találjuk.

Folyóvizekben bővelkedik ez a sziget. Folyói ugyan nem nagyok, de bővizűek, hajózhatók s öbölszerű torkolattal ömlenek a tengerbe. Legnevezetesebb folyója a *Thames*, (Temze) mely az Északi-tengerbe, továbbá a *Severn*, mely a *Bristol*-csatornába ömlik. Említendő még a *Humber* és a *Mersey-folyó* is. Ezeket a hajózható folyókat egymással, sőt a tengerrel is, csatornák kapcsolják össze.

Irország partjain alacsony egymástól külön álló dombokat

Részlet egy angol bányakerületből.

találunk; belseje síkság, melyen tavak és mocsarak váltakoznak. A mocsarak lecsapolására ásott csatornák közül legnagyobb a *Royal* és *Grand* csatorna. (Király- és Nagy-csatorna).

Időjárás és termények. Ezeknek a félszigeteknek az éghajlata egyenletes. (Tengeri éghajlat.) Sokkal távolabb vannak az egyenlítőtől, mint hazánk, de a tél itt jóval enyhébb, mint nálunk; a nyár azonban nem olyan forró, mint a miénk. Ennek oka a tenger közelsége, melynek páratelt levegője a nyári forróságot mérsékli, a téli hideget pedig enyhíti. A tél enyheségére nagy hatással van az Atlanti-oceánnak melegvizű áramlása, a *Golf-áramlás*, amely a Brit-szigetek mellett halad el északkelet felé.

Eső aránylag több van itt, mint nálunk, különösen ősszel nagyon páratelt a levegő, s ezért a kiálhatatlan nagy és sokáig tartó ködös napok itt gyakoriak.

(Londonban, mikor ilyen ködös napok vannak, olyan sűrű a köd, hogy az emberek alig mernek az utcán járni, pedig ilyenkor az utcai lámpák nappal is égnek.)

Skócia felföldjeit kivéve, a föld mindenütt termékeny. Mintaszerűen művelt szántóföldjein azonban nem terem annyi gabona, mint amennyire az országnak szüksége van. Élelmiszer-szükségletét más országokból pótolják. Állattenyésztése is mintaszerű. (Juh-, szarvasmarha- és lótenyésztés.)

Ipar és kereskedelem. Az ország gazdagságát és hatalmát első sorban kimeríthetetlen vas- és kőszénbányáinak köszönheti. Ipara rendkívül fejlett. Ipari készítményeivel (vas- és acélárúk, gépek, gyapju, vászon, papir, cukor, szappan stb.) az egész világot elárasztják. Gyártmányait mindenütt szívesen veszik, mert azok kiválóságáról meg vannak győződve.

Kereskedelmét a világ egy országáé sem múlja felül. Belföldi kereskedését sűrű vasúthálózata, hajózható folyói és csatornái mozdítják elő. Más országokat és világrészeket pedig a tengeren tudott könnyen megközelíteni. Kereskedő hajói bejárják a föld minden részén levő értékes és óriási gyarmatait. Nincs egyik országnak sem olyan sok és nagy kiterjedésű, értékes gyarmata, mint Angliának. A másik négy világrészben levő gyarmatai együtt véve nagyobb területűek egész Európánál. Értékes gyarmatainak és kereskedelmének védelmére a világnak legnagyobb tengeri hajóhadával rendelkeznek.

Angol gyárváros.

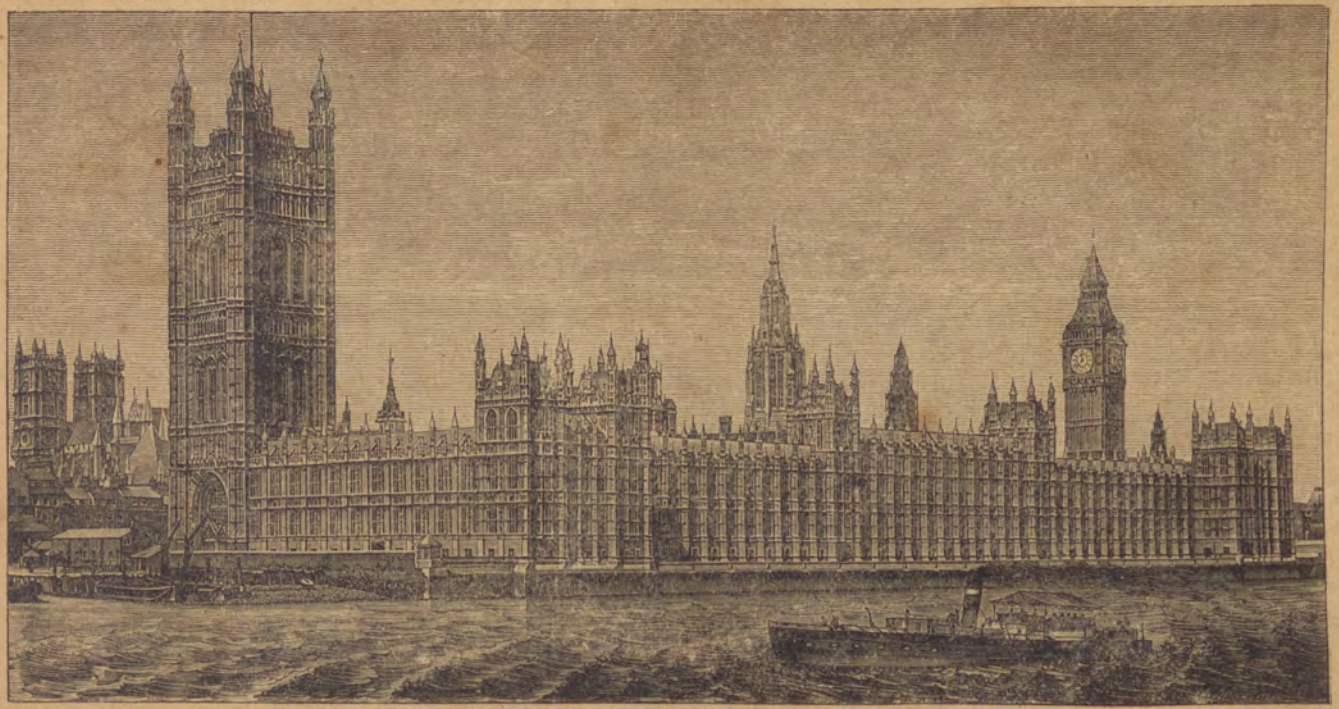

A londoni parlament.

Lakói angolok, skótok és írek, kik mindannyian a világ legelterjedtebb nyelvét, az angol nyelvet beszélik. Vallásra nézve az angolok és skótok sprotestánsok, az írek római katholikusok.

Nagy-Britannia és Irország alkotmányos királyság. Az angol király egyszersmind India császárja is.

Fővárosa *London*, a világ legnagyobb városa. Lakóinak száma hat és fél millió.

London a Thames mindkét partján fekszik. A tengeri hajók a folyón idáig feljöhetnek. A folyón valóságos árboc-erdő látható. Az óriási forgalom lebonyolítására a folyón 16 híd van, sőt alatta alagútat is építettek. A közúti vasútak néhol a föld alatt, másutt pedig a háztetőkön járnak. A néhol szűk utcákat terjedelmes parkok váltják fel. Ennek az óriás városnak legszebb épületei a *Tower* (Tauer) *Pál-templom*, *királyi palota*, a *British-Muzeum* és a *Westminster apátság* (Uesztminsztr).

London mellett van *Greenwich* (Grinics) híres csillagvizsgálóval. (A greenwichi csillagvizsgáló délköre a kezdő délkör, ezt szokták 0^0-kal jelölni.) *Birmingham* (Börmingem) és *Sheffield* (Seffild) a vas-, acél- és gépgyártás főhelyei. *Manchester* (Mancsesztr) a pamutiparnak középpontja; környékén ezer meg ezer különféle gyártelep van. *Newcastle* (Nyukeszl) környékén óriási kőszéntelepek vannak. *Liverpool* (Liverpul) London után az ország első kikötője. Pamutpiaca jelentékeny. *Bristol* (Brisztl), *Plymouth* (Plimmötsz), *Dover* (Dauer) stb. szintén élénk kikötővárosok, *Portsmouth* (Portssmötsz) pedig hadi kikötő. *Edinburgh* (Ednböró) igen szép város, Skócia fővárosa. Ennél nagyobb *Glasgow* (Glaszgó) jelentékeny iparos és kereskedő város. Irország fővárosa *Dublin* (Döblin), *Belfast* pedig vászongyártásról hires.

Dánország.

Területe: 38.400 km². — Lakóinak száma: 2·4 millió. (1 km² re 64 lakó jut).

Fekvése és határai. Németországtól északra az *Északi-* és *Keteti-tenger* közé nyúlik a *Skager Rak* és *Kattegat* tengerszorosokig a *Jütland-félsziget*. Ezen a félszigeten és a hozzátartozó dán szigeteken van Dánország. A dán-szigetek a következők: Fünen, Langeland, Laaland, Falster, Möen és Seeland. Ezeket a szigeteket egymástól a *Nagy Belt*-tengerszoros választja el.

Felszíne, éghajlata és terményei. Jütlandnak és a mellette levő szigeteknek földje sík, éghajlata mérsékelt. Olyan mint a Brit-szigeteké. A nyár hűvös, a tél nem túlságosan hideg. Az esőzések gyakoriak. Földmívelésre majdnem mindenütt alkalmas. Gabonájuk elég terem, de fájuk alig van.

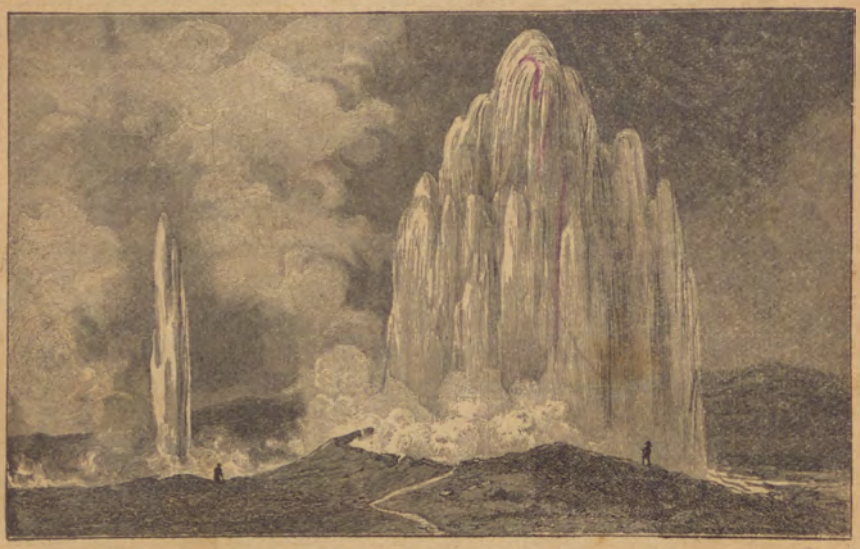

Gejzir az Island-szigeten.

Lakói. Germán származású művelt lakói földmívelők. Vallásra nézve ágostai hitvallású evangelikusok. A földmívelésen kivül állattenyésztéssel (vajtermelés) s különösen halászattal foglalkoznak. Iparuk fejletlen, mert sem kőszenük, sem érceik nincsenek. Kereskedelmük azonban élénkebb.

Dánia alkotmányos királyság.

Fővárosa *Kjöbenhaven* (olv. Kjöbenhaun. Kopenhága), az ország iparának és kereskedelmének középpontja. Ez a szép város, melyet hatalmas erődítmények vesznek körül, a Seeland szigeten épült a rendkívül fontos *Sund-tengerszoros* mellett. Kedvező földrajzi fekvésénél fogva a Keleti-tenger kulcsa. Említendő a régiségtára és muzeuma.

Dánországhoz tartozik a Keleti-tengerben levő *Bornholm-sziget*, továbbá az Atlanti-oceánban levő sziklás *Fär öer*-szigetek, (Juh-szigetek), melyeknek lakói juhtenyésztéssel foglalkoznak.

Dánia birtoka az északi sarkvidékhez közel fekvő nagy *Island-sziget* is, amelynek belseje örökös hóval és jéggel borított fensík. Belsejében tűzhányó hegyek (Hekla) és hőforrások találhatók. (A Nagy gejzir forró vize 60 méterre szökik fel). Island éghajlata zord. Lakói műveltek, állattenyésztéssel és halászattal foglalkoznak. Fővárosa *Reykjavick*.

Skandinávia.

Fekvése és körrajza. A Skandináv-félszigetet északon az Északi-Jeges-tenger, nyugaton pedig az Atlanti óceán határolja. Dániától a Skager-Rak, a Kattegat és a Sund tengerszorosok választják el. Keleti határa a Keleti-(Balti)-tenger és ennek öble, a Botteni öböl. Csak északkeleten függ össze Európa törzsével. A Skandináv félsziget Európának legnagyobb kiterjedésü félszigete.

Nyugati és északi partjain, a meredek sziklafalak közt, rendkivül sok keskeny öblöt, *fjordot* találunk. A fjordok bejárata előtt kisebb-nagyobb sziklaszigetek vannak. Legnevezetesebbek a *Lofot-szigetek*, melyeknek egyikén *Hammerfest*-et, Európának legészakibb községét találjuk. A Lofot-szigetek lakói halászattal foglalkoznak. Állandó lakóinak száma nem nagy, a halászok legnagyobb része csak a halászat idején jelenik itt meg. (Márciusban 40—50 ezer halász gyülekezik ezeken a szigeteken).

Felszíne és vizei. Az Atlanti-óceán mentén húzódik az Alpoknál sokkal nagyobb tömegü *Skandináv*-hegység, melyben olyan magas hegyláncok és csúcsok nincsenek, mint az Alpokban; inkább nagy kiterjedésü fensíkok vannak itt, melyeken Európa legnagyobb kiterjedésü gletschereit találjuk. Ezeket a fensíkokat a félsziget északi részében *Kjölen*eknek, a déli részében pedig *Fjeld*-eknek nevezik. A Skandináv-hegység legnagyobb emelkedése a *Galdhöppig* (2650 m.) a félsziget délnyugati részén van.

A Skandináv-hegység az Atlanti-óceánnál meredek sziklafalakkal végződik, s azért az ide ömlő folyók óriási zuhatagokkal szakadnak a tengerbe. A Hardanger-fjordba szakadó *Vöring* 292 m. magasból zuhan alá. Délre és kelet felé a hegység fokozatosan lejtősödik a Keleti-tenger mentén levő síkság felé. Erre folynak legnagyobb, bővizü folyói is, de ezeknek is sok a vizesésük és amint a síkságra érnek, tavakká szélesednek ki s csak azután ömlenek a

Halászat a Lofotokon.

tengerbe. Folyói közül legfontosabb a *Glommen*, mely a *Kristiania-fjordba* ömlik. (Ennek a folyónak a mentén halad a félszigetnek egyik legfontosabb vasútja a Skandináv-hegységen keresztül Krisztiániából Trondhjem-be). Említendő még a *Klar-Elf*, (Elf = folyó.), a *Dal-Elf*, az *Angerman-Elf* és a *Tornea-Elf*. A Tornea határfolyó. Ezek a legnagyobb folyók, de vízeséseik miatt nem hajózhatók, a nagyobb tavakon azonban élénk a hajózás. Tavai közül legfontosabb a *Wener-*, *Wetter-*, és a *Mälar-tó*. Ezek a tavak igen nagyok, a Wener-tó 8 szor akkora, mint a Balaton, vizét a *Göta-Elf* viszi a Kattegat-szorosba. (Trollhättan-vízesés). Ezeket a tavakat egymással és a tengerrel hajózható csatornák kapcsolják össze.

Éghajlat, termények, ipar és kereskedelem. Az egész félsziget éghajlata meglehetősen zord; különösen a keleti része. A nyugati partok éghajlatát a Golf-áramlat enyhíti. A fjordok télen sem fagynak be, a Botteni-öblöt pedig egy-két hónapig jég borítja. Gabonát csak a félsziget legdélibb részében termeszthetnek, de itt a földet mintaszerűen művelik. A gabonán kivül megterem itt még a len és a dohány, sőt még a cukorrépa is. Állattenyésztésük is, különösen a szarvasmarha tenyésztés jelentékeny. A fjordok hazájában a lakosság főfoglalkozása a halászat. (Héring, lazac, tőkehal). A Jeges tengerben pedig rozmár és fóka, a partokon pedig a sokféle vizi madár (dunnalúd) található.

Norvég vadász.

A hegyek oldalait hatalmas erdőségek borítják; ezek az erdőségek a faipar virágzását mozdítják elő (svéd gyujtó); az ipar más ágában nem nagy. előhaladás tapasztalható, pedig itt találják a legjobb *vasércet*, sőt *rezet* és *ezüstöt* is sokat bányásznak. A bányászat igen fejlett, de az érceknek legnagyobb részét nyers állapotban szállítják külföldre, mert az ércek

feldolgozásához szükséges kőszén itt nem található. Újabb időben a rohanó folyók és viz-esések erejét használják fel villamos gépek hajtására.

Lakói. A félsziget lakóinak legnagyobb része germán származású *svéd* és *norvég*. Vallásra nézve evangelikusok. A népnevelésre nagy gondot fordítanak, írni, olvasni mindenki tud. A norvégek már a régi időben is merész tengerészek voltak (normannok), kereskedelmük most is élénk. A félsziget északi részén lakó *lappok* és *finnek* mostoha körülmények közt élnek. Egyedüli házi állatuk a *rénszarvas*.

Ezen a félszigeten két, egymástól teljesen független királyság van: Svédország és Norvégország.

Svédország.

Területe: 450.500 km². — Lakóinak száma: 5 millió. (1 km²-re 11 lakó jut.)

Fővárosa *Stockholm*, a Mälar-tó mellett 40 kisebb-nagyobb szigetre épült igen szép város. (Északi Velence.) Svédország iparának és kereskedelmének középpontja. Vasgyártása és faipara jelentékeny. *Upsala* régi egyeteméről, *Falun* pedig a környékén levő rézbányákról nevezetes. *Dannemóra* a Dal-Elf torkolata közelében, *Gellivara* pedig az ország legészakibb részében levő rendkivül gazdag magnesvasérc-bányáiról nevezetesek: Gellivare közelében vannak a világ leggazdagabb vasérctelepei. *Göteborg* (Jötebork) és *Norrköping* (Norcsöping) az ország legjelentékenyebb iparos és kereskedő városai. Gépgyártásuk és hajóépítésük valamint gyapjú- és pamutiparuk jelentékeny. A híres svéd-gyújtót Norrköpingben készítik.

A Keleti-tengerben levő *Öland-*, *Gotland-* és *Aland-szigetek* Svédországhoz tartoznak.

Norvégország.

Területe: 325.200 km². — Lakóinak száma: 2,070.000. (1 km²-re 6 lakó jut.)

Fővárosa *Kristiania* gyönyörű fekvésű város. Közelében van az ezüstbányászatáról híres *Kongsberg*. *Bergen* (Berjen) a halászat középpontja. *Trondhjem* (Drontheim) volt Norvégia régi fővárosa. *Hammerfest* lakói nyáron át két és fél hónapig láthatják a napot, de viszont október végétől március elejéig örökös éjjelük van.

Stockholm keletről nézve.

Kilátás Bergenre.

Oroszország.

Területe: 5 millió 400.000 km.² Lakóinak száma 106 millió. (1 km²-re 19 lakó jut.

Határai és körrajza. Oroszország Európának legnagyobb országa, melyet északon az Északi-Jeges-tenger, délen pedig a Fekete-tenger és a Kaukázus hegység határolnak; Ázsiától a Káspi-tenger, az Ural-folyó és az Ural-hegység választják el. Nyugoti határa Norvégia és Svédország, majd a Botteni-öböl és a Keleti-tenger, délnyugaton pedig Németország, Galicia és Románia a szomszédjai.

Partjait négy tenger is mossa, de ezek a tengerek Európa legelzártabb tengerei, s azért a hajózás rajtuk kevésbbé élénk. Az Északi-Jeges-tengert csak nyaranként keresik fel a cethalászok. Félszigetei közül a *Kanin-* és a *Kola-félsziget*, öblei közül pedig a *Cseszkaja-öböl* és a *Fehér-tenger* említendő.

A *Keleti-tenger* már sokkal jelentékenyebb. Öblei közül a *Finn-öböl* és a *Rigai-öböl* említendő.

A Fekete-tengerben a *Krim-félsziget* a legnagyobb, öblei közül pedig az *Odesszai-öböl* és az *Azovi-tenger*.

A Káspi-tenger a Föld legnagyobb tava, vizének felszíne 26 méterrel van mélyebben a tenger szinénél.

Hegy- és vízrajza. Oroszország, mely nagyobb Európa felénél, majdnem teljesen sík; csak keleti határán és a déli részén vannak hegyek. Az *Ural-hegység* a Kárpátoknál alacsonyabb, északról dél felé húzódik. Északi része kopár, a közepe sok kincset rejt magában, a déli részét pedig nagy erdőségek borítják.

A *Kaukázus-hegység* a Fekete- és Káspi-tenger közt van. Égbe nyúló, hatalmas gerincei Európa és Ázsia határán huzódnak. (Legmagasabb csúcsa az *Elbrusz*, mely 5630 m. magas.)

Az ország belsejében, a nagy Számát-síkságon, csak alacsony földhátok és dombok váltakoznak. Legfontosabb emelkedés az alacsony (csak 322 m. magas) *Valdai dombok*, mert ebből erednek, az ország legnagyobb folyói.

Itt ered a *Volga*, mely Európának legnagyobb folyója; (3600 km. hosszú) delta torkolattal ömlik a Káspi-tengerbe. Az Ural-hegységben fakadó *Ural-folyó* szintén a Káspi-tengerbe ömlik.

A Fekete-tengerbe ömlik a *Don*, a *Dnyepr*, a *Bug* és a *Dnyeszter*.

A Keleti-tengerbe a *Weichsel*, a *Njemen*, a *Düna* és a *Neva*. Ez az utóbbi a *Ladoga-tónak* a lefolyása.

Az *Onega*, a *Dvina* és a *Pecsora* az Északi-Jeges-tengerbe ömlenek.

Ezeket a hajózható folyókat egymástól csak alacsony dombok választják el, ezért könnyen lehet őket egymással csatornával összekapcsolni.

Tavai közül a *Ladoga-* és *Onega-tó*, továbbá a sziklás fensíkon levő Finn-országi tavak említendők.

Éghajlata és terményei. Az egész országban sokkal hidegebb és tovább tartó telek uralkodnak, mint Európa más országaiban. A dermesztő, hideg tél után rövid, de forró nyár következik.

A Jeges tenger melléki *Tundrák* vidéke (befagyott mocsarak) a legzordabb, legszegényebb. Csak mohok és zuzmók, legfeljebb még törpe cserje tenyészik ezen a vidéken, s azért ennek a vidéknek gyér lakossága halászattal s a vizi szárnyasok vadászásával foglalkozik. Nélkülözhetetlen házi állatuk a *rénszarvas* és a *kutya*.

Ettől a vidéktől délre rengeteg *erdőségek* vannak, melyekben a *prémes állatok* tanyáznak.

Az erdőségektől délre a Fekete-tengerig, különösen a síkság közepe („Fekete föld") és délnyugoti része rendkivül termékeny. *Búza*, *rozs*, *árpa* és *kender* annyi terem itt, hogy belőle még külföldre is szállíthatnak. Jó terméskor egész Európát elláthatná Oroszország búzával; csakhogy a *vándor sáska* gyakran letarolja a gabonaföldeket.

A Fekete-tenger mellékének van a legenyhébb éghajlata. Itt már a *rizs*, *dinnye*, és a *szőlő* is szépen díszlik, sőt a *Krim-félszigeten* a délszaki növények is megélnek s a tevét itt már házi állatként használják.

A Káspi-tenger melléke a legszegényebb. Ennek a vidéknek lakói pásztorok, kik nomád életet folytatva terelgetik nyájaikat egyik vidékről a másikra, ahol épen számukra élelmet találnak.

Az ország állattenyésztése, különösen a *ló- és szarvasmarhatenyésztés*, de leginkább a *juhtenyésztés* igen virágzó. Nyájaikban nagy kárt tesznek a farkasok, melyek sokszor csordánként járnak a nyájak után.

A Közép-Volga.

Legérdekesebb vadállata a *bölény*, mely Európa más országaiból már kipusztult; itt is kevés van már.

Ásványi kincsekben is bővelkedik ez az ország. Az Uralhegységben *platinát*, *vasat*, *rezet*, *esüstöt*, sőt még *drágakövet* is találnak. A Don-folyó környékén gazdag kőszéntelepek vannak, a Volga mentén pedig kősót bányásznak. A Kaukázus délkeleti lejtőin igen sok a *petroleum*. Ipara fokozatosan fejlődő, kereskedelmét pedig a vasúthálózata, a hosszú útvonalon hajózható folyói és csatornái mozdítják elő.

Lakói legnagyobbrészt *szlávok* és pedig *oroszok*, *lengyelek* és *ruthének*. A Keleti-tenger mellett *németek*, Finnországban pedig a magyarok rokonai, a *finnek* laknak. Az ország déli és keleti részében *török-tatár* származásu népek élnek, (*tatárok*, *kirgizek*, *vogulok* stb.) kik leginkább mohamedán vallásuak, de vannak köztük még pogányok is. A lakósság legnagyobb része görög-keleti vallásu. (A görög-keleti vallás feje az orosz cár.) A németek és finnek a birodalom legműveltebb lakói, vallásra nézve evangelikusok. A lengyelek római katholikus vallásuak.

Az ország előkelő és gazdag lakói műveltek, de a köznép a műveltség alacsony fokán áll: a lakósság $^{9}/_{10}$ része sem írni, sem olvasni nem tud.

Ennek a hatalmas birodalomnak egyedüli ura a *cár*, ki országa és annak lakói fölött korlátlan hatalommal uralkodik. (Csak a finnek függetlenek némi tekintetben. Finnország nagyfejedelemség, nagyfejedelme az orosz cár.)

Az ország fővárosa *Szankt-Peterburg*, (Szent-Pétervár) a Neva torkolatánál fekszik. Kétszáz évvel ezelőtt Nagy Péter cár alapította. Azóta rohamosan fejlődött, s most Európa egyik legszebb városa. (1.300,000 l.) A Finn-öböl egyik szigetére épített *Kronstadt* és a Neva mellett levő *Schlüsselburg* nagy erősségek, melyek a főváros védelmére épültek. Finnország fővárosa *Helsingfors*. A Keleti-tenger mellett levő *Reval* és *Riga* élénk iparos és kereskedő városok. A Weichsel folyó mellett van a régi Lengyelország fővárosa *Warsawa* (Varsó). A Dnyeper melletti *Kijev* az oroszok szent városa. A Fekete-tenger mellett *Odesszát* találjuk, mely Oroszország elsőrangu kereskedő városa. A Krim-félszigeten van *Szevasztopol* hadikikötő, melynek környékén az orosz főurak sok szép nyaralót és palotát építettek. Az ország közepén *Moszkvát*

Szt. Pétervár.

A Kreml Moszkvában.

találjuk, mely hajdan a birodalom fővárosa volt. Az oroszok most is ezt tartják az igazi orosz fővárosnak. A Volga mellett levő *Nizsnij-Novgorodnak* nagy vásárai híresek. Az Ural vidéki bányászat középpontja *Jekaterinburg*. *Baku* a Káspi-tenger mellett van; környékén kimeríthetetlen petróleumkútak vannak.

Összefoglalás.

a) Európa fekvése és határai.

Európa majdnem a legkisebb földrész, de kellemes, mérsékelt éghajlatánál és kedvező fekvésénél fogva a legműveltebb nemzeteket nevelte, kik uralkodnak majdnem az egész világ fölött.

Északról, nyugatról és délről tengerek határolják, melyeknek öblei mélyen benyúlnak a szárazföldbe s számtalan félszigetet alkotnak. Ez a legtagoltabb földrész.

Európa legszélsőbb pontjai a következők: *Északi-fok*, (ész. szél. 71°), a *Matapan-fok*, (ész. szél. 36°), *Roca-fok*, (nyug. hosz. $9^1/_2$°) keletre pedig a keleti hossz. 65°-ig terjed.

Európát északról az ***Eszaki Jeges-tenger*** határolja, melynek öblei a *Cseszkaja-öböl* és a *Fehér-tenger*.

Nyugatról az ***Atlanti-óceán*** határolja, melynek a következő részei vannak:

1. Az *Északi* és a *Keleti-tenger*, melyeket egymással a *Skager Rak*, a *Kattegat* és a *Sund tengerszorosok* kapcsolnak össze. A Keleti-tenger részei a *Botteni-*, a *Finn-* és a *Rigai-öböl*.

2. Franciaország és Nagybritannia közt a *Calaisi-szoros* és a *La Manche-csatorna*. Nagybritannia és Irország közt pedig az *Ir-tenger* található.

3. A *Viscaya-öböl* Franciaországot nyugatról határolja.

Déli határa Európának a ***Földközi tenger***, melyet a *Gibraltár-szoros* köt össze az Atlanti-óceánnal.

A Földközi-tenger részei a következők:

1. A *Tirreni-tenger* Szicilia, Korszika, Szárdinia és az Appenninifélsziget közt.

2. Az *Adriai-* és a *Jóni-tenger* az Appennini- és a Balkánfélsziget közt.

3. Az *Aegei-* és a *Fekete-tenger* a Balkán-félszigetet keletről határolják, ezt a kettőt egymással a *Dardanellák* útja, a *Márvány-*

tenger és a *Bosporus-szoros* kapcsolják össze. A Fekete-tengernek része az *Azóvi-tenger*.

Európát keletről *Ázsia* határolja. A két földrész között az *Ural-hegység*, az *Ural folyó* és a *Káspi-tenger*, délen pedig a *Kaukázus-hegység* a természetes határok.

b) Európa félszigetei és szigetei.

Európának sok olyan öble van, amelyik a törzsébe mélyen bevágódik, s ezért igen sok félszigete képződött, melyek Európa törzsének tagjai.

Legjelentékenyebbek a következő félszigetek:

1. A *Krim-félsziget* a fekete-tengerben, melyet orosz Itáliának is hívnak.

2. A *Balkán-félsziget* az Aegei és az Adriai-tengerek közt. Részei a *Trák-*, a *Gallipoli-*, a *Chalkidike-*, *Attika-* és *Mórea*, továbbá az *Isztria-félsziget*.

3. Az Adriai- és a Tirreni-tenger közt az *Appennini-félszigetet* találjuk, mely délen az Apuliai- és a Kalabríai-félszigetben végződik.

4. A *Pireneusi-félsziget* a Földközi tenger és az Atlanti-óceán közt foglal helyet.

5. A *Bretagne-* és a *Normandiai félszigetet* a La-Manche-csatorna és az Atlanti-óceán között találjuk.

6. A lapos *Jüttland* az Északi- és a Keleti-tengerek közé ékelődik.

7. A *Skandináv-félsziget* meredek partjait az Atlanti-óceán határolja, keleti lapos partjait pedig a Keleti-tenger mossa.

8. Az Északi Jeges-tengerben levő *Kola-* a *Kanin-félszigeteknek* zord az éghajlata, gyér lakossága nyomorúságosan él.

Az Európát környező tengerekben igen sok szigetet találunk. Az Európához tartozó szigetek legnagyobb része hegyes.

Az Északi-Jeges-tengerben levő *Novaja-Semlja*, *Ferenc József-föld* és a *Spitzberg-szigetek* csoportja csak nyaranként közelíthető meg.

Az Atlanti-óceán szigetei a következők:

A sziklás *Island* és a *Fär-Öer-szigetek*, valamint a Kattegát szorosban levő lapos *Dán-szigetek* a dánoké.

Nagy-Britannia és *Irország*, s a körülöttük levő kisebb *Hebrid-*, *Orkney-* és *Shetland-szigetek*, továbbá a Normandiai-öbölben levő *Normann-szigetek* Anglia birtoka.

A *Lofot-szigetek* Norvégiához tartoznak, a Keleti-tengerben levő *Bornholm* a dánoké, *Oland* és *Gotland* pedig a svédeké.

Az Atlanti-óceánban, a Pirenei-félszigettől távol nyugatra fekvő *Azori-szigetek* Portugália birtoka.

A Földközi-tengerben levő *Baleárok* és *Pityuzok* Spanyolország birtoka.

Korszika Franciaországhoz, *Szárdinia*, *Szicilia*, *Elba* stb. Olaszországhoz tartoznak, a *Malta-szigetek* pedig az angoloké.

Az Adriai-tengerben levő *Dalmát-szigetek* Dalmáciához tartoznak. A *Joni-szigetek*, valamint az Aegei-tengerben levő *Kikladok* és *Sporadok* Görögországhoz tartoznak. Az Aegei-tenger többi szigete a törököké. A nagy *Kréta-szigetnek* önkormányzata van.

Európa felszíne.

Európának északkeleti része sík, délnyugati része inkább hegyes.

A hegyvidék középpontja az *Alpok*, mely Európának legmagasabb hegysége. A Liguri-tengertől ívalakban húzódik a Dunáig és az Adriai-tengerig. Nyugati részük, a *Nyugati-Alpok*, a Mont-Blanc csoportban végződik. Ebben van Európa legmagasabb emelkedése, a *Mont-Blanc*, mely 4810 m magas. A *Középső-Alpok* a Brenner-hágóig terjednek, honnan keletre a *Keleti-Alpok* ágaznak szét.

Az Alpok körül találjuk Európa alacsonyabb hegyláncait, a *Francia* és a *Német középhegyeket*, továbbá a *Kárpátokat*.

Ezektől távolabb, északra a Brit-szigetek hegységeit, a *Skandináv-hegységet* és az *Ural-hegységet* találjuk.

Európa legdélibb részében vannak a három déli félsziget hegységei: a *Balkán-*, az *Appennini-* és *Pirenei-hegységek*.

Síkságai közül legnagyobb a nagy *Számát-síkság*, melynek délnyugati részét *Havasalföldnek* nevezzük, nyugati folytatása pedig a *Germán-síkság*, *Hollandia* és *Belgium síksága*, s végre a *Francia-Alföld*, mely a Pirenei-hegységnél végződik.

Különálló síkságok a következők: 1. A *Nagy-* és a *Kis-Magyar-Alföld* a Duna mentén. 2. A *Lombard-Velencei-síkság* a Pó mentén. 3. A *Rhône-*, *Ebro-* és a *Guadalquivir-folyók lapálya*.

Európa vizei.

Az Alpok közt levő hegyi tavakon rendesen folyók folynak keresztül. Az Alpoknak a legjelentékenyebb tavai a következők: *Genfi-*, *Vierwaldstätti-*, *Zürichi-*, *Boden-tó*, ezektől délre a *Laggo-Maggiore*, a *Como-* és *Garda-tó*, keletre pedig a *Traun-*, *Atter-* és *Wörthi-tó* találhatók. Alpesi tavak közé számítjuk a *Balatont* és a *Fertő-tavat* is. Észak-Európában is számos tavat találunk. Legjelentékenyebbek a *Finnországi tavak*, továbbá az *Onega-* és a *Lagoda-tó* Oroszországban. A Svédországi tavak közül legnagyobb a *Wener-*, *Wetter-* és *Mälar-tó*.

Folyói közül a következők említendők:

a) Az Északi-Jeges-tengerbe ömlik a *Pecsora*, a *Mezen* és a *Dvina*.

b) Az Atlanti-óceánba vagy ennek öbleibe a következő folyók ömlenek: a *Néva*, a *Düna*, a *Memel*, a *Weichsel* és az *Oder*; továbbá az *Elbe*, a *Weser*, a *Rhein* és a *Themse*, végre pedig a *Seine*, a *Loire*, a *Garonne*, *Minhó*, *Duero*, *Tajo*, a *Guadiana* és a *Guadalquivir*.

c) A Földközi-tengerbe vagy ennek beltengereibe a következő folyók sietnek: Az *Ebro*, a *Rhône*, az *Arno*, *Tiber*, *Volturno*, a *Pó* és az *Etsch*, továbbá a *Narenta*, *Drin*, *Szalamvria*, *Vardar*, *Struma* és a *Marica*, végre pedig a *Duna*, *Dnyeszter*, *Bug*, *Dnyepr* és a *Don*.

d) A *Volga* és az *Ural* a Káspi-tengerbe ömlenek.

Éghajlat, termények.

Európa legnagyobb része az északi mérsékelt öv alatt fekszik, csak egy kis része nyúlik az északi hideg övbe. Mindamellett, hogy egész Európa éghajlata mérsékeltnek mondható, éghajlatában mégis nagy különbségeket találunk, mert Dél-Európának éghajlata meleg égövi jellegű, legészakibb része pedig a nagy hideg miatt alig lakható.

Éghajlatában azonban nemcsak észak-déli irányban haladva találunk különbséget, hanem nagy eltéréseket tapasztalhatunk Kelet- és Nyugat-Európa éghajlata között is. Nyugat-Európa éghajlatára nagy hatással van az Atlanti-óceán és annak áramlata,

a Golf-áramlás, miért is az Atlanti-óceán mellékének éghajlata egyenletes. (Tengeri, óceanikus éghajlat.) Keleť-Európa éghajlata szélsőséges. (Szárazföldi, kontinentális éghajlat.)

Európa éghajlatával szoros összefüggésben van *állat- és növényvilága.*

Az Északi-Jeges-tenger mellékén (Tundrák vidéke) az örökös hó alatt csak mohok és zuzmók tenyésznek. Ez a szegényes növényzet szolgál a rénszarvas táplálékául.

Ettől a szegényes vidéktől dél felé menve már tűlevelű fákkal találkozunk, melyek néhol nagy erdőségeket alkotnak. Közép- és Dél-Európában csak a magasabb hegyek oldalain találunk fenyőerdőket, a középmagasságú hegyek oldalait lombos erdők borítják, sőt Dél-Európában pompásan díszlenek az örökzöld levelű fák és bokrok is. (Füge-, narancs-, citrom-, olajfa. Szentjánoskenyérfa, para-tölgy, jázmin, mirtusz stb.)

A termesztett növények közül elsősorban említendők a gabonafélék, melyek csaknem egész Európában megteremnek. Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, burgonya, délebbi vidékein a rizs stb. Európa a gabonafélék hazája. A különböző gyümölcsfák és a szőlő is igen szépen díszlenek. Az ipari növények közül a len, kender, dohány, a cukorrépa, a repce és a komló említendők.

A háziállatok tenyésztésére mindenütt nagy gondot fordítanak. Az állattenyésztést különösen némely vidéken igen előmozdítják a nagy kiterjedésű síkföldi rétek és havasi legelők. Míg a sarkvidéki lakók egyedüli háziállata a rénszarvas és a kutya, addig Európa déli részén néhol még tevét is tartanak.

A sarkvidéken a jegesmedve a legnagyobb szárazföldi ragadozó, a tengerek vizét pedig fókák és bálnák népesítik be. A parti sziklákon a vizimadarak birodalma látható.

A sarkvidéktől délre levő erdőövben a prémes állatok tanyáznak, a Szármát-síkság jellemző ragadozója a farkas. Közép- és Dél-Európa őserdeinek legnagyobb ragadozója a medve és a vaddisznó, a macskafélék közül pedig a hiúz és a vadmacska található. A nemes vadakat az erdők királya: a szarvas, a félénk őz és az óvatos zerge képviseli.

A magas sziklákra a nyílröptű sólyom és a kőszáli sas üt tanyát, a lombos erdőknek pedig az éneklőmadarak adnak vidám életet.

Európa ásványországa is rendkívül gazdag. A különböző fémek érceit, kőszenet, sőt és drágakövet is találni. A bányákat már régi idők óta művelik.

Vasércet és szenet Angliában, Belgiumban, Németországban, Ausztriában és Magyarországban találnak legtöbbet. Az Ural- hegységben sok rezet, platinát bányásznak. Kéneső legtöbb van Ausztriában és Spanyolországban, arany és ezüst az Uralban és hazánkban. Konyhasót a tenger vizéből is nyernek, de legtöbbet bányásznak nálunk és Ausztriában. Petroleumot a Kárpátok keleti lejtőin is találnak, de legtöbb van a Káspi-tenger mellékén.

Ásványos forrása, gyógyforrása egy földrésznek sincs annyi, mint Európának. Hazánk ebben a tekintetben az első helyet foglalja el. A budai keserűvizet a világ minden részében ismerik.

Európa lakói.

Európa lakóinak száma körülbelül 390 millió. Nyelvre nézve három nagy nyelvcsaládhoz tartoznak, ú. m.:

1. *Indogermánok vagy árják.*

a) *Germánok* (német, dán, svéd, norvég, holland, flamand, angol).

b) *Szlávok* (orosz, lengyel, ruthén, cseh, morva, tót, továbbá a horvát, szerb, szlovén és bolgár.)

c) *Románok* (oláh, olasz, spanyol, portugall, francia és vallon).

Kisebb törzsei az árja nyelvcsaládnak a görögök, albánok, írek, örmények, cigányok stb.

2. *Turani vagy Ural-altaji népek.*

Magyarok, finnek, lappok, törökök, tatárok stb.

3. *Sémi* nyelvcsaládhoz tartoztoznak a zsidók, akik azonban különböző nyelveken beszélnek; aszerint, amilyen népek közt élnek.

Vallásra nézve Európa lakóinak legnagyobb része keresztény. még pedig *római katholikus* (170 millió), *gör. keleti* (100 millió) és *protestáns* (100 millió), a *mohamedán* és *zsidó* vallásuak száma a többihez mérten csekély.

Európa lakói földmíveléssel, állattenyésztéssel, bányászattal, iparral és kereskedéssel foglalkoznak, a tudományban és a művészetben egy földrész lakói sem mulják felül, sőt a legnagyobb részük meg sem közelíti őket.

Vándoréletet folytató *nomád* nép alig van Európában, a nagy tömeg állandó lakóhellyel bír, *szervezett államokban* lakik.

Állami szervezetre nézve Európának majdnem minden országát az uralkodó és a nemzet által alkotott törvények szerint kormányozzák, tehát majdnem minden államnak van saját *alkotmánya*, csak Oroszország és Törökország nem alkotmányos országok, mert ezekben az uralkodók hatalmát törvények nem korlátozzák. Önkényesen uralkodnak.

Köztársaságok: 1. Franciaország. — 2. Svájc. — 3. Andorra (a Pirenaeusi-félszigeten). — 4. San-Marino (az Appeninni-félszigeten).

Császárságok: 1. Ausztria. — 2. Németország. — 3. Oroszország. — 4. Törökország.

Királyságok: 1. Portugália. — 2. Spanyolország. — 3. Olaszország. — 4. Magyarország. — 5. Szerbia. — 6. Románia. — 7. Bulgária és Kelet-Rumélia. — 8. Görögország. — 9. Svédország. — 10. Norvégország. — 11. Dánia. — 12. Holandia. — 13. Belgium. — 14. Nagy-Britannia és Irország.

Önálló fejedelemségek: 1. Luxemburg. — 2. Monaco. — 3. Lichtenstein. — 4. Montenegro.

Kormányzóság: Kréta-sziget.

1908. október 5-én Ferdinánd bolgár fejedelem Kelet-Rumélia Törökországtól függetlenítette és magát Bulgária (Bulgária és Kelet-Rumélia) királyának nyilvánította.

II. RÉSZ.

ÁZSIA.

a) **Fekvése és körrajza.** Ázsia Európától keletre fekszik s minden oldalról természetes határokkal van körülvéve. És pedig: északról az *Északi-Jeges-tenger*, nyugatról az *Ural-hegység*, *Ural-folyó*, *Káspi-tenger*, dél felől az *Indiai-óceán*, keletről pedig a *Csendes-óceán* határolja. Területére nézve az öt földrész között a legnagyobb, s kiterjedése több mint 44 millió km². Lakosainak száma: 832 millió, s így 1 km²-re 19 ember jut.

Ha Ázsiát Európával összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy partvidékei nem olyan szaggatottak és változatosak, mint Európáé. A nagy tengerek nem nyúlnak mélyen a szárazföldbe s ezért nagyságához képest aránylag kevés öble van. Legjobban van tagolva a délkeleti része. Itt találjuk a tengerbe legmélyebben benyúló félszigeteket s világkereskedelmi fontossággal biró kikötőket.

Déli részén, mint Európánál, 3 nagy félsziget nyúlik mélyen az Indiai-óceánba: *Hátsó-India*, *Elő-India* és az *Arab-félsziget*. Nyugaton a *Fekete-* és *Földközi-tenger* által határolt *Kis-Ázsiát* találjuk. Északi partvidéke az év legnagyobb részében jéggel és hóval van borítva. Említésre méltó félsziget itt a *Szamojéd-*, *Taimir-* és *Csukcs*-félsziget. Ázsia keleti partvidékén a *Kamcsatka-* és a *Korea-félsziget*.

Ázsiát három nagy világtenger határolja s csak nyugati részén függ össze Európával. A *Szuezi-csatorna* ásatása előtt Afrikával is összefüggött. Ez a csatorna, mely az Indiai-óceánt a Földközi-tengeren át az Atlanti-óceánnal köti össze, a világkereskedelem legfontosabb közlekedési vonala.

Ázsia tengerei a következők:

1. *Indiai-óceán* a *Bengáli-öböllel*, az *Arab-* és *Vörös-tengerrel*. Szigetei: a *Lakkadivák*, *Maledivák* és *Ceylon*-sziget, továbbá az

Andamán- és a *Nikobár*-szigetek csoportja. Délkeleti részén vannak a nagyfontosságú *Kelet-Indiai*-szigetek.

2. *Nagy- vagy Csendes-óceán* a *Déli-* és a *Keleti-Khínai-*, *Japáni-* és az *Ochocki*-tengerekkel. A szárazföld mentén a Csendes-óceánban igen sok szigetet találunk. Ilyenek a Keletindiai szigetcsoportokon kívül: *Hai-nan* és *Formosa*, a *Riu-kiu*, a *Japán-* és a *Kurili*-szigetcsoportok és a *Szachalin*-sziget.

3. Az *Északi-Jeges-tenger*. A beleömlő folyók torkolatain kívül nagyobb fontosságú öblei nincsenek. Szigetei közül az *Új-Szibériai-szigetek* érdemelnek említést.

4. Ázsia nyugati részén vannak: a *Földközi-tenger* a *Sporadok* szigetcsoportjával és *Cyprus*-szigettel. Továbbá: a *Fekete-tenger*.

b) **Vizek.** *Tavak:* Ázsia szárazföldje telve van kisebb-nagyobb tavakkal, melyek között igen sok a sóstó. Nevezetesebbek: a *Káspi-tenger*, az *Aral-*, a *Balkas-* és a *Bajkal-tó*, a *Lob-nor*, a *Kuku-nor*, a *Tengri-nor*, a *Hamun-*, a *Holt-tó*, a *Genezareth-*, az *Urmia-* és a *Van-tó*.

Folyók: 1. Az *Északi-Jeges-tengerbe* folynak: az *Ob*, a *Jeniszei*, a *Lena*, az *Indigirka* és a *Kolima*.

2. A *Csendes-óceánba* folynak: az *Amur*, a *Pei-ho* (*ho*, vagy *kiang* = folyam), a *Hoang-ho* (Sárga-folyam), a *Jang-ce-kiang*, a *Mekong* és a *Menám*.

3. Az *Indiai-óceánba* folynak: a *Szaluen*, az *Iravadi*, a *Bramaputra*, a *Gangesz*, a *Godavari*, a *Kisztnah*, a *Narbada*, az *Indus* és a *Tigris-Eufrat* összefolyásából származó *Satt-el-Arab*.

4. A Kaspi-tengerbe folynak: az *Ural*, az *Arasz*, a *Kur* és a *Terek*.

5. Az Aral-tóba: az *Amu-Darja* és *Szir-Darja*.

6. A Holt-tóba ömlik a bibliai nevezetességű *Jordán*.

A folyók szabályozva nincsenek, ezért áradásaikkal sok kárt okoznak.

Ázsia hegyei.

Földünk legtömegesebb, legmagasabb és legzordonabb kiemelkedései Ázsiában terülnek el. Az összes felföldeket négy főcsoportra osztjuk. És pedig:

1. **Nyugoti felföldek.** Kis-Ázsia nyugoti partjain mint alacsony párkányhegyek kezdődnek s két ágra szakadva a Földközi- és a

Fekete-tenger mellékén húzódnak, mindig magasabbakká és zordonabbaká válnak s körülzárják a kisázsiai fennsíkot. Északi ágak *Pontusi*, a déli *Taurus* és *Antitaurus* nevet visel. Sziriában a Földközi-tenger mentén húzódik a cédrus fáiról híres *Libanon* és az *Antilibanon*. Ezeknek folytatásaként tekinthetők Palesztina hegységei, a melyek a Vörös-tengernél a Szinai-félszigeten levő *Szinai-hegyben* végződnek. Palesztinában találjuk Földünk legmélyebb medencéjét a *Holt-tóval*. (Vizének felszíne majdnem 400 méterrel fekszik mélyebben a tenger színénél.)

Gauriszankár a Himalajában.

Az Antitaurus keleti lejtőihez csatlakozik az *Örmény-felföld* az *Ararát* (5200 m) csúcsával (Noé bárkája). Ennek folytatása a Káspi-tenger déli részén kiemelkedő *Elbursz*-hegység *Demavend* nevű csúcsával s a Perzsa-öböltől északra fekvő *Zagrosz*-hegység. Az Elbursz- és a Zagrosz-hegység között terül el a homok- és sóspusztaságokkal borított *Iráni*-fennsík, melyet kelet felől a *Szuleiman-hegység* és a *Hindukus* határolnak.

2. **Közép-felföld.** Itt terül el Földünk legmagasabb és legtömegesebb hegysége. A Nyugoti-felföldnek mintegy határfala a *Hindukus*. Az óriási hegytömeg innen két irányban indul. Északkelet felé a *Pamir nevű fennsíkot*, délkeleti irányban az óriási *Himalaja-*

hegységet találjuk. Ég felé meredező, örökös hóval borított csúcsai közül nevezetesebbek: *Mont-Everest* 8850 m, *Kincsin-csinga* 8600 m és *Davalagiri* 8200 méter magas. Míg lent a hegyóriás lábánál majdnem állandóan forró nyár van és tropikus növényvilág tenyészik: fenn az égbe nyúló csúcsokon, hegyhátakon és jégmezőkön minden élet kihalt; emberi, állati és növényi életnek nyoma sincs.

A Himalája mellett vonuló hegyláncok a *Karakorum* és *Kven-lun*, melyek a Himalaja főgerincével a *Tibeti fennsíkot* zárják be.

A Pamir-fennsíktól északra keleti irányban húzódik a *Tien-san*, ettől északra az *Altai-*, *Szajan-* és *Jablonói-hegység*. Ezek és a Kven-lun, a *Khinai-alpok* és a *Khingan* hegylánca zárják körül a Föld egyik legkietlenebb homokpusztaságát: a *Góbi-sivatagot*.

A Khingan-hegylánchoz csatlakoznak a *Sztanovoi*-hegyláncok, délkeleten pedig *Hátsó-India-hegyláncai* füződnek a Himalajahoz.

3. **Különálló hegységek.** Az *Ural-hegység* és a *Kaukázus* választó falak Európa és Ázsia közt. Az Arab fennsík közepén a *Nedsd*. Előindiában a *Vindja*, *Keleti és Nyugoti Ghat-hegység*.

Úgy a Japán, valamint a Keletindiai szigetcsoportok 3—4 ezer méter magasságig emelkedő felföldekkel vannak borítva, melyeken igen sok a még most is működő vulkán.

Síkságok.

Ázsiának nemcsak óriási hegytömegei, de messze kiterjedő sík vidékei is vannak. Ezek a következők:

1. **Szibériai alföld.** Az Urál-hegységtől a Sztanovoi-hegyláncig, a Himalaja északi párkány-hegyláncaitól az Északi-Jeges-tengerig terjed.

A Jeges-tenger mellékén elterülő része csaknem állandóan jéggel és hóval van borítva. A határhegyeken beálló esőzések és hóolvadások alkalmával a nagy folyók torkolatai körül még kemény jégpáncél és vastag hóréteg borítja az egész vidéket. A nagy víztömeg nem talál szabad lefolyást s kitör medréből. Ilyenkor Szibéria északi, sőt középső részén is tengerhez hasonló áradások keletkeznek. Legtöbbször ezek is befagynak s a rengeteg síkvidék legnagyobb részén lehetetlenné válik minden emberi kultúra. Délről a magas párkányhegyek a meleg légáram beömlését föltartják, északról pedig a Jeges-tengerről ömlő dermesztő hideg légáramlatnak állandóan ki van téve: Szibéria éghajlata rendkívül zord, földje pedig legnagyobb részt nem mívelhető.

2. **Turáni alföld.** A Kaspi-tenger, Aral-tó, és az Iráni-fennsík közt terül el. Földje nagymennyiségű sót tartalmaz, különösen a Kaspi-tenger és Aral-tó között, ezért nem olyan termékeny, aminő fekvése mellett lehetne. Sok rajta a míveletlen pusztaság.

3. **Mezopotámia.** Igy nevezik az Eufrát és Tigris mellékén elterülő termékeny, de elhanyagolt sík földet. Hajdan világvárosok állottak itt, földmívelése virágzó volt, rajta gazdag és hatalmas népek éltek.

4. **A Hindusztáni-alföld.** A Himalajatól délre a Bramaputra, Gangesz és Indus mellékén terül el. Az Indus torkolatától északra elterülő *Tharr sivatag* kivételével az egész síkságot dúsan fejlődő növényzet borítja.

6. **A Khinai-alföld.** A Pei-ho és Jang-ce-kiang alsó folyásánál terül el. Dúsan termő föld, de az áradások tetemes károkat okoznak rajta.

Ázsia éghajlata és terményei.

Ázsia éghajlatában igen nagy különbségeket találunk; mivel az északi sarkvidéktől az egyenlítőig terjed, mindhárom éghajlati öv megtalálható rajta, de sehol sem tapasztalhatunk olyan hirtelen ellentéteket az éghajlatban, mint itten.

Ázsia legnagyobb része a mérsékelt éghajlati öv alá esik ugyan, azért aránylag mégis kis területének van mérsékelt éghajlata.

Éghajlat szerint a következő öveket különböztethetjük meg:

1. **Hideg éghajlata** van Ázsia északi részének, a Jegestenger partvidékétől délre a sarkkörig. Ez a terület a Föld leghidegebb vidéke, gyakran 60 fokos hideg is van. Az egész vidéket örökös hó és jég borítja; a föld 100 méter mélységig meg van fagyva, ez a *tundrák* fátlan, szomorú vidéke, hol a föld felületén csak mohok és zuzmók tenyészhetnek.

2. **Az erdőöv** a tundrák vidékétől délre a Jablonoi- és az Altai-hegyláncokig terjed. Itt is, mint Európa északi részében, terjedelmes *fenyő-* és *nyirfaerdőket*, délebbi részében pedig *lomberdőket* találunk. Az erdőségekben igen sok prémes állat: *coboly*, *hermelin*, *nyest* és *mókus* tanyázik. Az erdőöv nyugati részének sokkal enyhébb az éghajlata mint a keletié. A nyugoti rész folyómenti síkságain

terjedelmes szántóföldeket és legelőket találunk, keleten a zord éghajlat miatt az Ochocki-tenger minden télen befagy, pedig az Északi-tengerrel egyenlő szélesség alatt fekszik.

3. **Pusztai éghajlata** van Ázsia belsejének: a *Tibeti-fennsíknak* és a *Gobi-sivatagnak*, melyeket délről hatalmas párkány-hegyek határolnak. A nyaranként uralkodó déli szél (a *nyári monszun*, mely juniustól októberig tart) a tengerek felől páratelt felhőket hord magával, ezekbe a hatalmas hegyláncokba ütközve, páratartalmuk a hegyláncok déli lejtőire hull le, a fennsíkoknak csak a déli szél forrósága jut, eső nélkül. Októbertől júniusig, vagyis a téli időszakban, a hideg északi szél hajt végig ezeken a területeken. Ezért olyan kopárak e fennsíkok, rajtuk csak silány bokros és fűvel borított területek: *steppék* váltakoznak a sivatagokkal.

Különösen kietlen és zordon terület a Gobi-sivatag kavicsos pusztája, hol a félévenként váltakozó *monszun szelek* következtében a nyári 40 fokos meleg a téli 40 fokos hideggel váltakozik.

Ilyen pusztai éghajlata van a Balkas- és az Aral-tó környékének, sőt még Kis-Ázsia belsejének is.

A Tharr-sivatag, Irán és az Arábiai sivatag éghajlatát a *forróság* és a *szárazság* jellemzi; *sivatagi éghajlatuk* van.

4. **Mérsékelt éghajlata** csak Khína keleti részének és a Japán szigeteknek van. Itt szabályszerüen váltakozik a négy évszak, gyakoriak a nyári esőzések; csakhogy Khína éghajlata szélsőséges, Japán pedig egyenletes éghajlatú.

5. **Forró éghajlata** van Arábia és Irán déli partvidékének, Elő- és Hátsó-Indiának és az Indiai szigeteknek. *Melegség* és a nyári monszunok által hozott *bő esőzések* jellemzik ezt a vidéket. (Budapesten az évi esőmennyiség csak 60 cm, Elő-Indiában pedig 10—12 méter.) A forróság és a bő esőzések következtében páratlanul gazdag és változatos Dél-Ázsia növényvilága. Az állatvilágra is kedvező az éghajlat, de a lakosságra általában kedvezőtlen a mocsarak ártalmas kigőzölgése miatt.

Ázsia **növényvilágában** is, mint éghajlatában, nagy ellentéteket tapasztalunk.

A forró éghajlat növényzete páratlanul gazdag és változatos. Itt díszlenek a különféle *pálmák*, a *cukornád* és az *indigó*. Az őserdők legértékesebb fái: a *banán*, a *kenyérfa*, a *guttapercsa-*, az *eben-* és a *szantálfa*. Ez a hazája a *fahéjnak* és a különféle

füszereknek. Itt termesztik a *kávét*, a *rizset* és a *pamutcserjét.* Khina és Japán legértékesebb növénye a *rizs*, a *tea* és az *eperfa.* Itt terem a *rebarbara* és a *kámforfa* is.

A Turáni-alföldnek *dinnyéje* érdemel említést. Irán partvidékén pompás *szőlő* terem, Arábia pedig a legjobb *kávé* hazája ; de belsejük már sivatag, melyen még az oázisok is ritkák.

Igen szegényes növényvilága van Tibetnek, a Gobi-sivatagnak és az Aral-tó környékének is ; itt csak, — a helyenként nagy terjedelmű, — *fűtérségek:* a *steppék* szolgálnak táplálékul a pásztornépek nyájainak.

A steppék vidékétől északra elterülő erdőöv növényzete már ismét gazdagabb, itt helyenként a gabona is megterem; de a sarkkörtől északra a növényzetet csak *mohok* és *zuzmók* képviselik.

Állatvilága az éghajlat szerint változó és rendkívül gazdag.

A sarkvidéki tengerekben a *fóka*, a *rozmár* és a *bálna* tartózkodik, a partokon a *vízimadarak* fészkelnek, a folyók *halban* bővelkednek. Házi állatuk a *rénszarvas* és a *kutya.*

A nagy erdőségekben az értékes *prémes állatok* tanyáznak.

A steppéken igen sok *juhot, szarvasmarhát, kecskét, szamarat, lovat* és *tevét* legeltetnek. Tibet leghasznosabb háziállata a *jaktulok*, Indiában pedig a *zebu* és az *elefánt*, melyet itt már ősidők óta szelídítenek.

A vadon élő elefántnak legkedvesebb lakóhelye az indiai *dsungel* (buja növényzetű őserdő, melyet a bokrok és az embermagasságú füvek áthatolhatatlanná tesznek), hol rajta kívül igen sok *orrszarvú* és *majom* tanyázik: *tigris* és *leopárd* leskelődik zsákmány után, sőt az *óriási* és *mérges kígyók* is veszedelmessé teszik ezt a vidéket. A folyamok mentén pedig a krokodilushoz hasonló *gavial* szedi áldozatait.

A díszes *fácánoknak* és a hasznos *selyemhernyónak* Khina a hazája, a *páva* és a kiváló *tyúkok* pedig Dél-Ázsiából kerültek hozzánk.

Ásványország. Ázsia ásványi terményeinek a nagyságát nagyon nehéz megállapítani. A bányászat általában fejletlen, csak némely vidékén művelik a bányákat. Az *arany, ezüst, réz* és *ólom* Ázsia északi részeiben, különösen Szibériában és az Ural-hegységben nagy mennyiségben fordul elő. A drágakövek hazája pedig a déli rész. Elő- és Hátsó-Indiában sok a *gyémánt*, Keletindiában

a *rubin* és *zafir*; Japánban a *köszén*, a Kaspi-tenger mellékén a *köolaj*, Khínában a *porcellán*agyag, Iránban a *só* fordul elő nagy mennyiségben.

Rendszeresen bányászatot csakis az oroszok és japániak folytatnak.

Ázsia lakossága.

Ázsia lakosainak a száma 832 millió s bár a Föld lakosságának a felénél több itt lakik, általában mégse áll arányban a terület nagyságával. Vannak egyes helyek, ahol zsufolva van a terület. Különösen délkeleti Khínában s Elő-India némely városaiban. De óriási területek teljesen lakatlanok. Ilyenek Szibéria északi része, a Gobi-sivatag, a Kirgiz-puszta és Arábia túlnyomó része.

Származás szerint Ázsia lakossága a következőleg oszlik meg:

1. *Mongol faj*. A lakosság túlnyomó része. Laknak: Szibériában, Mandzsuriában, Koreában, Japánban, Khínában, Tibetben, Kamcsatkában, Turkesztánban, a Mongol földön és Hátsó-Indiában. Vallásra nézve a legnagyobb részük Confucius és Buddha tanait követi, a kisebb részük pogány vallású. Kevesen vannak a keresztények. Legműveltebbek közöttük a japánok és khínaiak.

2. *A kaukázusi faj*. Számra nézve a második. Laknak: Kis-Ázsiában, Örményországban, Sziriában, Kaukázusban, Iránban, Arábiában, Előindiában s Szibériában s mint bevándorlók és gyarmatosok elszórva Ázsia egész területén. Vallásra nézve túlnyomóan bramaisták, mohamedánok, keresztények, (16 millió), zsidók ($1^1/_2$ millió). Legműveltebbek közöttük a keresztények és a perzsák.

3. *A malájok*. Laknak: Malakka-félszigeten s a Keletindiai szigeteken. Általában műveletlenek s vallásra nézve pogányok. A keresztény hittérítők nagyon kevés eredménnyel működnek közöttük.

Ázsia országai.

1. Ázsiai török birodalom.

Magában foglalja Kis-Ázsiát, Örményországot, Sziriát és Palesztinát, Mezopotámiát és Arábiát.

a) Kis-Ázsiá-nak mondjuk azt a félszigetet, amely a Földközi- és a Fekete-tenger között az Aegei-tengertől keletre az

Örmény-felföldig terül el. Legnagyobb része a Taurus, Antitaurus, Örmény-felföld és Pontusi hegyláncok által bezárt fennsíkból áll. Lakosai túlnyomólag törökök, kik földmívelés- és állattenyésztésből élnek. A kereskedés a görögök és örmények kezében van. Kis-Ázsiát ma török néven *Anatoliának* nevezik s kerületekre (vilajet) van osztva. Hajdan virágzó ország volt, élénk kereskedést folytatott Európával. De mióta a törökök kezében van, földmívelése, ipara és kereskedése hanyatlott.

Legnagyobb és legfontosabb városa *Szmirna* (Iszmir). A híres szmirnai és perzsa szőnyegeknek lerakó helye, az Ázsia belsejéből karavánok által szállított ipari és kereskedelmi cikkeknek dús raktára. *Brussa* az Olympus aljában, *Sinope* és *Trapesunt* a Fekete-tenger mellett fekvő fontos kikötő- és kereskedelmi helyek. *Skutari*, Konstantinápollyai szemben, élénk hajóforgalommal. *Angora* vidékén tenyésztik a selyemszőrű kutyákat, macskákat és kecskéket, melyeknek szőréből drága szőnyegeket és sálokat készítenek.

Kis-Ázsia partvidékén terülnek el a *Sporadok*, számos szigetből álló csoport. Nevezetesebbek: *Rhodosz*, *Szamosz*, *Tenedosz* és *Khiosz*.

A Földközi-tengerben fekvő *Cyprus*-sziget az angolok birtoka. Földje túlnyomóan hegyes, gazdagon termő völgyekkel és jó legelőkkel. Értékes terményei: a bor, szentjánoskenyér, pamut. Főhelye *Levkosia*, a sziget belsejében.

b) Sziria és Palesztina a Földközi-tenger keleti partvidékén, a Libanon és Antilibanon lejtőin terül el. A Libanonnak hajdan híres cédruserdei majdnem teljesen kipusztultak. Tavai: a Holt-tó és Genezáreth. Folyói: a Jordán és az Orontes. Lakosai: törökök, arabok, druzok és maroniták. A Libanon hegyoldalain lakó keresztények 1862 óta külön kormányzóság alatt állanak.

Sziria legnagyobb városa *Damaszkusz*, 150 ezer lakossal. A főkormányzó székhelye, a Föld egyik legrégibb városa, élénk iparral és kereskedelemmel. A damaszkusi kard-pengék már régóta ismeretesek. *Beirut* kikötőváros, élénk tengeri kereskedelemmel.

Palesztina (Szentföld) főhelye: *Jeruzsálem*, a keresztények szent városa, 800 méter magas fennsíkon, kopár, sziklás ormok által körülvett terméketlen helyen fekszik. 30 ezer lakosa van, kik közt 6000 keresztény, 10 ezer zsidó, a többi mohamedán. A lakosok szappangyártással és különböző ereklyék készítésével és elárusításával foglalkoznak. Évenként 8—10 ezer zarándok látogatja. *Betlehem*

(Beith-Lahm) Jézus szülőhelye. *Nazareth* bibliai nevezetességű hely, valamint *Hebron* (El-Chalit) is.

c) Arábia. (Területe 3 millió km². Lakói száma: 5 millió.) A Vörös-tenger, Adeni-öböl, Arab-tenger, Perzsa-öböl, Mezopotámia és Sziria határolják. Két részből áll. Az európai török császár uralma alatt álló partvidékből és a független területekből. Földje a keskeny partvidéket és a középen fekvő Nedsd tartományt kivéve, száraz, terméketlen homokpusztaság. Lakosai arabok, kik mohamedán vallásuak s túlnyomóan nomád életet élnek. Legfőbb foglalkozásuk a lótenyésztés, kávétermesztés és karaván-kereskedés, miközben rablótermészetüknél fogva sok erőszakosságot követnek el.

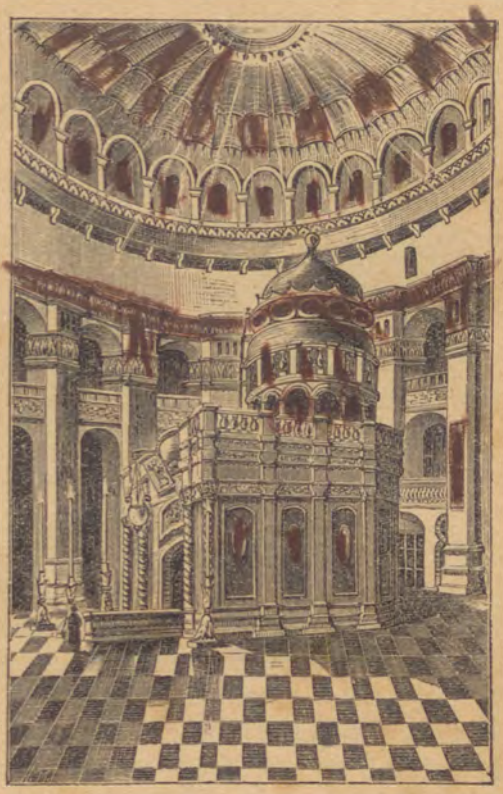

A szent sír kápolnája Jeruzsálemben.

A török birtokhoz tartozik a Vörös-tenger mellett elterülő partvidék: *Hedsasz* és *Jemen*. A politikai főváros: *Mokka*, a török kormányzó székhelye, kávéjáról híres. *Mekka* és *Medina*, a mohamedánok szent városai. Mohamednek Mekkából Medinába 622-ben történt futásától számítják a mohamedánok éveiket. Mekka, mint élénk kereskedőváros is nevezetes. *Hodeida* szintén jelentékeny kereskedő hely. *Dsida* kikötőváros. *Független Arábiához* tartoznak a félsziget közép, keleti és délkeleti részei, melyek közül nevezetesebbek: *Oman*, Arábia délkeleti részén, *önálló szultánság*. Főhelye: *Maszkat*. *El-Hasza* tartomány Arábia keleti részén fekszik. Főhelye: *El-Katif*. *Hadramaut* tartomány délen terül el. Főhelye: *Makalla*.

Arábia közepén, a Ráktérítő alatt terjed el a *Nedsd*, hegyláncokkal megszaggatott fennsík. Ettől délre van a *vahabiták erőteljes és harcias népének a hazája.* Számuk több mint $1^1/_2$ millió. Főfoglalkozásuk a nemes arab lótenyésztés. Vitézül védelmezik függetlenségüket. Fővárosuk: *Er-Riad*, az arab lókereskedés főhelye.

Arab férfi.

Arábia délnyugoti részén a hasonnevű öböl mellett van *Aden*, megerősített város, az angolok birtoka s a Szuezi-csatornán át folyó világkereskedelemnek a kulcsa.

Arábia északnyugoti részén fekvő magas hegyekkel és vadregényes völgyekkel, fennsíkokkal borított, bibliai nevezetességű Szinai félsziget Ázsiához tartozik, de politikai tekintetben egyiptomi kormányzás alatt áll.

d) Mezopotámia. Az Eufrát és Tigris mellékén fekszik. Majdnem egész területe sík, rosszul mívelt, termékeny lapály. Az Örmény hegyekből jövő s állandóan hajózható Eufrat és Tigris egyesülésük után *Satt-el-Arab* nevet visel. Lakosai nagyon vegyesek. Uralkodó faj a török, de vannak arabok, perzsák, örmények, kurdok, görögök és zsidók is nagy számban. Egy részük nomád életet folytat, a többi földmíveléssel, állattenyésztéssel és kereskedéssel foglalkozik. A hajdan hatalmas Babylon és Asszir birodalomnak csak romjai láthatók. Babylon város helyén apró falvak vannak, Ninive romjait most ássák ki. A régi, művésziesen készített csatornák és öntöző-gátak nyomai itt-ott látszanak és részben használhatók.

Legnagyobb városa: *Bagdad*, a Tigris két partján. A kormányzó székhelye. A hajdani kalifák fényes városa most már nagyon alá-hanyatlott. Jelentékeny kereskedelmi pont. *Mosszul*, a régi Ninive romjai közelében fekszik.

e) Örményország és Kurdisztán. Kis-Ázsia, Mezopotámia, Perzsia, a Kaukázus és a Fekete-tenger között fekszik. Az ázsiai török birodalom legbecsesebb tartománya. Az egész területet az Örmény-hegység ágai borítják. Termékeny völgyek, magas, hóborított

csúcsokkal váltakoznak. Legnagyobb csúcsa az Ararat s fennsíkja az *Erzerumi-fennsík*, melyen a rövid nyarat hosszú, kemény tél váltja föl. Itt ered az *Eufrát*, a *Tigris*, az *Arasz* és a *Kúr*. Tavai: a *Van* és az *Urmiai-tó*. Lakosai túlnyomóan örmények és kurdok.

Fővárosa: *Erzerum*, a hasonnevű fennsíkon, élénk karavánkereskedéssel. *Eriván* közelében van *Ecsmiadzin* kolostor, az összes ázsiai és európai örmények patriárkájának székhelye. Kurdisztán főhelye: *Diarbekir*, 40 ezer arab és kurd lakossal.

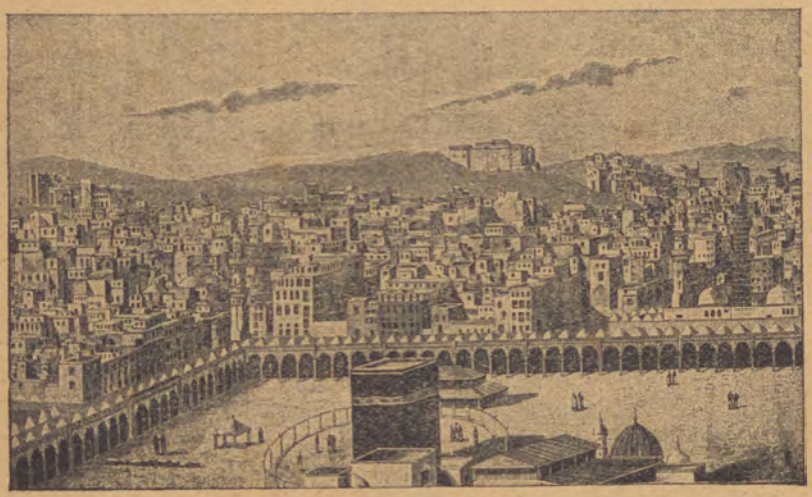

Mekka látképe, előtérben a Kaaba.

2. Iráni-Felföld.

Az *Örmény-hegyek*, az *Elbursz*, a *Hindukus*- és a *Szuleiman-hegység*, továbbá a *Zagrosz-hegység* fogják közre az *Iráni-Felföldet*. Ezen a felföldön három, egymástól teljesen független országot találunk. Ú. m. a felföld nyugoti nagyobb részén *Perzsiát*, a keleti kisebb részén pedig *Afganisztánt* és *Beludsisztánt*.

a) Perzsia királyság. A Perzsa királyságnak ötször akkora a területe mint hazánknak. Lakóinak száma 8—9 millió. Számbavehető folyói és tavai nincsenek, mert a sivár, forró, sós homokpusztaság rohamosan elnyeli a kevés csapadékot. Elég esője soha sincs, ezért a sok hegység kopár, növénynélküli. Szerte-szét azon-

ban termékeny oázisok vannak, telve déli gyümölcsökkel, rózsaligetekkel stb.

Éghajlata rendkívül ellentétes. A Perzsa-öböl mellékén majdnem egész éven át perzselő hőség, a Kaspi-tenger körül több mint öt hónapon át dermesztő hideg van. A nyugoti részen ritkán esik az eső, az ég egész éven át azurkéken mosolyog a száraz homoksivatagra, vagy a tündérkerthez hasonló oázisokra.

Szőnyegszövés Perzsiában.

A lakosok túlnyomóan perzsák, a hajdan hatalmas birodalom lakóinak ivadékai. Vallásra nézve mohamedánok. Alattomos, tettető nép. Legtöbben földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak, de sokan vannak, kik háziipart űznek (perzsa kendők és szőnyegek), vagy karaván-kereskedést folytatnak. A perzsákról igen érdekesen ír hazánkfia, *Vámbéry Ármin*, aki sokáig élt közöttük.

Terményei: a házi állatai közül legjelentékenyebb a ló, a juh és a teve; vad állatai: az oroszlán, medve, hiéna, sakál, tigris és gazella. — A gabonaféléken kívül különösen sáfrányt, indigót, dohányt, rózsát és jácintot termesztenek. Nemes ércek nincsenek, drágakövek közül csak a türkisz fordul elő.

Nevezetesebb városai: *Ispahan*, a fennsík közepén, Perzsiának egyik legnagyobb s hajdan legfényesebb városa volt. *Teherán* a Kaspi-tengerhez közel, a kialudt *Demavend* vulkán aljában fekszik. Perzsiának ez a jelenlegi fővárosa, de sem utcái, sem palotái nincsenek oly rendesek és szépek mint Ispahanéi. *Szírász*, rózsaligetek között, 1350 méter magasságban fekszik. Hajdani fénye ennek is hanyatlott, de Perzsiának még mindig legérdekesebb városa. Vize

elegendő van, levegője enyhe, földje rendkívül termékeny, a rózsák állandóan nyílnak, kitünő szőleje és bora messze vidéken híres. A lakosság rózsavízzel, rózsaolajjal, szőlővel, déligyümölccsel és borral kereskedik. *Tebrisz* az örmény hegység bércei közt 1400 méter magasságban, kopár fennsíkon fekszik. Perzsia legfontosabb kereskedővárosa.

b) Afganisztán. Perzsiától keletre a Hindukus által elborított területen fekszik. Termékenyebb vidékek csak a völgyekben és a Hilmend jobb partján vannak. Tava a Hamun-tó, folyója a beleömlő Hilmend, melynek torkolata tavasszal terjedelmes mocsárrá lesz.

Lakosai afgánok, kik a hajdani perzsák és turkománok összekevert ivadékai. Törzsekre vannak oszolva, de valamennyien a Kabulban székelő emirt ismerik uruknak. Leginkább állattenyésztéssel, gyümölcstermesztéssel és karaván kereskedéssel foglalkoznak. Legnépesebb városa *Herát*, 100 ezer lakossal, jelentékeny iparral és kereskedéssel. *Kabul*, 60 ezer lakossal, hasonnevű folyó mellett fekszik. A Khaiber-szoroson át Indiába vezető út fontos pontja. Lakosai élénk kereskedést folytatnak az indusok-, turkománnok- és perzsákkal. *Kandahar* európai módra négyszögben épült szép város.

c) Beludsisztán. A Szuleiman-hegység ágai borítják, melynek völgyeiben gabona, szőlő, gyümölcs bőven terem.

Lakosai nagyon vegyesek, közös néven beludsok. Részint független törzsekből állanak, részint az angolok fennhatósága alatt. Névleg egy kán uralkodik felettük, ki viszont az indiai alkirálynak engedelmeskedik.

Fővárosa: *Kelat*, a kán székhelye, 2200 méter magas, de termékeny fennsíkon.

3. Elő-India. (Császárság.)

Így nevezzük a Himalája-hegységtől délre elterülő félszigetet. Természeti alkotásánál fogva két főrészből áll: az *Indiai-lapály*ból (Hindusztán) és a Dekáni-fennsíkból. A Himalája hegyvidékének csak déli alacsonyabb lejtői számíthatók ehhez az óriási félszigethez.

Földje: Az északi határán koszoruként emelkedő Himalája nemcsak a Föld legnagyobb hegyrendszere, de legrégibb képződménye is. A Himalája óriási sziklafalként emelkedik India északi részén. Meredeken, de lépcsőzetesen emelkedik föl az Indiai lapályból s eze-

ken a lépcsőzetes oldalakon, különösen északnyugoti részében az Indus-folyó kanyarulatánál, bűbájos a vidék, dús a termékenység, örökös a tavasz. Minél feljebb emelkedünk, annál ridegebbé lesz a levegő, satnyább a növényzet s ritkább az emberi lakás. Míg lent a hegy lábánál a legnagyobb nyári forróság mellett buja állati és növényi élet látszik: fenn a hegyóriás havas gerincein és tetőin minden élet kihalt a dermesztő hideg miatt. Beláthatatlan jégmezők, 8 ezer métert meghaladó havas tetők meredeznek a perzselő napfényben nyugvó Indus-völgy fölött.

Az óriási hegytömeget 3 szakaszra osztjuk: nyugoti, közép és keletire. Legmagasabb a középső, legtömegesebb a nyugati és legszélesebb a keleti. Legmagasabb, örökös hóval fedett csúcsai: Mount-Everest 8850 m magas. Kancsindsinga 8600 m és Dhavalaghiri 8580 m magas.

A Himalája két ellentétes oldalán, de egymáshoz közel, két nagy folyó ered: a *Gangesz* és a *Bramaputra* s rendkívül sok ágban, óriási területet befogva, közös torkolattal ömlenek a Bengali-öbölbe. A Gangesz az indusok szent folyója. A mellette elterülő széles lapályon a Földnek csaknem minden tropikus növénye és legnemesebb fűszere megterem. Toronymagasságra nő a fű, káka és bozót, melyek között a legfélelmetesebb vadállatok, különösen a vérszomjas *királytigris*, nagy mennyiségben tanyáznak. A mocsárnak és roppant víztömegnek forró és nagymérvű kigőzölgése azonban igen egészségtelenné teszi a levegőt, minek folytán a pestisnek és más veszedelmes betegségnek itt állandó tanyája van.

A Himalája hegyvidéknek olyanforma az *éghajlata*, mint az Alpoknak; csakhogy aránylag melegebb, mert a Himalájának 3500—4000 m magas oldalain még lombos erdőket találunk. A magas fekvésű bércek között dermesztő a hideg, örökös a hó, de amint fokozatosan lejebb ereszkedünk a Hindusztáni lapály felé, fokozatosan enyhébb és enyhébb a légkör. A Gangesz mentén már örökzöld, gazdag a növényzet, forró az éghajlat; gyakoriak a szélviharok és a felhőszakadások. A Dekán-fenntérségen száraz az időjárás mindaddig, míg az évenkint szabályosan ismétlődő *monszun*-szelek esőt nem hoznak. A Malabár- és Koromandel-partvidéken is bő esőzések vannak a monszun-szelek idején, májustól októberig. Ha az esővel járó szelek nagy ritkán némelyik évben elmaradnak, akkor nagyon rossz termés van Elő-Indiában; gyakran éhinség.

Elő-indiai mocsaras vidék.

Termények. Elő-Indiának az állat- és növényvilága rendkívül változatos. Egyetlen egy országban sincs annyiféle állat és növény, mint Indiában. Ásványai közül különösen a drágakövek nevezetesek. Az Európában általánosan ismert állatok mellett itt tanyáznak a földnek legnagyobb és legfélelmetesebb állatai. Itt van hazája az *elefánt*nak, a *királytigris*nek, a *leopárd*nak, az *orrszarvú*nak, a *vad bivaly*nak és a *púpos ökör*nek. Az áthatolhatlan sűrüségek és erdőségek (dsungelek) telve vannak *majmok*kal és *mérges kígyók*kal, melyeknek marása miatt évenként sok ezer ember pusztul el. Vadon tanyáznak a *pávák.* Az óriási folyamok telve vannak hüllőkkel, melyek közül említendő a *gaviál* (krokodil), mely a Gangeszben él csapatosan.

A növényországból Elő-Indiának sajátos növényei: az óriási *banánfa, areka-* és *kókusz-pálma,* az *ébenfa,* a sajátságos futónövényeknek és sásféléknek (raffia) különböző fajai, a *cukornád,* a *pamut,* a *fahéj,* a *szerecsendió, szegfüszeg* s még több más drága fanemek és fűszerek. Alig van a Földnek olyan növénye, mely India hóborított tájaitól a Ganges tropikus partvidékéig meg ne teremne.

Lakosok. India lakói két nagy fajra oszlanak: az árja *hindukra* és az őslakosságot magukba foglaló *dravidákra.* Az előbbiek leginkább az Indus és Ganges vidékén, az utóbbiak a Dekani-fennsík hegyes vidékeit és Ceylon szigetét lakják. Egy részük pedig évezredek óta összekeveredett. Társadalmilag 4 fő s több mint 40 alosztályra és a megvetettekre vagy páriákra oszlanak. (Kasztrendszer.)

Ezt a társadalmi elkülönítést a vallásalapító Brahma rendelte így, kinek tanai a hinduk *Veda* című szent könyvében vannak megírva, még pedig egyik legrégibb nyelven, szanszkrit nyelven. Eszerint az istenség három személyből áll. *Brama,* a világ teremtője, *Visnu,* annak fenntartója és *Siva,* a romboló isten, ki nyughatatlanul jár a világegyetemben, gyakran megjelenik állatalakban és mindig arra törekszik, hogy lerombolja a létező világot.

A Veda szerint az embereket Brahma a saját testéből teremtette. És pedig:

1. A braminokat vagy a papokat a fejéből és ezek tartóznak az első kasztba.
2. A katonákat vagy harcosokat a karjaiból, ezek alkotják a második kasztot.
3. A kereskedőket és földmívelőket a gyomrából, ezek teszik a harmadik kasztot.
4. A kézműveseket vagy iparosokat a lábaiból, ezek képezik a negyedik kasztot.

Ezek a kasztok oly szigoruan el vannak egymástól különítve, hogy egyikből a másikba sem tudomány, sem szorgalom, sem gyüjtött vagyon által átmenni nem lehet.

A páriákhoz vagy megvetettekhez számítják a dravidákat, vagyis India őslakóit, a meghódított népek ivadékait és az idegeneket, beköltözötteket.

Hiszik a lélekvándorlást s azt tartják, hogy a lélek, míg megtisztul, valamely állatban él. Ezen hitüknél fogva az állatokat kímélik, soha egyet meg nem ölnek, nehogy velök a benne levő emberi lelket is megöljék.

A dravida népfaj 3 főtörzsre oszlik: a *tulajdonképeni dravida törzs*, mely a Dekáni-fennsík hegyes vidékeit lakja; a *munda* törzs Elő-India északi és déli részében s a *szingalézek* leginkább Ceylon szigetén laknak.

A lakosság túlnyomó számban a brahma vallást követi, de nagy számban vannak mohamedánok, budhisták és pogányok.

Túlnyomóan földmíveléssel foglalkoznak, de jelentékeny az állattenyésztő is, különösen a Himalája völgyeiben és a Dekáni-fennsíkon. Az ipar és kereskedelem fejletlen. A tengeri és szárazföldi forgalom az angolok, franciák és portugállok kezében van. Különösen Angliából nagy mennyiségű ipari cikket szállítanak Indiába. A személyi forgalom a szárazföldön meglehetős élénk s az egyes városokat összekötő vasuti vonalak hosszúsága megközelíti a 40 ezer kilométert.

Elő-India történelme és felosztása.

Elő-Indiát Krisztus előtt mintegy 2000 évvel a most uralkodó hinduk hódították meg. Őslakói az általuk leigázott dravidák voltak, kik a hódítók elől a hegyek közé menekültek s részben még máig is megőrizték ősi szokásaikat és erkölcseiket.

Az európai népek előtt India sokáig ismeretlen volt. Amint a fölfedezések megindultak: Elő-Indiát is ellepték a kincs-sóvár tengeri utazók. Legelőször a portugállok, majd a hollandok és franciák s 1600-ban az angolok alapítottak itt gyarmatokat. Az angolok, hogy a többi európai népeket kiszorítsák, csakhamar megalapították a Kelet-Indiai Társaságot. Ez gyarmatokat alapított, a tengerparton kikötőhelyeket létesített. Kalkutta már 1660-ban jelentékeny gyarmata volt az angol társaságnak. Az a rendkívüli termékenység, mely Elő-Indiát a világ egyik leggazdagabb országává teszi, különösen az Európában hiányzó délszaki növényeknek és fűszereknek nagy változatossága, elbűvölte az angolokat. Minél jobban megismerték a félszigetet, annál nagyobb tevékenységet fejtettek ki, hogy urakká lehessenek Indiában. Angolországban már a XVIII. században általános nemzeti cél lett: Elő-India meghódítása.

Kezdetben a Kelet-Indiai Társaság végezte ezt a nagy föladatot. De lassanként annyi lett az angol gyarmat Indiában, hogy nem tudott ott, különösen a benszülöttek nyugtalansága miatt, kellő rendet tartani. Ekkor angol gyarmatnak nyilvánították egész Elő-Indiát, s mint ilyent már nem a társaság, hanem az angol kormány igazgatta. Később, 1877-ben India császárság lett, az angol király fölvette az indiai császár címet. Most állandóan egy külön kormányzó lakik Kalkuttában, ki alkirályi címet visel. Az óriási terület számtalan apró kis államra oszlik, melyeket részint a benszülött törzsfőnökök, részint az egykori fejedelmek utódai kormányoznak. De valamennyien Anglia fennhatósága alatt állanak. Mivel az Indiával szomszédos területek meghódítására az

oroszok is törekesznek, az angolok mindent elkövetnek, hogy részint jó bánásmód által, részint a benszülöttek jólétének emelése által a lakosság rokonszenvét a maguk számára biztosítsák.

Elő-India politikai beosztása és városai.

Elő-Indiát négy főrészre osztjuk, ú. m.:

A) Himalája vidékére. B) Az Indus és Gangesz-sík vidékére, melyet röviden *Hindusztánnak* nevezünk. *C) Dekáni felföldre. D) Ceylon-sziget.*

Politikai beosztás szerint vannak: a) *angol*, b) *francia és* c) *portugál* birtokok, habár ez a két utóbbi csak kis terület, d) *Független államok.*

a) **Angol birtokok.**

A) Himalája hegyvidéke. Az Indus-folyam felső vidékén terül el. Magas hegyláncok és sziklás völgyek által megszaggatott hegyvidék. Lakói részint nomád életet élnek, részben állattenyésztést és házi ipart folytatnak. Világhírű és fontos kereskedelmi cikkek az itt készített kendők, sálok, melyeket a Közép-Ázsia pusztaságain tenyésztett kecskék finom szőréből készítenek.

Ezen a vidéken legnevezetesebb *Kasmir* tartomány, melynek lakói erőteljes, értelmes népek. Fővárosa *Kasmir*, a hasonnevű szövetek kereskedésének főpontja.

B) Hindusztán. Az Indus-folyam középső folyásától a torkolatáig s a Gangesz és Bramaputra forrás vidékétől a Bengali-öbölig, délen a Vindja-hegységig terjed. Városok: *Haiderabad*, az alsó Indus vidékének legélénkebb iparos- és kereskedő-városa, megerősített hely, fegyver- és selyemgyárral.

A Gangesz vidékén: *Kalkutta*, 1 millió 300 ezer lakossal, nem messze a tengertől, Elő-India fő, s úgy ipari, valamint kereskedelmi szempontból legfontosabb városa. Nagy baj, hogy egészségtelen vidéken van s a veszedelmes betegségeknek állandó tanyája. *Benaresz*, a hinduk szent városa, 300-nál több mohamedán mecsettel és 1000 hindu templommal, az ó-indiai tudományosság középpontja, hires brahmin iskolával. India legnevezetesebb zarándokló helye. *Dehli* a Gangesznek Dsamna nevű mellékfolyója mellett. Hajdan az indiai nagy Mogul székhelye volt és a Föld legszebb városának tartották. Régi fénye aláhanyatlott.

C) A Dekáni-felföldön: Bombay (Bombé) az Arab tengerparton, 900 ezer lakossal. Elő-India legfontosabb kikötőhelye.

Régi hindu templom Benareszben.

Ipar, kereskedelem és forgalom szempontjából Kalkutta után a legkiválóbb hely nemcsak Elő-Indiában, de az egész világkereskedelemben. Európa, Ázsia és Ausztrália közötti tengeri forgalomnak egyik legfontosabb helye. Lakosai nagyon vegyesek, de túlnyomóan hinduk. *Hajdarabad*, a Dekáni-fennsík belsején, vidékén sok gyémántot találnak. *Madrasz*, a Koromandel parton, fontos kikötőhely, élénk iparral és kereskedelemmel.

D) Cejlon-sziget. A Koromandel parttól a Palk-szoros választja el. Földje hegyes, de északi részén terjedelmes lapály van. Átlagos magassága a hegyes vidéknek 1500 méter, de vannak 2500 méterig emelkedő csúcsai is. Az Ádám-csúcs, 2300 m magas, vidéke legszebb tájéka Cejlon-szigetének. Lakosai a dravidák s számuk három millió.

Földje nagyon termékeny s alig van a Földnek olyan része, mely e tekintetben Cejlon-szigetét fölülmulja. A természet mind a három országa gazdagon van képviselve. Különösen nevezetesek dágakövei és igazgyöngyei, melyeket a köröskörül elterülő tengerből halászott kagylókból szednek ki. 1796 óta az angolok birtoka. Fővárosa: *Colombo*, 160 ezer lakossal, élénk forgalommal és kereskedelemmel.

b) Francia birtokok.

Elő-India keleti és nyugoti partvidékein van a franciáknak néhány városra kiterjedő birtokuk és gyarmatuk. Ezek azonban csak kereskedelmi szempontból birnak jelentőséggel. Nevezetesebbek a keleti részen a Koromandel parton: *Pondichéry* (Pondicséri), a nyugoti részen: *Mahé*.

c) Portugall birtok.

Hajdan a portugalloknak is jelentékeny birtokaik voltak az Indiai-oceánban. Övék volt a gazdag Cejlon-sziget is. Amint azonban az elmult századokban hatalmuk és különösen tengeri kereskedelmük hanyatlott, előindiai birtokaikat elvesztették. Jelenleg csak a nyugoti parton, melyet itt *Malabar-part*-nak neveznek, *Goa* nevű kikötőváros a birtokuk.

d) Független államok.

India egész területe angol fennhatóság alatt áll, csak a déli részen fekvő Nilagiri és Aligiri hegyvidékén, továbbá a Himalája meredek bércei között lakó vad törzsek őrizték meg teljesen függetlenségüket.

A déli rész a *travankuri herceg* fennhatósága alatt áll, északon pedig, a Középső-Himalája vidékén két államot találunk: *Nepal királyságot* és *Bhutan fejedelemséget.*

4. Hátsó-India.

A *Bengal-öböl* és a *Déli-Khínai-tenger* között elterülő félszigetet *Hátsó-Indiának* nevezzük; déli félszigetét, mely majdnem az egyenlítőig nyúlik, *Malakka-félszigetnek* mondjuk.

Felülete: A Himalája-hegység keleti csoportjának ágai borítják, melyek északról délre húzódó láncolatokra szakadnak. A hegyláncokat egymástól folyók választják el, melyeknek széles, termékeny völgyei vannak.

Vizei: A Déli-Khínai-tengerbe folynak a *Mekong-* és a *Menám-*folyók, melyek bővizüek, de hajózásra nem igen alkalmasak. A Martabáni-öbölbe folynak: a *Szaluen* és az *Iravadi*, melyek egészségtelen, mocsaras deltával ömlenek az öbölbe.

Éghajlat: Hátsó-India levegője általában meleg és nedves, ami a növényzetre igen előnyös, de az emberek egészségére hátrányos. A magasabban fekvő hegyoldalak levegője kellemes és egészséges, de a parti mocsarak kigőzölgése igen ártalmas.

Termények: Hátsó-Indiában sem az állati, sem a növényi élet nem olyan változatos, mint Elő-Indiában. Növényei közül első helyen említendő a *rizs*, amelyből igen sokat hoznak Európába. Ezenkívül igen sok *cukornád*, *bors*, *dohány*, *pamut* és *festőnövény* terem itten, amelyek szintén fontos kiviteli cikkek.

Politikai felosztás.

Hátsó-India 3 részből áll, ú. m: az *angolok, franciák gyarmataiból* és *Sziam királyságból.*

A) Angol Hátsó-India.

Ide tartoznak: *Birma-ország*, mely a Martabani-öböltől északra a Szaluen és Iravadi folyamok vidékén terül el. Fővárosa *Rangun* az Iravadi torkolatánál, 200 ezer lakossal. *Mandale*, az Iravadi termékeny völgyében, egészséges vidéken. A nemrég még független Birma-államnak fővárosa. *Molmein*, a Szaluen torkolatánál, a külföldre szállított rizsnek egyik fő lerakó-helye.

Malakka-félsziget és *Szingapur-sziget.* A Malakka-tengerszoros és Sziámi-öböl közt mélyen a tengerbe, majdnem az egyenlítőig, hosszú, keskeny földterület nyúlik: ez *Malakka*-félsziget, hasonnevű várossal és közvetlen mellette a déli csúcsán van a világkereskedelemnek egyik legfontosabb helye: *Szingapur város*, hasonnevű kis szigeten.

Andamani, Nikobári-szigetcsoport és *Penang-sziget.* Az előbbiek terméketlenségük és egészségtelen éghajlatuk miatt nem nagy jelentőségüek. A Malakka-szoros bejáratánál fekvő kis *Penang-sziget* úgy fekvésénél, valamint termékenységénél fogva kiváló jelentőségű.

B) Francia Hátsó-India.

A Mekong-folyam völgyében fekszik s a Déli-Khínai-tenger által van határolva. Északi és keleti része hegyes, kopár, a Mekong völgye igen termékeny. A következő részekből áll:

a) **Annam,** főhelye *Hué*, megerősített hely, hajógyárakkal.

b) **Kokhinkhina:** főhelye: *Szaigun*, a francia kormányzó székhelye, élénk kereskedőváros.

c) **Kambodsa,** termékeny területe van.

C) Sziam királyság.

Az angol, francia gyarmatbirtok és a Sziami-öböl közt fekszik. Földjét a Menam-folyó öntözi, sík terület s igen termékeny.

Sziam önálló királyság, a királyt az előkelő sziámiak választják, aki korlátlan hatalommal bír. Fővárosa: *Bangkok*, a Menam torkolatánál, élénk kereskedőváros, Hátsó-India egyik legélénkebb forgalmú városa.

5. Kelet-Indiai szigetcsoport.

Hátsó-Indiától délkeletre, a Csendes-óceánban messze terjedő szigetcsoportok vannak, melyeket Kelet-Indiai szigeteknek nevezünk. Ez a szigetvilág összekötő kapocs az ó- és újvilág: Ázsia és Ausztrália között. Területük mintegy 2 millió km² s a rajtuk élő emberek száma 44 millió, Ázsia szárazföldjéhez viszonyítva tehát elég népesek.

A felszín és éghajlat. Földjük általában hegyes és vulkánikus természetű. Némelyik szigeten a hegycsúcsok a 3000 méteren is felülemelkednek, és többön van még ma is működő vulkán. Éghajlatuk meleg, nedves, de nem túlságosan forró, mert a mindenfelül

Császári palota Mandaleban.

beható tengeri levegő sok párát visz belsejükbe s így mérséklik a forróságot. A hegyek oldalai, a völgyek és síkságok igen termékenyek.

Terményei. Kelet-India a természetnek mind a három országában sokkal gazdagabb mint Hátsó-India. Az állatországból itt is honos a *tigris*, *leopárd*, *elefánt*, *tapir*, *orrszarvú*, *orángután* stb. Az erdőségekben és a futónövények által össze-vissza folyt sűrüségekben a szárnyasoknak számtalan faja tanyázik. A növényvilág oly gazdagságot és termékenységet tüntet föl, aminőhöz hasonló alig van az egész világon. Tömérdek *fűszer*, *rostos növény*, továbbá *szágó*, *kámfor*, *gyanta*, *balzsam*, *guttapercsa*, *kaucsuk*, *dohány*, *kávé*, *cukornád* stb. kerül innen forgalomba. Különösen a sokféle fűszernövény oly mennyiségben van, hogy egyes szigetek levegőjét egész illattárral tölti meg. Nekünk, európaiaknak, elképzelhetetlen az a dús termékenység és sokféleség, melyet az itteni növényvilágnál tapaszlalhatunk. Hasonlóképen gazdag az ásványország is. Sok a *gyémánt* és az *arany*, továbbá a *vas*, *réz*, *ón*, *horgany*, *kőszén*, *kősó*, stb.

Lakosok és foglalkozásuk. Kelet-India lakói sokfélék. Benszülött lakók a malájok és pápuák, de vannak európaiak, ázsiaiak és amerikaiak is, kik a kereskedelmi forgalmat közvetítik. A nyerstermeléssel túlnyomóan a benszülöttek foglalkoznak. A földmívelés, állattenyésztés, erdőírtás és részben a bányászat az ő feladatuk. Az ipar és kereskedelem pedig a beköltözötteké. Vannak még egyes szigetek, melyeken a lakosság félvad állapotban él s rendes munkával nem foglalkozik. A művelt népek, különösen a hollandok, mindent elkövetnek, hogy ezeket is megnyerjék a magasabb emberi művelődésnek. Terjesztik közöttük a keresztény vallást, és törekszenek őket rendes foglalkozáshoz szoktatni.

Kelet-India felosztása. Mint Elő-Indiában az angolok, Hátsó-Indiában a franciák, Kelet-Indiában a hollandok törekszenek fennhatóságukat minél inkább kiterjeszteni és megszilárdítani. Ez nekik a benszülöttekkel való humánus bánásmód mellett csaknem sikerült is. Van ugyan a portugálloknak, angoloknak, sőt legújabban az amerikaiaknak itt-ott gyarmatuk és befolyásuk, de Kelet-India szigetei és népei fölött legnagyobb részt a hollandok uralkodnak. Befolyásukat és hatalmukat nem éreztetik zsarnokilag, sőt ellenkezőleg, a leghumánusabban teljesítik nemes feladatukat. A benszülöttek bizalmát törekednek megnyerni s majdnem minden szigetnek a legmesszebbre menő önkormányzatot engednek.

A Kelet-Indiai szigeteknek négy csoportját különböztetjük meg, ú. m.:

A) *Nagy-Szunda-*,
B) *Kis-Szunda-*,
C) *Molukki vagy fűszer-* és
D) *Filippi-szigetetek.*

A) **Nagy-Szunda szigetek.** Hátsó-Indiától délkeletre terjednek s négy nagy szigetből állanak, ú. m.: *Szumatra, Jáva, Borneó és Celebesz.*

a) Szumatra. Malakka-félszigettől a hasonnevű és Jávától a Szunda-szoros választja el. Nagyobb Magyarországnál, lakosainak

Szumátrai ház és éléstárak.

a száma azonban csak $4^1/_2$ millió. Északkeleti része sík, délnyugoti hegyes. Földje termékeny. Északi része még független, túlnyomó része a hollandoké. Fővárosa: *Palembang*, a keleti és *Padang*, a nyugoti oldalon.

b) Jáva-sziget. Területe 140 ezer km² s lakosainak a száma 30 millió, legnépesebb a Nagy-Szunda szigetek között. Szumatrától csak a Szunda-szoros választja el s annak délnyugoti oldalán emelkedő magas hegyláncok mintegy folytatásai a Jáva-szigeten végighúzódó vulkánsoroknak. Jáva területe hegyes, 45 vulkánja közül legmagasabb a Szemeru, 3700 m magas. Sok vulkán működik még mai napig is és többször idéznek elő rombolásokat a szigeten. Talaja olyan termékeny, hogy alig van hozzá hasonló. Legfőbb

termények a *rizs*, továbbá a *kávé*, *dohány*, *fahéj* stb. Fővárosa: *Batávia*, a holland kormányzó székhelye, 120 ezer lakossal. Kikötője alkalmatlan, égalja egészségtelen, mégis a világkereskedelemnek, az Európa és Ausztrália közti forgalomnak jelentékeny helye. *Szurabaja*, 100 ezer lakossal, jeles kikötővel s élénk forgalommal.

Jáva egész területe a hollandok birtoka.

c) Borneo. Területe: 750 ezer km² lakói számát biztosan megállapítani nem lehet, mert belseje még egészen ismeretlen. Területére nézve Ázsia legnagyobb szigete. Belsejét bővízű folyamok öntözik s területe, különösen ezek mellékein rendkívül termékeny. Vizei és hegyei sok *aranyat*, *gyémántot*, *vasat*, *rezet* stb. szolgáltatnak; a növényország a sok fűszernövényen, olaj- és rostos fanemüeken kívül óriási kúszónövények és rengeteg őserdők által van képviselve. Őslakói a kegyetlenségükről ismert *dajákok*. Szép és erőteljes népfaj, de vad természetüknél fogva a művelődésre nem igen fogékonyak. Északnyugoti része az angolok, a többi a hollandok birtoka. Főhelye: *Pontianak*, a nyugoti részen.

Maláj férfi Batáviában.

d) Celebesz-sziget. Borneótól a Makasszár-tengerszoros választja el. Területe: 200 ezer km² s lakói száma: 3 millió. Nagyon tagozott, négy irányban tengerbe nyúló félszigete van. Földje hegyes, vulkánikus természetű. Földje igen termékeny, levegője egészséges. Lakosai malájok. Főhelye: *Makasszár*, a sziget déli részén, jelentékeny forgalommal.

B) **Kis-Szunda szigetek.** A Jáva-szigeten végighúzódó vulkánikus hegysornak a folytatásai. Úgy ettől, valamint egymástól keskeny tengerszorosok által vannak szétválasztva. Mintegy 40 kisebb-nagyobb szigetből állanak s egész Új-Guineáig kiterjeszkednek. Valamennyien vulkánikus természetüek. Részben már Ausztrália termények és állatai találhatók rajtuk. Nagyobb szigetek: *Bali*, *Lombok*, *Szumba*, *Flores* és *Timor*. Ez utóbbi részben a portugáloké, a többi holland birtok.

C) **Molukki-szigetek.** Az előbbiektől északkeletnek, Celebesz és Új-Guinea között. Több mint 100 apró és nagyobb szigetből állanak. Területük összesen 100 ezer km². A lakosok száma $1^1/_2$ millió, kik malajok és pápuák. Fekvésüknél fogva inkább Ausztrália, mint Ázsiához tartoznak. Három csoportba oszthatók: *északi, közép-* és *déli-csoport.* Különös terményeik: *szegfűszeg, aranypálma, muskotálydió.* Jelentékenyebb szigetek: Dsiloló (Halmahéra), mely nagyon hasonlít Celebeszhez. Fővárosa *Dsiloló. Amboina,* innen szállítják a szegfűszeget és aranypálmát. Részint függetlenek, részint a hollandok birtokai.

D) **Filippi-szigetek.** Hosszú, északról délre vonuló szigetsor a Csendes-Óceánban; Formosa-, Borneo-, Celebesz- és a Molukki-szigetek közt fekszenek. A lakók nagyobbrészt malájok. 12 nagyobb és több kisebb szigetből állanak, melyek részint az Egyesült-Államok fennhatósága alá tartoznak, részben függetlenek. Régebben a spanyolok birtoka volt. A szigetek általában vulkánikus természetüek, igen termékenyek. Főterményük a dohány, cukornád és a kávé. Nagyobb szigetek: *Luzon, Mindoro, Panay, Negros, Számár, Mindanaó.* Főhely: *Manila,* Luzon-szigeten, 200 ezer lakossal, nagy dohány- és szivargyárakkal, élénk kereskedelmi forgalommal.

A független szigetek közt legjelentékenyebb *Palaván*-sziget, melyen önálló császárság van.

6. Khínai császárság.

Kiterjedése a hozzátartozó hűbérállamokkal együtt $10^1/_2$ millió km², lakóinak a száma 400 millió. Mind területe nagyságát, mind lakosainak nagyságát véve, megegyezik Európával. Átlag 40 ember lakik egy km²-nyi területen, de vannak olyan részei, melyen négyszer annyi lakó is van.

a) Határai: Északon Szibéria, keleten a Csendes-óceán és részben Korea, délen Elő- és Hátsó-India, nyugaton Turkesztán és Elő-India.

b) Földje túlnyomóan hegyes, csak az *Amur, Hoang-ho* és *Jang-ce-kiang* alsó folyásánál vannak terjedelmes síkságok. Délnyugoti része zord, kietlen, melyen 7—8 ezer méter magasságig emelkedő hegyláncok és 3—4 ezer méter magas fennsíkok vannak.

A khínai nagy fal.

Fő hegytömege a *Himalája*, mely kelet felé mindig alacsonyabb s a Khínai lapálynál ér véget. Ezzel párhuzamosan vonul kelet felé a *Karakorum* és a *Kven-lun*. Ezek között terül el a zordon, kietlen *Tibeti-fennsík*, melynek átlagos magassága 3500 méter. A Kven-lun-tól északra van a *Tien-sán*, az *Altai-* és a *Szajan*-hegység; ezektől keletre pedig a *Jablonói-* és a *Khingan*-hegységet

Egy rizsföld megmívelése.

találjuk. A Tien-sán és ez utóbbi hegységek zárják körül a *Gobi-sivatagot*, mely száraz, terméketlen, homoktenger.

Önáló hegységek Khína területén a Mandzsu és Délkelet-Khínai-hegyláncok, ú. m.: *Peling*, *Nanling*, *Taja-Ling*, melyek a Jang-ce-kiangtól délre egészen a tengerpartig húzódnak.

c) Folyók: Amur, a Jablonói-hegységben ered s a Khínai és az Orosz-birodalom közt folyik és az Ochocki-tengerbe szakad. *Hoang-Ho*, a Tibeti-fennsíkon ered. A nagymennyiségű sárga iszapról, melyet a tengerbe hord: Sárga-folyónak s az öblöt, melybe ömlik, Sárga-tengernek nevezik. A *Jang-ce-kiang*, szintén a Tibeti-

fennsíkon ered, az Amazon és Missisippi után a Föld legnagyobb folyama. Sok mellékfolyója igen bővízüvé teszi. Egész alsó és felső folyásában hajózható ugyan, de áradásaival igen sok kárt okoz.

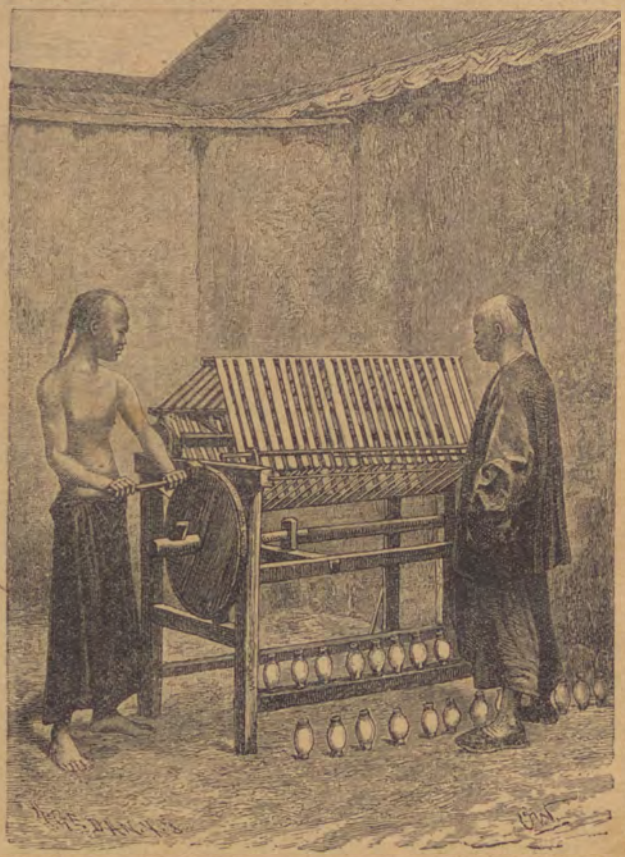

Selyemszövés Khínában.

A Hoang-Ho és Jang-ce-kiang által bezárt földterület a Khínai császárság legtermékenyebb része. A *Szikiang*, a Déli-Khínai-tengerbe ömlik.

d) Tavai: A *Kuku-nor* és a *Tengri-nor*, Tibetben, melyek mintegy 3000 méter magasságban fekszenek s a *Lob-nor* Keleti-Turkesztánban, melybe a birodalom nyugoti részének legnagyobb folyója: a *Tarim*-folyó ömlik.

e) Éghajlat. A Khínai birodalom éghajlata nagy kiterjedése és felületének változatosságánál fogva igen különböző. Nyugoti része, melyet magas Ázsiának is neveznek, zordon, kietlen és igen változó éghajlatú s általában száraz. Itt a tél nagyon hideg és hosszú, a nyár nagyon meleg és rövid. A délnyugoti részt majdnem ökökös hó fedi, Turkesztánban és a Gobi-sivatagon hosszú meleg nyár van. Keleti részén, különösen a tengerpartokon és a Khínai-lapályon a levegő enyhébb, az esőzés gyakoribb s az éghajlat általában egyenletesebb.

f) Termények. Jellemző terményei Khínának: a *selyemhernyó*, a *tea-cserje*, a *pamut-cserje*, a *kámforfa* és a *cukornád*. Keleti részében óriási mennyiségben termesztenek *rizst*, *gabonát*, *dohányt*, *hüvelyes veteményeket*, *füszer-növényeket* és *déligyümölcsöt*. Legfőbb kiviteli cikkei: *tea*, *rizs* és *nyers selyem*. A szárazon, és pedig Mongolországon, Szibérián és turkesztánon át szállított teát orosz- vagy karaván-teának nevezik, mely egyike a legkeresettebb cikkeknek. Fontos kereskedelmi cikkek a *rebarbara* és a *mák*, melyből a mérges mákonyt készítik. Az ásványországból különösen a *porcellánföld* (kaolin), továbbá a különböző ércek és gazdag szénterepek birnak nagy fontossággal. A bányászat el van hanyagolva.

g) Lakosok. Khína lakossága a mongol fajhoz tartozik s legsajátságosabb népe a földnek. A tulajdonképeni Khína történelme évezredekre, még a Kr. előtti időre messze visszanyúlik. Műveltségre nézve sok tekintetben megelőzték a többi népeket. A delejtű és lőpor használását, porcellán és selyemkészítést sokkal előbb megkezdték mint Európa népei. Vannak ipari cikkeik, melyek még ma is nagyon keresettek.

Vallásra nézve legnagyobb részük buddhaista, mely vallást az alsóbb osztályok követnek, a kisebb rész, leginkább az előkelőbbek, Konfucius tanait követik. Az első szerint a hivőknek főkötelességük: az imádkozás, türelem és alázatosság, a második szerint: a hűség, őszinteség, udvariasság és kötelességteljesítés. Nagy számban vannak mohamedánok és különböző pogánytörzsek, sőt keresztyének is, bár ez utóbbiak ellen több izben irtóháborut viseltek.

A khínai nép sokféle törzsre oszlik. *A tulajdonképeni khínaiak* nagyon egyszerű, munkás és takarékos emberek Mint földmívesek fáradhatatlanok a munkában, mint iparosok igen ügyesek és mint kereskedők élelmesek. A táplálkozásuk nagyon egyszerű, főételük a rizs. Ruházatban a cifra bő ruhákat kedvelik. A nők szűk cipőket viselnek, melyekkel lábaikat egészen elnyomorítják. A férfiak hajukat elől leborotválják, hátul pedig annyira megnövesztik, hogy néha földig ér. A *mandsuk*, kik nemcsak Mandsuriában, de a tulajdonképeni Khínában is el vannak terjedve és az uralkodó törzset képezik, szokásaikban és életmódjukban megegyeznek a tulajdonképeni khínaiakkal. A *tibetiek* igen sok

néptörzsből alakultak. Részben állattenyésztésből élnek, részben barangoló nomádok. Legfőbb uroknak a dalai-lámát ismerik, de vannak teljesen független törzsek is. *Mongolok, tarkomannok*, a Gobi-sivatagon és Mongol-pusztaságon élnek. Állattenyésztést, karavánkereskedést folytatnak, részben pedig nomád életet.

h) Politikai felosztás. Az óriási Khínai-birodalom területe és viszonyai csaknem minden évtizedben változnak. Az oroszok, angolok és újabban a japániak, kiknek birtokai vasgyűrűként övezik a roppant birodalmat, hol az egyik hűbérállamból foglalnak, hol a másikból. Hol egyik hatalom kerekedik felül, hol a másik. Ezidőszerint a szomszédos Japán szorongatja a mennyei, sőt a hatalmas orosz birodalmat is. Könnyen megtörténhetik, hogy a most leírt felosztás néhány év mulva már alaposan megváltozik.

Khína császárság felosztása ma a következő:

A) Tulajdonképeni Khína.

Kelet-Himalája magas bérceitől keletre a Csendes-Óceánig, a Mongol-sivatagtól délre Elő-Indiáig terjed. Legtermékenyebb része a császárságnak, magva az óriási birodalomnak.

Sok ezer éves multtal bír, de lakosainak zárkózottsága útját állta a gyorsabb haladásnak. Nemcsak megtiltották az idegen népeknek a Khína területére való lépést, de hogy védve legyenek minden idegen befolyás és támadástól, országuk északnyugoti határán több mint 3000 kilométer hosszú, 8 méter magas és 4 méter széles kőfalat építettek. Néhol földhányások, máshol a természet alkotta sziklaormok és hegyhátak alkotják a régi világnak az egyik csudáját. A falakon levő tornyok és bástyák sok helyen még ma is jó állapotban vannak, de a földhányások némely helyen egészen eltűntek. Amint omladozik az óriási fal, úgy gyengül az a szigor is, mellyel az idegeneket az országból távol tartani igyekeztek. Khína tengerpartjain számos idegen kereskedelmi telep van, melyek a bennlakókkal mindig élénkebb és élénkebb kereskedelmi összeköttetésbe lépnek. Ma már úgy Khína árucikkei a világforgalomban, mint a különböző országok iparcikkei Khínában közforgalomban vannak. Egyedül ősi szokásaik azok, melyeket évezredek óta változatlanul megtartanak. Az összes családok egy államegészet s minden család külön kis államot alkot. Az egész fölött a császár, az egyes családok fölött a család feje korlátlan úr, kinek mindenki engedelmeskedni tartozik. Minden idegen népet lenéznek s minden idegen szokást megvetnek, az őseiktől örököltek iránt határtalan tisztelettel viseltetnek. A közigazgatás és igazságszolgáltatás nem megbízható, mert a hivatalnokok és bírák könnyen megvesztegethetők.

Khínai férfi.

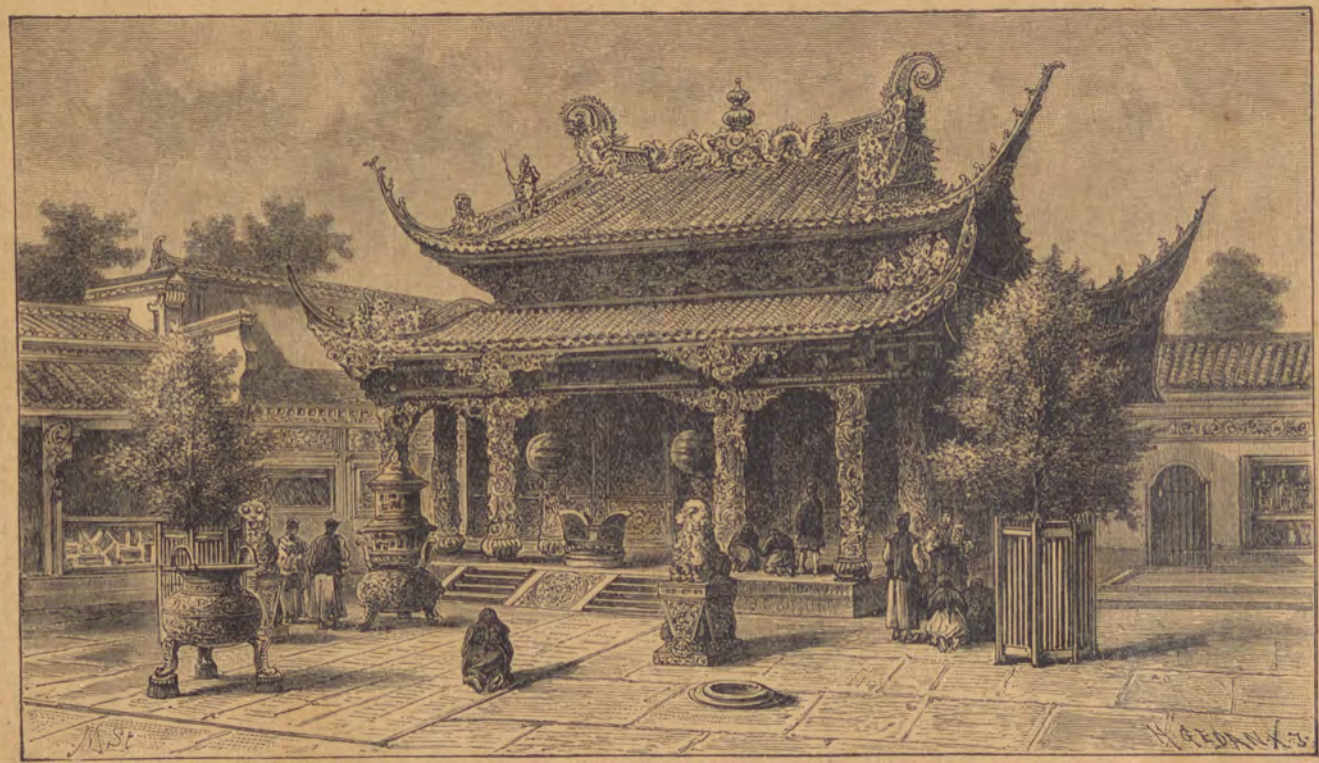

Egy khínai templom udvara.

A lakosság két főosztályra oszlik: a nemesek és nem nemesekre. Amazok a magasabb hivatalt viselők és tanult emberek, kiket *mandarinoknak* neveznek, emezek a földmívelők, iparosok és kereskedők. Élesen elkülönített rendek (kasztok), mint Indiában, nincsenek, mégis a legtöbb nemes a mandsuk törzséből kerül ki. Maga a császár, a mennynek fia is ebből a törzsből való. A tulajdonképeni Khína 18 önálló igazgatással bíró tartományra oszlik. Az utóbbi időkben a khínai birodalmat mind több és több tudós és kutató keresi fel, hogy megismertessék a művelt világgal ezt a régebben teljesen elzárt országot. Hazánkfiai közül gróf *Széchenyi* Béla és *Lóczy* Lajos szereztek ebben a tekintetben érdemeket.

Városok: *Peking*, a Pei-ho-folyó mellett, mely csatornázva van. A főbb hivataloknak, a khínai tudományosságnak székhelye. Élénk iparos- és kereskedőváros. Hosszú utcáin állandóan nagy úgy a benszülöttek, valamint az idegenek forgalma. Számos épületei közül nevezetes a mennyei templom, roppant kiterjedéssel, nagy kertekkel és udvarokkal. Évenként csak egyszer, a császár látogatása alkalmával nyitják ki. A keresztyéneknek is van itt több templomuk. Lakóinak száma $1^1/_2$ millió. *Tien-cin*, a tengerparton, kikötőváros, élénk forgalommal, közel Pekinghez, mellyel vasút köti össze. Itt kezdődik a khínai birodalom egyik legfontosabb csatornavonala, mely a Peihó-folyóval összeköttetésben Tien-cint és Pekinget a Hoang-ho folyóval köti össze. Császár-csatornának nevezik. *Nanking*, hajdan a császárok székvárosa volt, a *Jang-ce-kiang*-folyó mellett 600 ezer lakossal, Khínának egyik legjelentékenyebb iparosvárosa. *Sang-hai* a tengerparton. Egyike a birodalom legfontosabb kereskedővárosainak. Az idegenforgalom és kereskedelem főhelye. *Kanton*, Khínának legnagyobb és legnépesebb kikötő-városa, a világforgalomnak jelentékeny helye, $2^1/_2$ millió lakossal, kik közül mintegy 100 ezeren a Szi-kiang-folyóra épített tutajokon élnek. A Kantontól délre eső *Hong kong*-sziget az angoloké, *Makaó* pedig a portugalloké. Mindkettő fontos kereskedelmi hely. Újabb időben szerezték az angolok *Vei-ha-vei*, a németek pedig *Kiau-csau* várost és ott kereskedelmi telepeket létesítettek.

Khína hűbérállamai és melléktartományai:

B) **Mandsuria.**

Az Amur-folyó, Khingán-hegység, Korea és a tulajdonképeni Khína között fekszik. Földje hegyes, melyet terjedelmes síkságok szaggatnak meg, ezek és a völgyek igen termékenyek. Lakosai mandsuk. Földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Az oro-

szok által újabban létesített vasutak élénk forgalmat idéznek elő Szibéria és Khína felé. A jelen század elején lefolyt orosz-japán háború sok pusztulást okozott Mandsuriában. Khína fennhatósága az országra csak névleges; előbb az oroszok voltak, újabban a japánok a tényleges urai. Fővárosa *Mukden*, Mandsuria déli részén. A khínaiak előtt nagy becsben van, mert a császárok temetkezési helye. Az orosz-japán háboruban majdnem teljesen elpusztult.

C) Mongolország.

Azt a messze kiterjedő száraz homoksivatagot és kopár felföldet, mely a tulajdonképeni Khínától északra, az Amur- és a

Mongol sátortanya.

Jeniszei-forrás vidékéig terjed, *Mongolországnak* nevezzük. Keleti határa a Khingan-hegység, nyugoti a Tien-san, déli része a Gobi-

sivatag. Felületén nagykiterjedésű legelők vannak, melyek az állattenyésztésre igen alkalmasak. Lakói mongolok (tatárok), a hajdani világhódítóknak maradékai. Nevük hazánk történelmének leggyászosabb lapjain vannak följegyezve. Ma a középázsiai pusztaságon törzsfőnökök alatt élnek, nomád életet folytatnak, legfőbb foglalkozásuk a baromtenyésztés és karvaánkereskedés. A Khínában termett tea egy részét Mongolországon át szállítják Európába. Jelentékenyebb városai: *Urga* és *Maimacsin*.

D) Keleti Turkesztán.

Mongolországtól nyugotra, a Tien-san és a Kven-lun hegyláncai közt elterülő fennsíkon fekszik. Nyugoti határa a Pamir-hegység. Földjét a Lob-tóba ömlő Tarim-folyó öntözi, mely körületével a termékeny *Tarim-medencét* alkotja. A többi része túlnyomóan termékeetlen sivatag és pusztaság. Lakói turkomannok (török, tatár törzsek), a hajdani világhódító mongoloknak és törököknek vegyült utódai. Állattenyésztés, vadászat és karaván kereskedésből élnek. Városai: *Jarkand*, a Tarim-folyó mellett, élénk karaván kereskedő hely. *Kasgar*, közel az orosz határhoz. Szibéria felé jelentékeny kereskedelmi forgalma van. A karavántea egy része ezen megy át.

E) Dzungária.

Nyugotról Szibéria, északról az Altai-hegység, délről a Tien-san, keletről Mongolország határolja. Keleti része magas fennsík, a nyugoti hegyláncok és völgyek által megszaggatott felföld, melyen több szibériai folyó ered. Lakosai mongolok. Foglalkozásuk földmívelés. Fővárosa: *Kuldsa*, közel az orosz határhoz.

F) Tibet.

Ázsia legmagasabb fennsíkja, mert átlagos magassága is 3—4000 méter. A Himalája és Kven-lun között fekszik. A területén levő s 3000 méter magasságban fekvő Kuku-Nor-tó környékén terem a *rebarbara* növény. Déli részére esik a Bramaputra és Indus felső folyása, melyeknek mellékein a gabonanemüek is megteremnek. Lakói a mongol eredetű tibetiek, kik állattenyésztéssel és részben földmíveléssel foglalkoznak. A keleti fele a khínai császár fönnhatósága alatt áll ugyan, de a tényleges hatalom a papok kezében van, kik a néppel együtt a buddha vallásnak sajátságos formáját: a

lamaismust követik. Fővárosa: *Lassza,* itt lakik a tibeti buddha papság feje, kit *dalai lámának* neveznek s isten gyanánt imádnak. Üvegpalotáját számtalan kolostor és nevelőintézet környezi, melyekben a papokat, a lamaismus vakbuzgó híveit és terjesztőit nevelik. A buddha vallás követői ezrenként zarándokolnak ide s hason mászva közelednek a szent városhoz.

Tibet egyike Ázsia azon országainak, melyeket legnehezebb megközelíteni zordonsága, kietlensége és népeinek zárkózottsága miatt. Ennek dacára sokan megkísérlették a belsejébe való jutást. Legtöbb érdeme e tekintetben hazánkfiának, *Kőrösi Csoma Sándornak* van, ki több évig tartózkodott Tibetben, kikutatta ennek titokzatos helyeit s az első hiteles adatokat nyujtotta az ország szent városáról és népeiről. India határán lévén, az angolok mindent elkövetnek, hogy Tibetet átkutassák és ha lehet, meg is hódítsák. Újabb időben Lasszát már angol katonaság szállta meg s nagyobb befolyása van a titokzatos ország ügyeire Angliának, mint Khínának.

7. Japán császárság.

a) Fekvése. Japánt fekvésénél fogva ázsiai Angliának és lakosait ázsiai angoloknak is nevezik. Épen úgy, mint Angolország, Japán is szigetbirodalom s lakói Ázsiának legműveltebb, legértelmesebb és legéletrevalóbb népe. A japániak ma már sok jeles tulajdonaiknál fogva Ázsia leghatalmasabb nemzete.

Japán császárság a Nagy- vagy Csendes-oceánban fekszik s Ázsia szárazföldjétől a Japáni- és Keleti-Khínai-tenger választja el. A Baktérítő alatt fekvő Formosa-szigettől északra egészen Kamcsatkáig a számtalan kisebb-nagyobb szigetek sorozata van, melyek között az 5 nagyobb, ú. m.: *Formosa, Riu-kiu, Szikoku, Nipon* és *Jeszó,* és a többi 4000 apró, a térképen alig jelölhető kis sziget. Ez a Japán birodalom, melyhez még újabban *Szachalin*-sziget, *Port-Arthur* vár és kikötő és a *Korea* fölötti fennhatóság járult. Az egész terület nagysága ez utóbbiakon kívül 420 ezer km² s a rajta lakó népek száma 47 millió. Tehát általában Japán egyike Ázsia legnépesebb országainak, mert 1 km² jut 112 lakó. A sziget-birodalmat helyzeténél fogva 3 csoportra osztjuk, ú. m.: *Formosa* és a *Riu-kiu,* a *Japán-* és *Kuruli-szigetcsoportra.*

b) Földje. Japán szigetei általában hegyesek, vulkánikus természetüek. Egyik-másik szigeten még ma is vannak működő vulkánok. Japánban gyakoriak a földrengések, melyek sok kárt okoznak

Japáni tájkép.

s a lakosokat állandóan nyugtalanítják. A nagyobb szigeteken egymás mellett vonuló hosszú hegyláncok vannak, oldalaik dús növényzettel, erdőségekkel vannak borítva. A hegyláncok kiemelkedései 3700 méter magasságot meghaladnak. A Nipon- vagy Hondo-szigeten levő *Fuzijáma* 3750 méter magas. A magas hegyláncok közt elterülő keskeny völgyek igen termékenyek s a japániak szorgalma és ügyessége ezeknek a völgyeknek némelyikét valóságos tündérligetté alakította.

c) Vizei. Japánt keletről a Csendes-óceán mossa. Nyugaton a Keleti-Khínai-tenger, a Japáni- és Ochoczki-tenger választja el a szárazföldtől. Mindezen tengerek könnyüvé teszik Japánra nézve a közlekedést. A szigetek belsejében hajózható folyója nincs, de a nagyszámú vasutak és az egyes helyeket összekötő kőutak nagyon megkönnyítik és élénkké teszik a belforgalmat.

d) Éghajlat. Japán éghajlata mérsékelt, egészséges. Déli partvidékein nyáron is kellemes a levegő, mert a tenger mérsékli annak forróságát. A Csendes-óceánnak az egyenlítő felől jövő áramlatával télen is enyhévé teszi. Az északi szigeteken már télen zordonabb a levegő, mint Európa hasonló szélességi foka alatt fekvő országaiban. Itt néha erős fagyok vannak a téli hónapokban.

e) Lakosok. Japán lakosságának zömét az iparosok, kereskedők, földmívelők és halászok teszik. Egyetlen országa sincs Ázsiának, melyben az ipar oly fejlett és sokoldalú, a földmívelés oly magasfokú és gondozott volna mint Japánban. Általában a japániak nagy szorgalommal, ügyességgel és kedvvel végzik minden foglalkozásukat. A japáni ipar vetekedik az európaival.

Japán mai lakosai beköltözöttek, nyugotról vándoroltak be. Mongol származásuak s a magas ázsiai törzshöz tartoznak. Közeli rokonok a khínaiakkal, azokat azonban szellemi tulajdonaiknál fogva messze fölülmulják. Testalkatra nézve valamivel alacsonyabbak, mint az európaiak, de karcsuk, mozgékonyak s nem oly köpcösek és nehézmozgásuak mint a khínaiak. Szemük ferdén álló, arcvonásaik rokonszenvesek.

Japán őslakói az *ainok*, kik részint összeolvadtak a beköltözötekkel, részint a hegyesebb szigetekre vonultak. Legtömegesebben Jeszó-szigeten laknak. Szokásaik és életmódjuk ma már megegyezik a japánokéval.

A lakosság foglalkozása szerint különböző osztályokra oszlik. 1. *Uralkodó fejedelmek* és *hercegek.* Ők viselik a legfőbb állami méltóságokat s első tanácsadói a császárnak (mikádó). 2. *A nemesség.* Ők a tartományok kormányzói, a hadsereg tábornokai és az állam hivatalnokai. 3. *Lelkészek.* Az istentiszteleteket és egyházi szertartásokat végzik, a köznépnek tanácsot adnak, sőt a felnőtteknek oktatói. 4. *Katonatisztek.* 5. *Alsóbbrendű hivatalnokok, orvosok, irnokok.*

6. *Kereskedők, iparosok.* 7. *Házalók, vegyészek, művészek, festészek.* 8. *Földmívelők, napszámosok, halászok, hajósok.* A 4 első osztály a nemességet, a 4 utolsó a nem nemeseket alkotja.

f) Életmódjuk és szokásaik. A japániak házai a gyakori földrengések miatt nagyobbrészt egyemeletesek, fából és bambusznádból készülnek. Házi butorzatuk nincs, szobáik szőnyegekkel vannak bevonva. Ezeken végzik az étkezést ülve. Ágyuk a földre tett derékalj és vékony takaró. Táplálkozásuk igen egyszerű. Fő eledelük a rizs, hal és gyümölcs. Zsebkendőül papirszeleteket használnak, melyeket minden használat után eldobnak. Öltözetük széles kötény a nőknél és

Japáni férfi.

Japáni nő.

széles öv a férfiaknál, melyet magukra öltenek és alul összefognak. Erre az időjárás szerint egy vagy több köpenyt borítanak. A nők szeretik a cifraságot és arcukat különféle piperetárgyakkal és szerekkel ékesítik. A napernyő férfiaknak és nőknek elválaszthatatlan kísérőjük. A férfi gondoskodik a család föntartásáról, a nő a házi teendőket végzi s a cselédséget kormányozza, sőt még férje ipari vagy üzleti dolgaiban is segít. A kis gyermeket hátán kendőbe burkolva még munkaközben is hurcolja. Szeretik a fürdést és a tisztaságot.

g) Szellemi tulajdonaik. A japáni Ázsiának legszeretetreméltóbb népe. Egymásközt és idegenekkel szemben előzékenyek, udvariasak, figyelmesek. Mindenkit leköteleznek őszinte nyiltságuk, nyájasságuk és kedvességük által. Rendkívül fogékonyak, éleselméjüek. Amit látnak, hamar megtanulják, emellett munkásak és szorgalmasak. Alattomosság, mint a perzsáknál, ravaszság, mint a

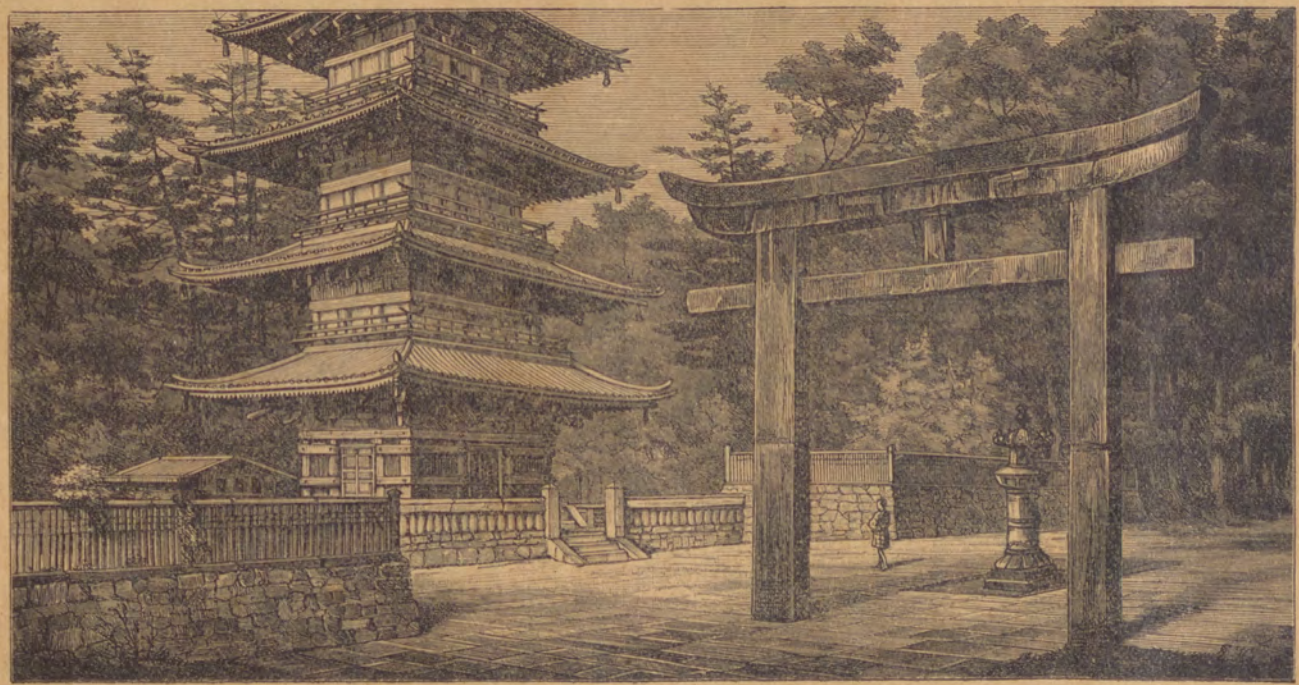

Japáni templom. (Pagoda.)

khínaiaknál, hazudozás, mint a többi mongol népeknél: a japáninál föl nem található. Adott szavukat mindenkor megtartják, igéretüket beváltják. Hazájuk és őseik hagyományai iránt rajongó szeretettel viseltetnek. Szeretik az élvezeteket, de a bódító szereket megvetik. A mákonyt utálják. Nem olyan erős testi szervezetüek, mint az európaiak, de ügyesek, kitartók és a csatamezőn bátor katonák, rettenthetetlen hősök. Mindezen kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonaiknál fogva nemcsak fölülmúlják Ázsia többi népeit, de méltán foglalhatnak helyet a Föld legműveltebb nemzetei között.

h) Vallásuk. Japán sok ideig elzárkózott minden idegen befolyás elül. Addig nemcsak hogy a keresztény vallás terjesztése volt tilos, de fanatizmussal üldözték még a buddha vallás követőit is. Templomaikat lerombolták, templomi díszítéseiket elvették. Mióta azonban területe az idegenek előtt megnyílt: a vallásos állapot nyugodtabb. Japánban többféle vallás van ugyan, de a lakosság túlnyomó része buddhista. Az előkelőbbek, a magasabb hivatalnokok, a császári család a szintó vallást követik. E vallás alapelve: egy, a mindenség fölött uralkodó legfőbb lény tisztelete. Követői hisznek a lélek halhatatlanságában, a jó cselekedetek megjutalmazásában és a gonosztettek megbüntetésében. A japáni nép ünnepnapokon tömegesen keresi föl a templomokat, melyek előtt sokféle látványos mulatságot tartanak. Amint a japáni szokásos szertartását elvégezte, kiáll a templom elé szivarozni. A keresztény vallásnak újabb időben sok követője van. Különösen a benszülött és áttért papok, továbbá az orosz pópák mutatnak föl szép sikereket.

i) Ipar és kereskedelem. Japán ipara igen fejlett és némely cikkeivel bámulatba ejti az európaiakat is. *Porcellángyártmányai, selyemárui, papirkészítményei, szalmából és gyékényből készített tárgyai* világkereskedelmi cikkek s keresettek az európai és amerikai piacokon is. Japánnak fejlett ipara mellett dúsgazdag nyerstermelése van. A rizs, mely a japániak főtápláléka, óriási mennyiségben terem. A japáni kőszén is világhírű. A gazdag nyerstermelés és a virágzó ipar élénk kereskedelmi forgalmat eredményezett. A japáni kereskedelmi hajók ma már minden tengeren megfordulnak, minden jelentékenyebb kikötőt felkeresnek. Mióta a császárság tengerpartjai egész terjedelmében megnyiltak az igegen hajók előtt, a szigetország kereskedelmi forgalma első rangra emelkedett Ázsiában. Legfőbb kiviteli cikkek: *tea, rizs, porcellán, selyemáruk* és *kőszén.*

k) Kormányforma. Japán alkotmányos császárság. Az uralkodót Mikádónak hívják, kinek hatalmát az államtanács korlátozza. A törvényeket országgyűlésen hozzák s végrehajtását államhivatalnokok végzik. Általános hadkötelezettség van s Japán, szárazi és tengeri haderejének kitünősége folytán, Ázsiának első nagyhatalmassága.

l) Városok. Japán sűrü népességű. A hegyek közötti völgyeken és különösen a tengerpartokon, egymást érik a kisebb-nagyobb faluk és városok. Fővárosa: *Tokió*, a japáni tudományosság, ipar és kereskedelem középpontja, a császár és legfőbb hivatali méltóságok székhelye, gyönyörü utcákkal és terekkel, melyek európai módra vannak elrendezve. Élénk forgalmú utcáin jól érzi magát az idegen. Lakóinak száma több mint 1 millió 800 ezer. *Jokahama*, a tengerparton, élénk forgalommal a főváros felé, mellyel vasut köti össze. *Kiotó*, Hondó sziget belsejében, élénk iparral és forgalommal. Hajdan a császárok székhelye volt. *Oszaka*, Japánnak elsőrendü iparos városa, 880 ezer lakossal. *Nagaszaki*, Kiusiu sziget déli részén, nagy kereskedelmi forgalommal. *Hakodade*, Jesszó sziget déli részén, a Japán birodalom egyik legfontosabb kereskedelmi helye.

8. Korea.

Kelet-Ázsia szárazföldjéből mélyen a tengerbe nyúlt félsziget. Japántól a Koreai-tengerszoros választja el. Kiterjedése 220 ezer km² s lakóinak a száma 12 millió, kik nagyobbrészt bevándorolt tatárok. Újabb időben sok japáni és orosz is telepedett be.

a) Határa, területe: Határai: északról Mandsuria, nyugotról a tulajdonképeni Khína és a Sárga-tenger, délről a Koreai-szoros, keletről a Japán-tenger. Földje csaknem egészen hegyes. Mint Olaszországot az Alpok, úgy Koreát a Mandzsu-hegyek koszoruja övezi. A hegyek közt, de leginkább a tenger-partokon, termékeny síkságok vannak. Északi része a téli időszakban zord, hideg, a földet ilyenkor mindenütt magas hó fedi. A déli része enyhébb, de télen itt is hideg van.

b) Termények: Az északi részén levő völgyekben *gabonanemüeket*, *kukoricát*, a délieken *rizst*, *kölest*, *dohányt* termesztenek. Állatországból van sok *szőrmés állat*. Az ásványországból van sok *arany*, *ezüst* és *szén*. A gyapotból és szederfa kérgéből készített koreai papiros igen erős és tartós. A lakosság ellentéte a japániaknak: tunya, korlátolt fölfogású; iparban, földmívelésben hátramaradt.

Főfoglalkozásuk a földmívelés volna, de földjeik mívelésére kevés gondot fordítanak. Az ipar és kereskedelem kezdetleges fokon van. Vallásra nézve a nép túlnyómoan Buddha, a felsőbb és előkelőbb lakosság Kon-fu-ce tanait követi.

Fővárosa: *Szeul*, a császár székhelye. Forgalma újabb időben sokat emelkedett. Kikötője *Csemulpó*, mellyel vasút köti össze.

Korea sok hányattatásnak volt kitéve. Sokáig Khína fennhatósága alatt állt. Azonban Japán 1895-ben fölszabadította és önállóvá tette. Ekkor Oroszország kezdett Korea ügyeire befolyást gyakorolni, ami miatt háboruba keveredett Japánnal. Ennek befejeztével a győztes Japán megszerezte a Pecsili-öbölben, *Liaotang-félszigeten* levő *Port-Arthur* megerősített kikötőhelyet, a *Korea fölötti fennhatóságot* és *Szachalin-sziget* nagy részét.

Ezek tehát szintén a Japán császársághoz tartoznak. Korea Japánnak *védett* országa.

9. Ázsiai orosz birodalom.

Természeti helyzeténél fogva négy különálló földterületből áll, ú. m. 1. *Kaukázus*. 2. *Szibéria, Kamcsatkával*. 3. *Turkeszán* és 4. *Orosz-Mandsuria, Szachalin-szigettel*. Az egész területe $17^1/_2$ millió km² s a lakosok száma 18 millió.

a) Kaukázia.

Kaukáziának mondjuk a Kur, Kubán és Terek folyók közt levő *Kaukázus hegyvidékét*. Felülete túlnyomóan hegyes, de a Kaukázustól úgy északra mint délre terjedelmes síkság van. A hegység általában vad, zordon és kietlen, de szépségekben bővelkedő. Némely kiemelkedése fölülmulja az 5000 métert. A Kaukázus legmagasabb csúcsa: Elbrusz 5660 méter, Kaszbek 5050 magas.

Vizei. Folyói közül az *Arász*, *Kur* és *Terek* a Kaspi-tengerbe, *Kubán* pedig a Fekete-tengerbe ömlik.

Éghajlat. A fölület változatossága ilyenné teszi az éghajlatot is. A Kaukázus hegygerincein, hótetőin és jégmezőin majdnem örökös a tél; lenn a völgyekben, a hegylábnál és a tengerek partjain enyhe a levegő.

Termények. Kaukázia területén nagyon változatos növényélet van. A gabonanemüek, kivéve a Kaukázus és Örmény-felföld magasabb részeit, mindenütt megteremnek. A hegyoldalakon *fenyő-*, *tölgy-*, az alsóbb részeken *nyár-*, *dió-*, *platán*; a mérsékeltebb völgyekben rengeteg *gyümölcsfa*, a melegebb tájakon és a tengerpartokon *szőllő*, *pamut* és *olajfa* dúsan tenyészik. A Fekete-tenger

mellett vannak vidékek, melyeken a gabonanemüek, *rizs*, *köles* vadon nőnek. Az állatok közül sok a *juh* és *kecske*. A hegyek közt gyakran előfordul a *medve*, *hiéna*, *párduc*, sőt néha a *tigris* is. Az ásványországból különösen nagy mennyiségben van *kőolaj*, *földszurok*, *szén*, *ólom* és *réz*. A Kaspi-tenger melletti kőolajforrások kimeríthetetlenek.

Lakosok. A Kaukázus vidékét a legkülönbözőbb néptörzsek lakják, kik nemcsak származás, de nyelv szerint is igen különbözők. Főtörzsek a *cserkeszek* és a *georgiaiak*, akik külső formára nézve a Föld legszebb népei közé tartoznak. Amellett szorgalmasok és fáradhatatlan munkások. Foglalkozásuk az állattenyésztés, földmívelés, Az ipar és kereskedelem még nagyon fejletlen, de a háztartáshoz szükséges cikkeket nagyobbrészt maguk készítik, sőt fegyvereiket és a hozzá szükséges lőport és golyót is. Vallásra nézve a túlnyomó rész mohamedán, bár e hitvallást nem mindenben követik. Sokan vannak közöttük keresztények, sőt a Kaspi-tenger körül pogány tűzimádók is.

Ez a vitéz hegyi nép a mult század közepéig független volt. Hősiesen védelmezték magukat és szabadságukat s az oroszok csak több mint félszázadévi irtóháború után tudták őket leigázni. Életmódjukat és szokásaikat bőven ismerteti *gróf Zichy Jenő* hazánkfia, aki két ízben is járt közöttük.

Városok. *Tiflisz*, a Kur-folyó mellett. Körülötte sok meleg forrás és gyógyfürdő van. *Baku* a Kaspi-tenger mellett van; környékén igen sok a petróleum-forrás.

b) Nyugoti Turkesztán.

Turkesztán határai: Kaspi-tenger, Perzsia, Afganisztán, Keleti-Turkesztán és Szibéria.

Földje túlnyomóan sík, a déli és keleti határán azonban már havas hegyek, ú. m.: a Hindukus, Pamir-fennsík, Tien-san ágazzák be.

Vizei: A Kaspi-tenger, Aral-tó. Ez utóbbiba ömlik az Amu-Darja és Szir-Darja, melyek útjokban sok tavat és mocsaras vidéket alkotnak. Kiáradásukkal lerakott sárga iszapjuk megtermékenyíti a mellettük elterülő partvidéket.

Éghajlata. A Kaspi-tenger és Aral-tó partvidékein meleg, nedves; a hegyeken és magasabb fennsíkokon hideg és zord; az

Amu-Darja és Szir-Darja felső vidékén, az alacsonyabb völgyekben és általában a hegyekkel érintkező területeken mérsékelt; a belső pusztaságon majdnem állandóan forró és száraz.

Termények. Nyugot-Turkesztánnak igen értékes terményei vannak. A gabonanemüeken kívül megterem a *rizs, gyapot, dohány, kender, len,* a *hüvelyes vetemények* számtalan faja, a *dinnye* és gyümölcs világhírű. A *lóhere* és *eperfa* sehol sem tenyészik oly dúsan, mint itt. Állatországból híres a turkoman *ló,* a *fekete kecske,* a *juh,* a *selyemhernyó.* A vadállatok közt állandó a *tigris.* Kiviteli cikkei közül kiválik a *gyapot,* mely minőségére nézve versenyez az amerikaival, a *nyers selyem* szintén kiváló minőségű, az *asztrakanbőr,* a *kender,* s nagymennyiségű *állatbőr.*

Lakosok. Nyugoti-Turkesztán lakói az egyes vidékek szerint különbözők. A *perzsák,* egykori urai az egész területnek, ma már csak az Iráni-felföldd el határos területen laknak. Az Aral-tótól délre *özbégek,* északra a Kaspi-tengertől egész Dsungáriáig *kirgizek* és *kozákok.* Mindezen törzsek közt, de különösen a Kaspi-tenger délkeleti partvidékein török-tatár törzsek (turkomanok), a hajdani világhódító tatárok és törökök ivadékai tanyáznak. Vallásra nézve túlnyomóan mohamedánok, bár csak némely külsőségekben követik ezt a vallást. A légtöbben állattenyésztéssel foglalkoznak, a girgizeknek és özbégeknek nagyszámú juh- és kecskenyájai, a turkomanoknak lovai vannak. Nagy részük nomád életet él és rablásból tartja fönn magát. Különben az egyes törzsek állandó harcban vannak egymással s ez az oka, hogy az oroszok oly könnyen leigázzák őket. A földmívelés mellett jelentékeny még a karaván-kereskedés.

Városok. Nyugoti-Turkesztán három részből áll, ú. m.: *Orosz-Turkesztán,* részben független, de orosz védnökség alatt álló *Chiva kánságból* és *Bukhara emirségből.*

Orosz-Turkesztán fővárosa: *Taskend,* közel a Szir-Darjához. Az orosz helytartó székhelye, Turkesztánnak legjelentékenyebb iparos városa. Selyem-, gyapot- és gyapjú-gyártmányai értékesek. Itt van a hajdan hatalmas mongol-birodalom volt fővárosa: *Szamarkand. Kokand,* a hajdani hasonnevű kánságnak székvárosa. A turkesztáni selyem- és lentermelés főhelye.

Chiva kánság fővárosa: *Chiva,* az Amu-Darja-folyó mellett, termékeny vidéken. A kán székhelye, megerősített város. A Kaspi-tengertől Szamarkandig vonuló turkesztáni vasút egyik legjelenté-

Kirgiz pásztorok és vadászok.

kenyebb állomása s a középázsiai karaván-kereskedelemnek élénk helye.

Bukhara fejedelemség székhelye: *Bukhara.* Hajdani fénye és gazdagsága hanyatlott ugyan, de még most is Turkesztánnak Taskend mellett legkiválóbb városa. Környéke termékeny s különösen gyapotültetvényei igen dúsak. A tatár műveltségnek Bukhara a középpontja.

C) Szibéria és Kamcsatka.

Fekvése. Szibéria Kamcsatkával együtt az Északi-Jegestenger, Atlanti-óceán, Orosz-Mandsuria, Khínai-birodalom, Nyugoti-Turkesztán, Urál-folyó és Urál-hegység között terül el. Kiterjedése 12 millió km², 6 millió lakóval.

Földje. Szibéria földje nagyon különböző. Az Ob-folyó vidéke egyhangú síkság, néhol mély mocsarakkal és sok apró tóval. Északi fele majdnem egész éven át jéggel és hóval van borítva, a déli részén a tűlevelű és lombos erdők után termékeny és jól mívelt legelők és szántóföldek terülnek, az Ob felső folyása körül pedig gazdag arany-, ezüst-, réz- és ólombányák vannak. Ezt a részt a *Tien-san* és *Altai-hegység* ágai borítják, s a kettő közt a Balkas-tó az elválasztó medence. A Jeniszei- és Lena-folyamok közötti dombos vidék északi része sík, jég- és hóborított vidék, a déli hegyes, termékeny völgyekkel, dústermő területekkel megszaggatva. Az *Altai-* és *Szajani*-hegység ágai nyulnak föl a Léna- és Tunguszka-folyamok mentén. Bérceik közt terül el a föld legnagyobb hegyi tava a *Bajkál-tó*, melynek környéke igen szép és vadregényes s tele van hőforrásokkal. A Lena-folyótól keletre, egész a Bering-tengerszorosig magas hegyláncokkal és terjedelmes fennsíkokkal váltakozó terület van. A Szajani-hegységtől és Baikal-tótól keletre párhuzamos irányban vonul északkeletre a Jablonói s az Amur-folyótól északra a Sztanovói-hegység. Kamcsatka félszigeten magas, vulkánikus természetű hegyláncolat vonul át, még ma is 14 működő hegycsúccsal, melyek között a legmagasabb 4800 méter magas. Szibéria földjét óriási folyamrendszerek öntözik, de hideg éghajlata miatt egészben véve terméketlen.

Vizei. Szibériát számos folyam öntözi. Folyói: *Ob* az *Irtis* mellékfolyóval. Mind a kettő az Altai-hegységben ered. A Szajani-

hegységből jövő *Jeniszei* az alsó és felső *Tunguszka* mellékfolyókkal. Ez utóbbi a Bajkál-tavon átfolyik. *Lena, Indigirka* és *Kolima*. Az Indigirka torkolatával szemben az északi Jegestengerben vannak az *Új-Szibériai szigetek*, melyeken sem emberi, sem növényi élet nincs. Tavak: Balkas és Baikal. Az Ob, Jeniszei és Léna, valamint az említett két tó, részben hajózhatók. Mióta az Sz.-Pétervártól európai Oroszországon, Szibérián és Mandsurián

Utazás rénszarvas-szánon.

át vonuló 6540 km hosszú s a japán tengerpartot érintő *Szibériai vasútvonal* kiépült, a forgalom mind élénkebb lesz.

Éghajlat. Szibéria levegője általában hideg. Az északi részén borzasztóan hideg uralkodik, a hőmérő itt néha — 50 fokra leszáll. A déli részen egyenletesebb a levegő, mérsékeltebb az éghajlat. A rövid, forró, meleg nyarat hirtelen hideg és hosszú tél váltja föl. Itt is megtörténik, hogy a hőmérő néha — 40 fokra leszáll. Az északkeleten levő Csukcs-félsziget s a tőle délkeletre fekvő Kamcsatka levegője enyhébb mint Szibéria északnyugoti része.

Termények. Szibéria termányeit túlnyomóan az állat és ásványország szolgáltatja. A nagy folyamok mellékein elterülő óriási erdő-

ségekben sok a *szőrmés állat*, különösen *menyét*, *mókus*, *coboly*, a nagykiterjedésű legelőkön a *szarvasmarha*, *ló*, *juh*, *rénszarvas* és *kecske*, melyeknek bőrével a lakosok élénk kereskedést folytatnak. Ásványai közül említendő az *arany*, *ezüst*, *réz*, *kén*, *ón* és az *ólom*. A bányászat egész Ázsiában leginkább Szibériában van rendszeres művelésben. A növényország az óriási területhez képest szegényes.

Utazás kutyáktól húzott szánon.

A terjedelmes fenyő- és lombos erdőkön és legelőkön kívül kevés gabonanemű terem.

Lakosok. Szibéria lakói igen sokfélék. Az északi hideg vidéken a nomád életet folytató *szamojedek*, *osztyákok*, *tunguzok*, *jakutok*, *korjékek* és *csukcsok*, közép részen *kirgizek*, *kozákok* és *oroszok*, kik túlnyomóan állattenyésztők, a hegyek közt a *kalmukok*, *burjétek* és más mongol eredetű törzsek, kik vadászatból és állatbőrkereskedésből élnek.

Városok: Szibériát az oroszok kormányzóságokra osztják. Három kormányzóság van, ú. m.: nyugoti, keleti és északkeleti. Jelentékenyebb városok: *Tobolszk*, az Irtisz-folyó mellett. Élénk bőr- és halkereskedéssel. *Omszk*, szintén az Irtisz mellett. A szibériai vasút egyik fő állomáshelye. *Tomszk*, az Ob-folyó mellékén, élénk kereskedelmi forgalommal, a vasút második jelentékenyebb állomása *Barnaul*, Szibéria déli részén, az Altai-hegység aljában, termékeny vidék és gazdag bányaterület főhelye, arany-, ezüst- és ólombányákkal. *Irkuck*, a Baikál-tó közelében. Szibériának minden tekintetben legfontosabb városa. Egészen európai módon épült. Több tudományos intézete van. Bőr-, tea-, gyapot- és selyemkereskedése igen élénk. A szibériai vasút és a Khína és Európa közötti karavánkereskedésnek legfőbb forgalmi piaca. Közel van hozzá *Kiachta*, a khínai birodalom határán fekvő *Maimacsinnal* élénk kereskedelmet folytat. *Jakuck*, a Léna mellett, hideg éghajlata miatt terméketlen az egész vidéke. Jelentékeny halászata és forgalma van a tengerparton fekvő Ochock felé. *Kamcsatka félszigetén* jelentékeny hely *Petrópavlovszk*, jelentékeny kikötőhely.

d) Orosz-Mandsuria és Szachalin-sziget.

Fekvése. Az Amur alsó folyásánál, ennek mindkét partján terül el Orosz-Mandsuria. Szibériától a Sztanovoi-hegység, khínai Mandsuriától az Amur-folyó és középső Mandsu-hegyek választják el. Az Amur jobb partján levő nagy területet a tengerparton magas párkányhegyek szegélyezik, a belső terület pedig száraz, kopár, terméketlen sivatag. Az Amur balpartján is hosszú, magas hegyláncok vonulnak délről északra, melyek az éghajlatra nagy befolyást gyakorolnak. Az éghajlat ennélfogva nagyon ellentétes. A tél igen hideg, a nyár pedig igen forró, de általában sokkal ridegebb mint Európa hasonló szélesség alatt fekvő országaiban. Nyáron nagy esőzések vannak, melyek a növényzetet bujává teszik. Az Amur melléke, melyen rendesen gőzhajózás van, buja termékenységű.

Terménye i. Különösen a növény- és állatország igen gazdagon van képviselve. A *tűlevelű fáktól a dió- és hársfáig* a lombos erdők minden faneme tenyészik. A mérsékelt égöv gyümölcseitől a szőlőig, mely itt igen gazdag szüretet szokott adni, minden faj megterem. Sőt még itt-ott forróövi növényeket is találunk. Az állatországból

nagyon sok a *hiúz, medve, coboly, róka, nyest, hermelin*, továbbá a *szarvas* és *pézsma-ökör*. Az Amurban sok a hal. Az ásványországból: *arány, vas, márvány* és *kőszén* van.

Mandsuriának nagy hátrányára van, hogy utai nagyon rosszak. Újabban a *Szibéria—Mandsu*, *Khína—Mandsu* és *Mandsu—Korea* közt levő vasutak, továbbá az Amur-folyó élénk hajóközlekedése jelentékenyen megkönnyítik a forgalmat.

Lakosok: túlnyomóan turguzok, khínaiak és oroszok, de vannak más mongol törzsek is. Vallásra nézve részint buddhisták, részint keresztények. Foglalkozásuk: halászat, vadászat, földmívelés és állattenyésztés. Az ipar és kereskedelem fejletlen.

Városai: Vladivosztok, megerősített kikötőhely, az orosz haditengerészetnek főhelye és a Szibériai vasút keleti végállomása.

Az Amur torkolatával szemben fekszik az 58 ezer km² területű Szachalin-sziget, melynek az 50. foktól északra eső része orosz birtok, a többi pedig a japánoké. Éghajlata hideg, nedves, s földje rengeteg erdőségekkel van borítva. Főjövedelme a halászat és a kőszén.

Ázsia politikai felosztása.

a) Független államok:

1. A khínai birodalom (császárság).
2. A japáni császárság.
3. A sziámi királyság.
4. Perzsia.
5. Afganisztán.
6. Arábia belseje.
7. Bhután.
8. Nepál.

b) Európai államok birtokai:

1. Ázsiai Oroszország (Kaukázia, Szibéria, Kamcsatka, Turkesztán, Orosz-Mandsuria és Szachalin-sziget).

2. Brit-Ázsia (Elő-India, Birma, Cejlon és még sok apró sziget, Borneo északi része, Hongkong, Aden).

3. Hollandi-Ázsia (Szumatra, Borneo déli része, Java, Celebesz, a Molukki szigetcsoport).

4. Francia-Ázsia (Kokinkhína, Kambodcsa, Anam és az előindiai gyarmatok).

5. Portugál birtokok (Goa, Diu, Makao és Timor keleti része).

6. Török-Ázsia (Kis-Ázsia, Sziria, Palesztina, Arábia, Mezopotámia, Örményország és Kurdisztán).

7. A Filippi-szigetek nemrég a spanyolok birtoka volt, most az Északamerikai Egyesült-Államok birtoka.

TARTALOMJEGYZÉK

I. RÉSZ.

Európa.

	Oldal
Ausztria császárság	1
Balkán-félsziget	3
Montenegró fejedelemség	5
Szerbia királyság	5
Románia királyság	6
Bulgária és Kelet-Rumélia	7
Törökország	8
Görögország	10
Olaszország	13
Pireneusi félsziget	22
Spanyolország	26
Portugália	26
Franciaország	28
Svájc	36
Német-birodalom	44
Hollandia	56
Belgium	57
Luxemburg	59
Nagy-Britannia és Irország	59
Dánország	65
Skandinávia	67
Svédország	70
Norvégország	70
Oroszország	73
Összefoglalás	79

II. RÉSZ.

Ázsia.

Fekvése és körrajza	86
Ázsia hegyei	87
Síkságok	89
Ázsia éghajlata és terménye	90
Ázsia lakossága	93
Ázsia politikai földrajza	93
1. Ázsiai török birodalom	93
2. Iráni-Felföld	97
3. Elő-India	99
4. Hátsó-India	107
5. Kelet-Indiai szigetcsoport	108
6. Khínai császárság	113
7. Japán császárság	123
8. Korea	129
9. Ázsiai orosz birodalom	130
Ázsia politikai felosztása	138

Szilassi P. tulajdona

Jabłuro-

Polobowski